

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Ne Savaş Ne de Barış: *Pakistan ile Hindistan Arasındaki Süregelen Çatışma*

Ankara, 2025

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Ne Savaş Ne de Barış:

*Pakistan ile Hindistan Arasındaki
Süregelen Çatışma*

Ankara, 2025

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Neither War nor Peace:

*The Enduring Conflict of
Pakistan and India*

Ankara, 2025

Ne Savaş Ne de Barış: Pakistan ile Hindistan Arasındaki Süregelen Çatışma

Neither War nor Peace: The Enduring Conflict of Pakistan and India

Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2025 ©

Turkish Academy of Sciences Publications, 2025

ISBN: 978-625-6110-45-8

DOI: 10.53478/TUBA.978-625-6110-45-8

Türkiye Bilimler Akademisi

Vedat Dalokay Cad. No:112 06670 Çankaya - Ankara

Tel: +90 312 442 29 03 • www.tuba.gov.tr

Yazarlar

Doç. Dr. Mürsel Doğrul

Milli Savunma Üniversitesi / mursel.dogrul[at]msu.edu.tr / ORCID: 0000-0002-0637-843X

Dr. Öğr. Üyesi Hayati Ünlü

Milli Savunma Üniversitesi / hunlu2[at]msu.edu.tr / ORCID: 0000-0002-2645-5930

Redaksiyon

Dr. Ahmet Özgültekin / TÜBA

Ahmet Erğürüm / Wisconsin-Milwaukee Üniversitesi

Sekreteryä

Büşra Aygün / TÜBA

Grafik Tasarım

İbrahim Topsakal / TÜBA

Çeviri

Mert Orhan / TÜBA

Aralık 2025

Baskı

Tek Ses Ofset Matbaacılık Yayıncılık Organizasyon Hayvancılık Otomotiv Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi, Sertifika No: 44186

Baskı Adedi: 500 Adet

Bu çalışma, TÜBA yayını olarak “Neither War nor Peace: The Enduring Conflict of Pakistan and India” başlığı ile 3 Haziran 2025 tarihinde yayımlanan eserin Türkçe çevirisidir.

Çalışmada yer alan tüm makalelerin dil, bilimsel, etik ve hukuki yönleriyle ilgili bilimsel sorumluluk yazarlara aittir. Türkiye Bilimler Akademisi herhangi bir sorumluluk taşımamaktadır.

Ne Savaş Ne de Barış: Pakistan ile Hindistan Arasındaki Süregelen Çatışma/
Mürsel Doğrul ve Hayati Ünlü. -- Ankara : Türkiye Bilimler Akademisi, 2025.

76 s. : fig. ; 27 cm. – (TÜBA Raporlar No: 65)

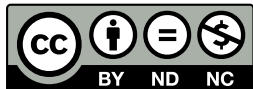
Bibliyografya var.

ISBN 978-625-6110-45-8

1. Hindistan-Pakistan çatışması. 2. India-Pakistan conflict. 3. Keşmir Sorunu.
4. Kashmir Dispute. 5. Nükleer caydırıcılık. 6. Nuclear Deterrence.
7. Türkiye'nin diplomasisi. 8. Türkiye's Diplomacy.

DS485 N45 2025

327.09540549

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-No Derivative (BY-NC-ND) 4.0 International License.

İçindekiler

Table of Contents

Takdim

Foreword IX

Özet

Abstract XI

Giriş

Introduction 13

Tarihsel Arka Plan

Historical Background 15

Devam Eden Krizin Tetikleyicileri

Catalysts of the Ongoing Crisis 24

Krizin Gelişimi ve Şiddetlenme Süreci

How the Crisis Unfolded and Intensified 27

Hindistan ve Pakistan'ın İç Dinamikleri

Internal Dynamics of India and Pakistan 30

Askeri Denge ve Nükleer Caydırıcılık

Military Balance and Nuclear Deterrence 34

Uluslararası Güçlerin Tepkileri ve Roller

Responses and Roles of International Powers 39

Medya, Algı Yönetimi ve Dezenformasyon

Media, Perception Management and Disinformation 43

Çatışma Senaryoları ve Stratejik Öngörüler

Conflict Scenarios and Strategic Forecasts 48

Türkiye ve Bölge Üzerindeki Etkileri

Impacts on Türkiye and the Region 55

Sonuç ve Politika Önerileri

Conclusion and Policy Recommendations 62

Kaynaklar

References 65

TÜBA Uluslararası İlişkiler Çalışma Grubu Üyeleri

Prof. Dr. Birol Akgün
Büyükelçi

Prof. Dr. Şener Aktürk
TÜBA Asosye Üyesi
Koç Üniversitesi

Prof. Dr. Deniz Ülke Kaynak
Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Muhittin Ataman
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Balcı
TÜBA Asosye Üyesi
Sakarya Üniversitesi

Prof. Dr. Pınar Bilgin
TÜBA Asli Üyesi
Bilkent Üniversitesi

Prof. Dr. Çağrı Erhan
T.C. Cumhurbaşkanlığı

Prof. Dr. Mehmet Akif Kireççi
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Prof. Dr. Ayşegül Komsuoğlu
TÜBA Asli Üyesi
İstanbul Nişantaşı Üniversitesi

Prof. Dr. A. Nuri Yurdusev (Yürütücü)
TÜBA Asli Üyesi
Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Eliza Gheorghe
TÜBA Genç Akademi Üyesi
Bilkent Üniversitesi

Doç. Dr. Mürsel Doğrul
TÜBA Genç Akademi Temsilcisi
Milli Savunma Üniversitesi

TAKDİM

Savaşlar ve küresel krizler, 21. yüzyılda uluslararası sistem üzerinde hâlâ geniş çaplı etkiler yaratmaya devam etmektedir. Bu durumlar, yalnızca fiziksel yıkımla sınırlı kalmayıp, çok daha derin ve kalıcı zararlar doğurma riski taşımaktadır. İkili ilişkilerin zedelenmesi, yanlış veya yanıltıcı bilgilerin yayılması ve küresel toplumu bir arada tutan ortak değerlerin yıpranması, bu zararların yalnızca birkaç örneğidir.

Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) olarak, doğru ve objektif bilginin her zaman önemli olduğunun, ancak özellikle çatışma dönemlerinde çok daha kritik bir hâl aldığının bilincindeyiz. Bilim, çatışmaların temel nedenlerini ortaya koymak ve barışa giden sürdürülebilir yolları öngörmek isteyen toplumlar için vazgeçilmez bir araçtır. İşte bu, hem Akademimizin hem de TÜBA Uluslararası İlişkiler Çalışma Grubu'nun temel görevlerinden biridir. Çalışma Grubu, küresel gelişmeleri dikkatle ve hızla izlemeye ve analiz etmeye devam etmektedir.

Geçtiğimiz yıllarda TÜBA, iki önemli rapor yayımlamıştır. İlki, Ukrayna'nın yasa dışı işgali ve bunun küresel etkileriyle ilgilidir (TÜBA, 2022). İkincisi ise, soykırımın yaşandığı Gazze'deki yıkıcı çatışmalara odaklanmıştır (TÜBA, 2023). Zira sivil altyapının yok edilmesi, çocukların ve ailelerin hedef alınması ve insani yardımın engellenmesi, tüm dünyada derin bir şok etkisi yaratmıştır. Bu gelişmeler, bilim insanlarının seslerini daha gür şekilde duyurmaya itmiştir.

Son dönemde dünya kamuoyunun odağı, Pakistan ve Hindistan arasında uzun süredir devam eden ve tehlikeli boyutlara ulaşan bir başka çatışmaya yönelmiş durumdadır. Bu çatışma, yalnızca bölgesel bir mesele değildir. Çünkü her iki ülke de nükleer silahlara sahip olup, çok kültürlü ve karmaşık toplumsal yapılar barındırmaktadır. Olası yanlış hesaplamalar veya çatışmanın tırmanması ihtimali son derece ürkütücüdür. Özellikle günümüzün küresel ekonomi ve ulusal güvenlik açısından son derece kırılgan dönemlerinde, burada çıkabilecek bir çatışma sınırlar içinde kalmayarak tüm dünyayı etkileyebilir. Tam da bu nedenle bu bilimsel çalışma hazırlanmıştır.

Bu çalışma, günümüzün en kırılgan ve tehlikeli çatışmalarından birine ilişkin kapsamlı bir bilimsel, tarihsel ve hukuki analiz sunmaktadır. Amacı, bir tarafı suçlu ilan etmekten ziyade, çatışmanın karmaşık gerçeklerini açık ve dengeli biçimde ortaya koymaktır. Çünkü ancak karşılıklı anlayışla yürütülecek bilinçli bir diplomasi sayesinde barışın yolu bulunabilir. Bilimsel kurumların; kanıta dayalı araştırmalar, dürüstlük ve eleştirel düşünce yoluyla insan hakları, adalet ve barış ilkelerini savunma sorumluluğu olduğuna inanıyoruz. Savaşların başlatılmasının ne kadar kolay, sona erdirilmesinin ise ne denli güç olduğu bu çalışmada bir kez daha vurgulanmaktadır. Ülke yöneticilerinin ve karar vericilerin, bu tür derin kökleri, ciddi boyutları ve büyük riskleri olan uluslararası meselelerde çok daha dikkatli hareket etmeleri gerektiğini bilmeleri elzemdir. Ülkeler arasında sürekli birbirlerini test etme yoluna gidilmesinin yerine, sorunların barışçıl yöntemlerle yönetilmesi gerekmektedir. Zira çatışmalar, insani boyutları ve beraberinde getirdiği ağır sorunlarla dünya gündemini meşgul etmeye devam etmektedir.

Bu çalışmanın hazırlanmasını mümkün kılan TÜBA Uluslararası İlişkiler Çalışma Grubu üyelerine, yazarlarına ve değerli uzman ve araştırmacılara içten teşekkürlerimi sunarım. Onların katkıları, hem akademik hem de yüksek etik değerler taşıyan niteliktedir. Akademik sorumluluk, özellikle bu tür kritik dönemlerde, gerçekleri nesnel bir biçimde ortaya koymayı gerektirir. Bu çalışmanın, küresel iş birliğine anlamlı bir katkı sağlayacağına ve barışa yönelik ortak çabaları destekleyeceğine inanıyoruz.

Prof. Dr. Muzaffer ŞEKER
Türkiye Bilimler Akademisi Başkanı
ORCID: 0000-0002-7829-3937

Ne Savaş Ne de Barış: Pakistan ile Hindistan Arasındaki Süregelen Çatışma

Özet

Bu çalışma, Hindistan-Pakistan çatışmasının 2025 yılında yaşadığı tırmanışı ve bunun bölgesel ile küresel sonuçlarını analiz etmektedir. Kriz, yalnızca iki ülke arasındaki bir gerilim olarak değil, tarihsel kırgınlıklar, nükleer caydırıcılık dinamikleri, iç siyaset ve değişen bölgesel ittifaklar tarafından şekillenen karmaşık bir jeopolitik meydan okuma olarak ele alınmaktadır. Çalışmanın amacı, sorumluluk atamaktan ziyade, eleştirel analiz vurgusu yapan dengeli ve çok boyutlu bir yaklaşımla krizi daha ayrıntılı biçimde anlamaya katkı sağlamaktır. Araştırmada, niteli yöntemler ve süreç izleme teknikleri kullanılarak çatışmanın tarihsel seyri incelenmiş, mevcut dinamikler, geçmişteki gerilim dönemleriyle karşılaştırmalı bir perspektifte değerlendirilmiştir. Çalışma, güncel akademik literatür, diplomatik yazışmalar, medya söylemleri ve düşünce kuruluşu raporları gibi geniş bir kaynak yelpazesinden yararlanmıştır. Kriz yönetimi yaklaşımlarının, ulusal söylemlerin ve toplumsal tutumların, gerilimin artması veya azalması üzerindeki etkileri ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Ayrıca, Pakistan ve Hindistan'ın nükleer kapasitelere sahip olmaları gerçeği ışığında, çatışmanın uluslararası güvenlik açısından daha geniş sonuçları incelenmiştir. Yanlış hesaplamalar veya sınırlı bir savaşın daha büyük bir felakete dönüşme riski hâlâ oldukça ciddiyetini korumaktadır. Bu bağlamda, özellikle Türkiye'nin üstlenebileceği üçüncü taraf rollerine de analizde yer verilmiştir. Türkiye'nin değişen dış politikası, diplomasi geleneği ve bölgesel angajmanı, onu uluslararası gerilimlerin çözümünde potansiyel bir arabulucu olarak konumlandırmaktadır. Çalışma, çoğu Batı-merkezli anlatıdan farklı olarak, Türkiye'nin tarihsel ve stratejik konumunu, İslam İşbirliği Teşkilatı'ndaki rolünü ve diplomatik fırsatlarını irdeleyerek krizi bağlamsallaştırmaktadır. Araştırma, beş farklı senaryo çerçevesinde, iki tarafın güvenlik kaygılarını eşit hassasiyetle ele almakta ve diplomatik kanallar ile çok taraflı diyalogun yeniden tesis edilmesinin aciliyetine dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler

Hindistan-Pakistan Çatışması, Nükleer Caydırıcılık, Keşmir Sorunu, Bölgesel Güvenlik, Türkiye'nin Diplomasisi

Neither War nor Peace: The Enduring Conflict of Pakistan and India

Abstract

This work analyses the escalation of the India–Pakistan conflict in 2025 and its regional and global consequences. Rather than viewing the crisis merely as a bilateral standoff, it is considered a complex geopolitical challenge shaped by historical grievances, nuclear deterrence dynamics, internal politics, and shifting regional alliances. The aim of the study is to develop a more detailed understanding of the crisis through a balanced, multidimensional approach that emphasizes critical analysis rather than attributing responsibility. This study employs qualitative research and process monitoring methods to examine the historical trajectory of the conflict, offering a comparative perspective between current dynamics and earlier periods of tension. It draws on a wide range of sources, including current academic literature, diplomatic communications, media discourse, and think tank evaluations. The study closely examines how crisis response approaches, national discourse, and societal attitudes impact whether tensions escalate or diminish. It further considers the broader implications of the conflict for international security, particularly in light of the fact that both Pakistan and India possess nuclear capabilities. The risks of miscalculation or limited war escalating into a broader catastrophe remain acute. In this regard, the potential roles of third parties, especially Türkiye, are analysed. Türkiye’s evolving foreign policy, diplomatic tradition, and regional engagement position it as a potential mediator in the resolution of international tensions. Unlike most Western-centric accounts, this research effectively contextualises the crisis by examining Türkiye’s historical and strategic alignment, its role in the Organisation of Islamic Cooperation, and its potential diplomatic opportunities. The study addresses the security concerns of both sides equally sensitively across five scenarios, emphasising the urgent need to restore diplomatic channels and multilateral dialogue.

Keywords

India-Pakistan Conflict, Nuclear Deterrence, Kashmir Dispute, Regional Security, Türkiye’s Diplomacy

GİRİŞ

Pakistan-Hindistan krizi, iki komşu ülke arasındaki sınır anlaşmazlığından ibaret değildir. Aynı zamanda küresel güvenlik, nükleer caydırıcılık, kriz yönetimi ve tüm bölgenin istikrarını etkileyen son derece karmaşık bir durumdur (Sadiq & Ali, 2022; Lou, 2022). Bu nedenle, bu çatışmayı ele alırken siyasi ilginin ötesinde, bilimsel ve akademik bir bakış açısı da gereklidir. Uluslararası ilişkiler, güvenlik çalışmaları (Bilgin, 2016), strateji ve Güney Asya meseleleri gibi alanlarda uzmanlaşmış akademisyenler, bu tür yüksek riskli çatışmaların daha geniş kapsamlı etkilerini anlamamıza yardımcı olabilecek değerli öngörüler sunmakta ve hem Türkiye hem de uluslararası toplum için daha barışçıl çözüm önerileri geliştirebilmektedir.

Hindistan ve Pakistan arasında Nisan 2025'te yaşanan kriz, yalnızca Güney Asya bölgesini değil, küresel güvenliği de doğrudan etkileyebilecek nadir jeopolitik gerilim alanlarından biridir (Singh, 2025). Her iki ülkenin de nükleer silahlara sahip olması, bu krizleri diğer bölgesel çatışmalardan ayıran yapısal bir fark oluşturmaktadır (Zia, 2022; Suh, 2022). Konvansiyonel düzeyde başlayan çatışmaların kısa sürede nükleer eşige ulaşma potansiyeli, uluslararası toplum açısından ciddi bir endişe kaynağıdır (Larsen, 2023; Kwong ve ark., 2025).

Nükleer silahların varlığı, Hindistan-Pakistan ilişkilerinde caydırıcılığı potansiyel olarak artırabilmekle birlikte, aynı zamanda “kriz altında risk yönetimi” dinamiklerini de tetiklemektedir (Brustlein, 2021; Golts, 2024). “İlk kullanım” seçeneğini dışlamayan Pakistan'ın nükleer doktrini ve doktrinel olarak savunmacı, ancak operasyonel olarak saldırgan nitelik kazanabilen Hindistan'ın askeri stratejileri (Abbasi & Ullah, 2022), krizi hızla tırmandırma potansiyeli taşıyan unsurlardır (Tasleem, 2016; Tasleem & Ramana, 2024).

Güney Asya'daki çatışma dinamiklerinde gözlemlenen bu yeni gelişmeler (Bastaki ve ark., 2024), krizi klasik bir güç mücadelesi (Sethi, 2022) olmaktan çıkararak, nükleer silahların gölgesinde oynanan bir belirsizlik oyununa (Spencer-Churchill & Mehmood, 2025) dönüştürmektedir. 2019 Pulwama-Balakot olayları, konvansiyonel saldırıların sınırlı kalmayabileceğini ve potansiyel olarak doğrudan hava kuvvetleri çatışmalarına dönüşebileceğini göstermiştir (Salik, 2023; Kurita, 2023). Her iki ülkenin de geniş bir iç kamuoyuna hitap eden milliyetçi söylemleri, kriz yönetimini iç siyasetle derinlemesine iç içe geçirerek, liderlerin gerilimi azaltma seçeneklerini sınırlayabilmektedir (Morgan, 2008). Bu iç ve dış politika dinamikleri, krizi iki ülke arasındaki basit bir diplomatik anlaşmazlıktan çıkarıp, bölgesel istikrarsızlık, radikalleşme ve potansiyel göç dalgaları gibi çok boyutlu sonuçlar doğuran bir güvenlik sorununa dönüştürmektedir.

2025 krizi, her şeyden önce, nükleer silaha sahip devletler arasında ortaya çıkan derin ve tekrarlayan gerilimin en önemli örneklerinden biridir (Roudani, 2025). Bu durum, nükleer caydırıcılık teorileri ile krizlerin tırmanma modellerinin pragmatik bir değerlendirmesini mümkün kılmaktadır. Akademik açıdan bakıldığında, geleneksel çatışma ile nükleer tehdit arasındaki gri alanda yaşanan bu tür krizlerin seyri, teorik bilginin sahadaki uygulamaları açısından öğretici niteliktedir.

İki yükselen güç olan Pakistan ve Hindistan arasında devam eden kriz, çok kutupluluğa geçiş sürecinde olan dünya sistemindeki mevcut gerilimleri gözler önüne sermektedir (Aras & Sert, 2025). Çin, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Rusya'nın bu krizi ele alırken benimsediği farklı yaklaşımlar, küresel düzenin geleceği ve bölgesel güvenlik mimarisi hakkında önemli veriler sunmaktadır (Miller, 2024). Sonuç olarak, bu kriz yalnızca Güney Asya için bir endişe kaynağı değil, aynı zamanda küresel politikanın geleceği açısından da ciddi etkileri olan bir konudur.

Türkiye açısından bu kriz, yeni çok taraflı dış politika vizyonu, İslam dünyasında nüfuz arayışı ve Asya ile yeniden kurulan stratejik ilişkiler bağlamında özel bir önem taşımaktadır. Türkiye'nin Pakistan ile tarihi bağları ve devam eden savunma sanayi işbirliği ile Hindistan'la genişleyen ekonomik ilişkileri göz önüne alındığında, Türkiye'nin tüm taraflar arasında tarafsız bir tutum sergileyerek arabulucu rolünü üstlenme potansiyeline sahip olduğu açıktır.

Öte yandan, Türkiye'de stratejik çalışmalar, bölgesel analizler ve kriz yönetimi alanlarında yapılan akademik çalışmaların önemli bir kısmı ağırlıklı olarak Orta Doğu'ya odaklanmaktadır. Ancak, Güney Asya gibi dinamik, yoğun nüfuslu ve stratejik öneme sahip bir bölge, Türk akademisyenlerinin araştırmalarında yeterince yer bulmamaktadır. Bu raporun iki temel amacı bulunmaktadır: İlk olarak, literatürdeki bu boşluğu doldurmak; ikinci olarak ise Türkiye'nin bölgesel analiz kapasitesini genişletmektir. Bu kriz, hem Türkiye'nin artan diplomatik profili hem de akademik bilginin güncel gelişmelere uyarlanması açısından akademik araştırmaların önemli ve öncelikli bir konusu olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu krizin, nükleer silahlar, caydırıcılık doktrinlerinin esnekliği, siyasi liderliğin tutumları ve uluslararası sistemin bu tür krizlere müdahale kapasitesinin sınırlılıkları bağlamındaki etkilerini merkeze almak büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, krizin yönetimi yalnızca ilgili ülkelerin değil, aynı zamanda bölgesel ve küresel aktörlerin de ortak sorumluluğu hâline gelmiştir.

TARİHSEL ARKA PLAN

Hindistan ile Pakistan arasındaki tarihsel ilişkiler, 20. yüzyılın en acı verici olaylarından biri olan 1947 Hindistan-Pakistan bölünmesi ile başlamıştır (Sohal, 2025). O zamandan bu yana, iki ülke arasındaki ilişkiler, sistematik güvensizlik, çatışmalar ve tekrar eden kriz döngüleriyle karakterize edilmiştir. Bölünme kavramı yalnızca siyasi sınırları kapsamamakta; aynı zamanda sosyal travmaları, kitlesel göçleri ve mezhepsel şiddetin etkilerini de içermektedir. Bağımsızlık sonrasında her iki ülkenin ulusal kimlik inşası süreçlerinde “öteki”ni karşı devlette konumlandırması, ilişkilerin yapısal olarak istikrarsız bir zeminde şekillenmesine neden olmuştur (Khan, 2017; Kumar & Kothari, 2016). Bu bağlamda, yaygın görüş, sömürge mirasının söz konusu süreçler üzerinde derin bir etki yarattığı yönündedir.

Sömürge Mirası ve Batı’nın Kararsızlığı

İngilizler, günümüzde Güney Asya’yı oluşturan toprakların yaklaşık yüzde 94’ü üzerinde hâkimiyet kurmuştur (Guneratne & Weiss, 2014). Bu nedenle, Güney Asya’nın bugünkü siyasetini anlamak için bölgenin İngiliz yönetiminden miras aldığı kurumlar ve siyasi yapılar mutlaka dikkate alınmalıdır. Gerçekten de, Nepal hariç tutulduğunda, çağdaş devletlerin temsil ettiği siyasi birlikler belirli bir imparatorluğun mirasıdır, modern devlet yapıları ise büyük ölçüde İngiliz yönetimiyle birlikte şekillenmiştir (Guneratne & Weiss, 2014, s. 7). Güney Asya’daki modern siyasi liderler, bölgenin sömürge döneminden kalan kültürel ve siyasi mirası üzerine hâlâ tartışmakta ve bu konudaki endişelerini dile getirmektedir. Bu bağlamda, İngiliz sömürgeciliğinin bölgenin dönüşümüne etkisi sık sık gündeme gelmektedir (Purushotham, 2020). Sömürge geçmişi çerçevesinde hem Pakistan hem de Hindistan, egemenlik, ulus-devlet, sınırlar ve siyasi örgütlenme gibi belirli kavramları benimsemek zorunda kalmıştır. Ancak bu kavramların her iki ülkenin sosyo-kültürel yapısıyla tam olarak örtüşmediği görülmüştür. Batı dünyasında bu kavramlar genellikle çatışmaların çözümü sonucunda ortaya çıkarken, Pakistan ve Hindistan’da ise pek çok çatışmayı tetiklemiş ve bölgesel bilinç ile entegrasyon süreçlerinin gelişimini engellemiştir. “Biz ve onlar” şeklinde tarihin yeniden yazılması ise düşmanlıkları daha da körüklemiştir (Guneratne & Weiss, 2014).

İngilizlerin “böl ve yönet” politikası yalnızca sınırlar ve egemenlik meselelerine dayalı değildi; aynı zamanda Keşmir gibi bölgeleri kasıtlı olarak belirsizlik içinde bırakmıştır. Bu çalışmanın temel argümanı, sömürge gücünün bölgeden çekilirken çatışmayı bilinçli bir şekilde kışkırttığıdır. İngilizler bölgeden ayrılmış olsa da,

bölgedeki aktörler çatışmayı sürdürmüş ve bu durum, istikrarsızlık nedeniyle kendi çıkarlarını takip etme kabiliyetlerini büyük ölçüde kısıtlamıştır. İngilizlerin bölgede askeri varlığı olmasa bile, bölgesel aktörlerin konsolidasyonunu engelleyerek ve devletlerin eylemlerini kendi çıkarlarına uygun şekilde yönlendirerek nüfuzlarını sürdürebilecekleri düşünülmektedir. Bu argüman, Pakistan ile Hindistan arasında Keşmir bölgesi konusunda süregelen gerginliğin tarihsel bağlamıyla çarpıcı bir benzerlik göstermektedir. Nitekim, her iki ülke de bugüne kadar yaptığı dört büyük savaşın üçünü Keşmir konusundaki anlaşmazlıklar nedeniyle gerçekleştirmiştir. Benzer nedenlerle başka çatışma ve gerginlikler de ortaya çıkmış olsa da, Keşmir'in bu bağlamda ayrı ve özel bir konuma sahip olduğu tartışmasızdır (Mishra, 2016).

Batı'nın bu ikircikli tutumu, İngilizlerin bölgeden çekilmesinden sonraki Soğuk Savaş dönemi dinamiklerinde açıkça gözlemlenebilir. Soğuk Savaş sırasında ABD, 1950'lerde Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü (SEATO) ve Merkezi Antlaşma Teşkilatı (CENTO) aracılığıyla Pakistan'ı Sovyetler Birliği'ne karşı bir "tampon devlet" olarak konumlandırmıştır (Krishnan, 2023). Bu yaklaşım, ABD'nin Pakistan'a destek verirken, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) Hindistan'a yardım sağlamasıyla şekillenen bir iş bölümüyle sonuçlanmış ve bu durum, 1971'de Bangladeş'in bağımsızlığına ve devam eden çatışmanın şiddetlenmesine yol açmıştır. Soğuk Savaş döneminde uluslararası sistemin yukarıda bahsedilen ikili doğasının yansımalarına ek olarak, Batı'nın ülkelerin nükleer kapasite geliştirme süreçlerinde de çifte standartlı bir tutum sergilediği dikkat çekmektedir. Her iki ülke de nükleer silah denemesi yapmasına rağmen, ABD'nin 1998'de Hindistan'ı yaptırımlara tabi tutarken Pakistan'ı da aynı şekilde cezalandırma kararı, açık bir çifte standardın örneğini teşkil etmektedir (Haass & Halperin, 1998). Bugün bile, Hindistan'ın Batı için stratejik bir ortak olarak görülmesine karşın, Pakistan'ın terörle mücadele döneminde yararlı bir müttefik, sonrasında ise sorunlu bir müttefik olarak değerlendirilmesi, benzer bir yaklaşımın sürdüğüne işaret etmektedir.

Batı'nın sömürgecilik mirası ve süregelen ikilemleri, devletler arasındaki güven eksikliğinin başlıca nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir. Bu durum, artan askeri varlık ve savunma alanındaki önemli yatırımlar, devletlerdeki siyasi rejimlerin istikrarsızlığı ile Pakistan ve Hindistan'daki güçlü bürokrasinin varlığı nedeniyle daha da karmaşık bir hâl almıştır. Sömürgecilik mirası, devletlerin oluşumuna katkıda bulunan sınırların belirlenmesine yol açmış ve devletlerin meşruiyetini egemenlik ilkesine bağlamıştır. Komşu ülkelerle yaşanan korku ilişkisi ve sömürgecilik döneminden kalan yabancı müdahale izleri, bölgedeki ulus-devletlerin egemenlik konusunu daha çok bölgesel bir bakış açısıyla ele almalarına neden olmuştur (Mishra, 2017). Egemenlik değişimlerinin uzun vadede olumlu etkileri olabilse de, Pakistan ve Hindistan gibi ülkeler egemenlik meselelerini çözmek için nadiren somut adımlar atmıştır. Tarihsel kayıtlar, iki ülke arasında bölgesel entegrasyondan ziyade çatışma eğiliminin baskın olduğunu ortaya koymaktadır.

Artan Güvensizlik ve Yeniden Üretilen Kimlikler

Sömürge tarihinin postkolonyal analizlerinde vurgulanan önemli bir husus, İngilizlerin teşvik ettiği yapay bölünmenin, Müslüman ve Hindu toplulukları arasındaki mevcut gerilimleri daha da derinleştirmiş olmasıdır. Pakistan ve Hindistan'ın kimliklerinin oluşumu (Anderson, 2006), büyük ölçüde sömürgecilik karşıtı mücadeleden etkilenmiş, ancak bu kimlikler aynı zamanda bir ötekileştirme süreciyle de şekillenmiştir (Tejani, 2014). Bu ötekileştirme sürecinde, toplumsal güç mücadelelerinin ve güvenlik ikilemlerinin rolü göz ardı edilemez (Pu, 2022). İngilizlerin bölgeden çekilmesi sırasında, Müslümanlar ve Hindular arasındaki güvenlik ikilemi, iki ayrı devletin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Müslümanların çoğunlukta olduğu bölgeler, birleşik Hindistan'da azınlık olarak kalmanın güvenliklerini tehlikeye atacağı endişesiyle, ayrı bir devletin kurulması gerektiğini savunmuştur. Bu derin güvensizlik duygusu, Müslümanların çoğunlukta olduğu bölgelerin ayrı bir devlet talep etmesiyle ortaya çıkan Pakistan'ın kuruluşuna yol açmıştır. Buna karşılık, Pakistan kendini “Müslüman devleti” olarak tanımlarken, Hindistan ise seküler bir kimlik benimsemiştir. Bu ayrışma, esasen hayatta kalma kaygısından kaynaklanmış; ancak aynı zamanda derin güvenlik endişelerine ve iki ülke arasındaki rekabetin tırmanmasına neden olmuştur (Chandra, 2015).

Bu güvenlik ikilemi, Pakistan ve Hindistan kimliklerinin karşılıklı rakip olarak şekillenmesine neden olmuştur. Pakistan kendini “İslami kimlik” ile tanımlarken, Hindistan çoğulcu sekülerizm iddiasıyla yola çıkmıştır (Sohal, 2021). Sonuç olarak, Pakistan kendini “Müslümanların vatanı” olarak tanımlarken, Hindistan “seküler, çoğulcu bir devlet” olarak konumlanmıştır. Hindistan başlangıçta seküler-demokratik bir söylem benimsemiş olsa da, Hindu milliyetçiliğinin (Hindutva) yükselişi mevcut kimliği dönüştürmeye başlamış ve günümüzde görüldüğü üzere siyasetin giderek daha merkezi bir unsuru hâline gelmiştir (Ünlü, 2020). Hindu inancından ilham alan ve Hindutva olarak bilinen ideolojik hareket, kimlik çatışmalarının şiddetlenmesinde katalizör rolü oynamış ve bu durumu iki rakip inanç arasındaki bir çatışmaya dönüştürmüştür. Bu durum, hem Hindistan'da hem de Pakistan'da dini milliyetçiliğin belirgin şekilde sertleşmesine yol açmıştır (Sohal, 2022). Tarih boyunca, kimliklerin yeniden üretilmesi, ulusların iç ve dış politikalarını etkilemeye başlamış ve böylece bu iki devletin krizleri kışkırtma kapasitelerini artırmıştır (Nawaz, 2024).

Bölünme, yalnızca yaygın bir güvensizlik hissiyle değil, aynı zamanda kurumsal yapıların belirgin bir şekilde eksikliğiyle de karakterize edilmiştir. Çatışmanın yönetilememesi, çoğu zaman kurumsal bir çerçevenin yokluğundan kaynaklanmıştır. Bu bağlamda, bölünmenin, yetersiz kurumsallaşmanın ve koordinasyon eksikliğinin çarpıcı bir örneği olduğu söylenebilir. Yukarıda belirtilen süreç, kurumsal işbirliğinin yokluğu nedeniyle daha da derinleşmiştir. Bağımsızlık sürecinde daha sağlam bir federal yapı ve azınlık haklarını koruyacak mekanizmalar oluşturulabilseydi, bölünmenin bu denli şiddetli sonuçlar doğurması engellenebilirdi. Ancak bağımsızlıktan sonra her iki ülke de farklı yönetim modelleri benimsemiştir. Bu

ülkelerde bölünme sonrası dönüşüm süreçlerinin analizi, sınıf ilişkilerinin karmaşık dinamiklerini de göz önünde bulundurmalıdır. Örneğin, Hindistan'daki toprak sahibi elitler ve Pakistan'daki askeri-bürokratik elitler bu süreçten kazanç sağlamış, buna karşılık nüfusun büyük çoğunluğu şiddet ve göç deneyimlemiştir. Bu sınıf dinamikleri, iki ülkenin devlet-toplum ilişkilerinde etkisini sürdürmekte ve tüm politika yapım süreçlerini etkilemektedir (Karamat, 2019).

Keşmir Sorununun Tarihçesi

Keşmir meselesi, günümüzde hâlâ Hindistan-Pakistan ilişkilerinin en temel ve kronik sorunlarından biri olmaya devam etmektedir. Bu krizin kökenleri, 1947 yılında Britanya Hindistanı'nın bölünmesi sürecinde Cemma ve Keşmir Prenslığı'nin geleceğine ilişkin belirsizliğe kadar uzanmaktadır (Chadha, 2005; Sohal, 2025). O dönemde prenslik devletlerine, Hindistan veya Pakistan'a katılma konusunda siyasi aidiyetlerini belirleme özerkliği tanınmıştı. Ancak Cemma ve Keşmir, kendine özgü koşullara sahipti. Keşmir'de çoğunluğu Müslüman olan bir nüfus bulunmasına rağmen, bölge Hindu hükümdar Maharaja Hari Singh tarafından yönetiliyordu. Maharaja, Müslüman halkın büyük çoğunluğunun Pakistan'a katılma yönündeki taleplerine rağmen, ağırlıklı olarak Hindu nüfusa sahip Hindistan ile ilişkilerini sürdürme eğilimindeydi. Bu tercih, Müslüman toplumda derin bir hoşnutsuzluk yaratmış ve yaygın mezhepsel huzursuzluklara yol açmıştır (Dasgupta, 2002).

Müslümanların artan huzursuzluğu ve kitlesel seferberliği, Keşmir'in ilhakına ve bölgede ilk savaş tecrübesinin yaşanmasına neden olmuştur. 1947 yılında, Pakistan'a katılmak ve Keşmir'i kontrol altına almak isteyen silahlı grupların tehdit oluşturması üzerine Maharaja, Hindistan'dan askeri yardım talebinde bulunmuştur (Khattar, 2025). O dönemde iktidarda olan Nehru hükümeti, bu yardımın ancak Keşmir'in Hindistan'a katılması şartıyla sağlanabileceğini belirtmiştir (Dasgupta, 2002). Bunun üzerine, 26 Ekim 1947 tarihinde Maharaja Hari Singh, resmen katılım anlaşmasını imzalayarak bölgenin Hindistan'ın egemenliğine dahil edilmesini sağlamıştır. Bu gelişmenin ardından Hindistan bölgeye asker sevk etmiş, Pakistan ise buna karşılık vermiştir. Böylece Birinci Hindistan-Pakistan Savaşı patlak vermiştir. 1949 yılında BM arabuluculuğunda sağlanan ateşkes, sorunun temel nedenlerini ortadan kaldırmaya yetmemiştir. Keşmir'in iki ayrı bölgeye fiilen bölünmesi artık bir gerçeklik hâline gelmiştir. Bölgenin jeopolitik yapısı, Pakistan'ın kontrolündeki Azad Keşmir ve Gilgit-Baltistan ile Hindistan'ın yönetimindeki Cemma ve Keşmir şeklinde şekillenmiştir. Dikkat çekici bir şekilde, Cemma ve Keşmir de ağırlıklı olarak Müslüman nüfusa sahiptir. Bu coğrafi bölünmeye ek olarak, demografik yapı da Keşmir meselesinin özündeki ahlaki sorunu yansıtmaktadır. Hindistan kontrolündeki bölgede yaşayan Keşmirililer, Hindistan'a katılmaya yönelik belirgin bir isteksizlik sergilemekte; ancak yine de Hindistan'ın baskıcı yönetiminden kurtulamamaktadırlar (Bose, 2003).

Keşmir'deki süregelen durum, yalnızca askerî krizlere değil, aynı zamanda uluslararası hukuk açısından da ciddi krizlere yol açmıştır. Bu nedenle, Keşmir meselesi, uluslararası hukukun ve ilgili kurumların yetersizliklerinin en belirgin örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. BM Güvenlik Konseyi, 1948 tarihli 47 No'lu Kararı ile bölgede bir halk oylaması (plebisit) yapılmasını önermiştir. Ancak bu karar hiçbir zaman uygulanmamıştır. Taraflar, plebisit öncesi koşullar ve bölgedeki askerî varlık konularında uzlaşmaya varamamıştır. Tarihsel olarak Pakistan, uluslararası hukuku kullanmayı ve bu mekanizmalara başvurmayı tercih etmiş; buna karşılık Hindistan, bu süreçlerden uzak durmayı yeğlemiştir (Korbel, 1953). Bu yaklaşım, Hindistan'ın meseleyi ele alışı biçiminin temelini oluşturmuştur. Hindistan, Keşmir sorununu tarihsel olarak "iç mesele" olarak değerlendirmiş; yalnızca kendi ulusal çıkarlarını ilgilendiren bir konu veya Pakistan ile ikili düzeyde çözülebilecek bir mesele olarak görmüştür. Gerilimlerin tırmandığı dönemlerde dahi Hindistan, Keşmir meselesinin uluslararası bir mesele hâline gelmesinden sürekli kaçınma eğiliminde olmuştur (Subbiah, 2004).

Bu koşullar çerçevesinde, Keşmir bölgesi 1950'li yıllardan bu yana, özellikle statü tartışmaları ve direniş hareketleri bağlamında, küresel gündemin tekrar eden başlıklarından biri olmuştur. Hindistan, 1950'li yıllardan itibaren Keşmir'in kendi topraklarının ayrılmaz bir parçası olduğunu iddia etmiş (Kataria ve ark., 2025) ve bu bölgeye Anayasa'nın 370. Maddesi aracılığıyla özel bir anayasal statü tanımıştır (Kumar Aryal & Muneer, 2023). Buna karşılık Pakistan, bölge halkının öz belirlenim hakkını savunmaya devam etmiş ve bu tutumunu korumuştur (Majid, 2022). Keşmir'deki halk hareketleri ise zaman zaman hem Pakistan yanlısı hem de bağımsızlık yanlısı taleplerle mobilize olmuştur. 1990'lı yıllar, Hindistan kontrolündeki bölgede silahlı direnişin ve geniş çaplı sivil huzursuzlukların belirgin biçimde arttığı yoğun bir gerilim dönemine sahne olmuştur (HRW, 2019). Bu dönemde Hindistan, bölgedeki askerî varlığını ciddi ölçüde artırmış ve özellikle Batı dünyasındaki çeşitli çevrelerden insan hakları ihlalleri iddiaları nedeniyle eleştirilere maruz kalmıştır (OHCHR, 2019; Ahlawat & Izarali, 2020). Buna karşılık Pakistan, meseleyi uluslararası hukuk mekanizmaları çerçevesinde çözme çağrılarını sürdürmekte; ancak Hindistan tarafından Keşmir'deki bazı silahlı gruplara destek verdiği suçlamalarıyla karşı karşıya kalmaktadır.

2019 yılı, Keşmir'deki gelişmelerin ve bölgenin siyasal yapısının seyrinde önemli değişimlere sahne olmuştur. 2014 yılında iktidara gelen Modi hükümeti, ilk döneminde ekonomik reformları önceliklendirerek meseleye ekonomik kalkınma temelli liberal bir perspektiften yaklaşmayı amaçlamıştır. Ancak ikinci döneminde derinleşen ekonomik krizler nedeniyle daha fazla Hindu milliyetçiliğine yönelen Modi yönetimi, Keşmir politikasını da bu doğrultuda değiştirmiştir. 5 Ağustos 2019 tarihinde Başbakan Narendra Modi liderliğindeki hükümet, Hindistan Anayasası'nın 35A ve 370. maddelerini yürürlükten kaldırarak (Kuszevska, 2022), Cemma ve Keşmir eyaletine tanınmış olan özel statüyü sona erdirmiştir (Menski

& Yousuf, 2025). Bu adım, Pakistan tarafından uluslararası hukukun ihlali olarak nitelendirilmiş; Hindistan ise bunu “yönetmel bütünlüşme” olarak savunmuştur. Bu gelişmenin ardından Hindistan, Keşmir’i anayasal özerkliğinden mahrum bırakmış ve doğrudan Yeni Delhi’ye bağılı bir federal bölge hâline getirmiştir. Bu durum, bölgede yeni bir kriz dalgasını tetiklemiş ve halk arasında yaygın bir direnişe yol açmıştır. Bu bağlamda Modi yönetimi, tarihinin en sert politikalarını uygulamaya koymuş ve bölgede kapsamlı bir askerleşme süreci başlatmıştır. Bu olayların ardından Hindistan, insan hakları ihlalleri nedeniyle uluslararası toplumdan ciddi düzeyde eleştiri ve kınama almıştır (Menski & Yousuf, 2025).

Günümüzde Keşmir meselesi, kimlik, egemenlik, kendi kaderini tayin hakkı, insan hakları ve güvenlik gibi unsurları içeren çok boyutlu bir küresel kriz niteliğı kazanmıştır (Bhat, 2019; Majid, 2022). Buna ek olarak, Çin’in Ladakh bölgesi üzerindeki toprak iddiaları ve Aksai Chin bölgesini fiilen kontrol altına alması, sorunun üç taraflı bir nitelik kazanmasına yol açmıştır (Paldan, 2025). Çin’in küresel vizyonunu yansıtan Kuşak ve Yol Girişimi’nin Pakistan kontrolündeki Keşmir topraklarından geçmesi, yalnızca Hindistan’ın değil, yükselen Çin’e karşı denge politikası yürüten ABD gibi küresel aktörlerin de kaygı duymasına sebep olmuştur (Anwar & Atif, 2025). Dolayısıyla Keşmir bölgesi, küresel siyasal düzlemde ciddi bir jeopolitik meseleye dönüşmüştür. Ayrıca Keşmir, İslam dünyası açısından da sembolik bir alan hâline gelmiş ve zulüm altındaki Müslümanların durumu ile özdeşleştirilmiştir. Bu bağlamda Türkiye, Malezya ve İran gibi ülkeler zaman zaman konuya ilişkin açıklamalarda bulunmuş; Keşmir meselesi, İslam İşbirliği Teşkilatı’nın gündeminde sıkça yer almıştır.

Önceki Büyük Krizler

Hindistan ile Pakistan arasındaki süregelen gerilimler, çoğunlukla kimlik siyaseti ve egemenlik ihlallerinden kaynaklanmakta, özellikle de sınır ihtilafları bağlamında kendini göstermektedir. Modern dönemde bu krizler, iç siyaset dinamikleri tarafından şekillendirilmiş; Soğuk Savaş dönemindeki nükleer caydırıcılık ve son dönemde büyük güç rekabeti gibi çok katmanlı unsurlarla karakterize edilmiştir. Hindistan ve Pakistan, sırasıyla 1947, 1965, 1971 ve 1999 yıllarında dört büyük savaşa girmiştir. 1971’deki Doğu Pakistan Savaşı dışındaki tüm savaşlar, Keşmir meselesi etrafında gerçekleşmiştir. Bu dört büyük savaşa ek olarak, 2001’deki Hindistan Parlamento Saldırısı ile 2019’daki Pulwama ve Balakot saldırılarının ardından da savaş eşiğine gelineen ciddi krizler yaşanmıştır (Raghavan, 2024). En son kriz ise 7 Mayıs 2025’te meydana gelmiş ve yine Keşmir bölgesi merkezli olmuştur. Her ne kadar 10 Mayıs’ta resmî bir ateşkes ilan edilmiş olsa da, tarafların birbirlerini ateşkesi ihlal etmekle suçlayan karşılıklı açıklamaları, krizin henüz tamamen sona ermediğini göstermektedir. Bu son kriz, doğrudan bir savaşa dönüşmemiş olmakla birlikte, önceki krizler arasında savaşa en çok yaklaşan durum olmuş ve nükleer kış tartışmalarını şimdiye kadarki diğer krizlere kıyasla daha yoğun biçimde gündeme getirmiştir.

Tüm savaşların ve krizlerin temel nedenleri, genellikle karşılıklı olarak desteklenen iç karışıklıklar veya diğer ülkeye yönelik sızma girişimleri ile ilişkilidir. Örneğin, 1947-1948 yıllarındaki Birinci Keşmir Savaşı, Pakistan yanlısı kabile milislerinin Cemmu ve Keşmir'e yönelik saldırısı sonrasında Maharaja Hari Singh'in Hindistan'dan askerî yardım talep etmesiyle başlamıştır. Benzer şekilde, "Cibuti Operasyonu" olarak da bilinen 1965 Savaşı, Pakistan'ın Keşmir'deki Hindu yönetimine karşı isyanları desteklemeye yönelik stratejik hamlesiyle ortaya çıkmıştır. 1971'deki Doğu Pakistan (günümüz Bangladeş) Savaşı ise Hindistan'ın ülkedeki iç savaşa müdahalesiyle başlamıştır. 1999'daki Kargil Savaşı ise Pakistan askerlerinin Hindistan kontrolündeki Kargil bölgesine sızmasıyla patlak vermiştir.

2000'li yıllardan itibaren krizlerin dinamiği, daha çok vekil gruplar üzerinden şekillenmeye başlamıştır. Hindistan, 2001'deki Parlamento saldırısı ile 2019'daki Pulwama intihar saldırılarından Pakistan'ı sorumlu tutmuştur. Pulwama saldırısının ardından Hindistan, 26 Şubat'ta Pakistan'daki Balakot bölgesine hava saldırısı da dâhil olmak üzere çeşitli karşı hamlelerde bulunmuştur (Hilali, 2004).

1947-1948 Birinci Keşmir Savaşı ve 1965 Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletler ve Sovyetler Birliği gibi uluslararası aktörler, ateşkesin sağlanması ve çatışmanın Tiflis Anlaşması (1965) gibi metinlerle sonlandırılması için arabulucu olarak devreye girmiştir. 1965 ve 1999'daki savaşlarda Hindistan'ın askerî üstünlüğü, Pakistan'ın ulusal imajı üzerinde önemli etkiler yaratmış ve iç siyasette ciddi sonuçlar doğurmuştur. Bununla birlikte, Kargil Savaşı, nükleer silahların her iki ülkede de mevcut olduğu ilk doğrudan savaş olması bakımından, nükleer caydırıcılığın sınırlarının test edildiği önemli bir örnek teşkil etmektedir. 2019 Pulwama ve Balakot krizleri ise nükleer silaha sahip iki ülke arasında karşılıklı hava gücünün ilk kez açıkça kullanıldığı kriz olarak kayıtlara geçmiştir. Bu gelişme, Hindistan'ın başarısızlığı ve Pakistan'ın göreceli başarısı üzerine çok boyutlu bir değerlendirme sürecini beraberinde getirmiştir. Ayrıca, bilgi savaşları ve sosyal medya üzerinden yürütülen psikolojik üstünlük kurma çabaları da bu dönemde yoğun ilgi görmüştür (Altaf, 2023).

Belirli vakaların özgün koşulları hariç tutulduğunda, Pakistan ile Hindistan arasında gerçekleşen silahlı çatışmalar ve krizler, özellikle Keşmir meselesi bağlamında, daha geniş anlamda güvenlik ikileminin (security dilemma) tipik örnekleri olarak değerlendirilebilir. Tarafların birbirlerinin niyetlerinden sürekli şüphe duyması, kalıcı bir güvensizlik ortamına ve çatışma riskine yol açmıştır (Krepon, 2005). Özellikle Kargil Krizi, bilgi eksikliği ve tehlikeli provokasyonların birleştiği bir örnek teşkil eder. Pakistan, Hindistan'ın tepkisini yanlış hesaplamış; yanlış bilgilerin yayılması ise yüksek tansiyona ve nihayetinde silahlı çatışmaya neden olmuştur. Güç dengesizliği ve jeopolitik rekabet, kaçınılmaz biçimde yeni çatışmalara zemin hazırlamıştır. 1971'de Pakistan'ın parçalanması, Hindistan'ın bölgesel hegemonya arayışının bir sonucu olarak değerlendirilmiştir. O tarihten itibaren Hindistan, daha

fazla bölgesel strateji geliştirirken; Pakistan ise nükleer silahlanma ve Çin ile ittifak gibi dengeleme stratejilerine yönelmiştir. Bu iki ülkenin güç maksimizasyonuna yönelik devam eden çabaları, sorunların çözümsüz kalmasına yol açmıştır. Her iki ülkenin de nükleer silah sahibi olması, nükleer caydırıcılık yoluyla doğrudan savaşı engelleyen bir denge yaratmıştır. Ancak Kargil örneğinde olduğu gibi, taraflar büyük bir çatışmaya girmemiştir; çünkü muhtemel kayıplar kabul edilemez olarak görülmüştür. Bununla birlikte bu durum, nükleer mesele bağlamında “istikrar paradoksu” (stability paradox) kavramını gündeme getirmiştir. Buna göre, nükleer savaş ihtimali azaldıkça, taraflar vekâlet savaşlarına ve sınır çatışmalarına daha yatkın hâle gelmektedir (Pitafi, 2020).

Taraflar arasındaki süregelen husumet ve kalıcı bir çözümün sağlanamaması, uluslararası kurumların yetersizliğine ve başarısızlığına yönelik sorgulamaları beraberinde getirmiştir. BM, gerek kriz öncesinde, gerek kriz anında, gerekse kriz sonrasında tarafları tatmin edici çözümler üretmekte çoğu zaman yetersiz kalmış ve eleştirilmiştir (Hasan, 2017). Hindistan’ın Keşmir’i ya bir iç mesele ya da yalnızca Hindistan-Pakistan arasında çözülmesi gereken bir konu olarak görmesi, uluslararası aktörlerin müdahalesini engellemiştir. Bu tutum, Hindistan’ın uluslararası hukuk sistemini etkisiz gördüğü ve meseleyi küresel düzleme taşımaya istekli olmamasından kaynaklanmaktadır. Buna karşılık liberal yaklaşımlar, artan ticaret ve kültürel etkileşimlerin çatışma potansiyelini azaltabileceğini öne sürmüştür (Khan, t.y.). Daha fazla ekonomik iş birliğiyle, mütevazı düzeyde de olsa bir yakınlaşmanın mümkün olabileceği düşünülmüştür. Ancak siyasal uyuşmazlıklar, bu çabaları çoğu zaman başarısızlığa uğratmıştır. Yine de zaman zaman iki ülke, ilişkilerinde olumlu gündemler oluşturmayı başarmıştır.

İki ülkenin tarihsel süreci yalnızca askerî krizler ve çatışmalarla değil; aynı zamanda normalleşme, iş birliği arayışları ve barış girişimleriyle de şekillenmiştir. Bu bağlamda, 1999’daki Lahor Bildirgesi, 1972’deki Şimla Anlaşması ve 2001’deki Agra Zirvesi gibi barışa yönelik resmî girişimler önemli örneklerdir. Ekonomik krizlerin etkisiyle, özellikle 2015-2016 döneminde, ekonomik ilişkiler aracılığıyla iş birliği alanları oluşmuştur (Gopalan, 2021). Ancak şu temel soru önemini korumaktadır: Bu barış girişimlerinin başarısız olmasının temel nedeni nedir? Bu soruya verilen en yaygın yanıt, yapısal faktörlere işaret etmektedir. Keşmir gibi temel istikrarsızlık alanları çözüme kavuşturulmadığı sürece, iş birliği çabalarının yalnızca geçici çözümler sunabileceği savunulmaktadır. Bununla birlikte kurumsal faktörler de göz ardı edilmemelidir (Bhatnagar & Chacko, 2019). Eğitim, medya ve siyaset kurumları aracılığıyla “düşmanlık” söyleminin sürekli yeniden üretilmesi, ötekileştirmeyi pekiştirme potansiyeline sahiptir (Ahanger & Yaqoob, 2023). Ayrıca ticaret ve kültürel bağların derinleştirilememesi, yumuşak güç yoluyla normalleşmenin ve güvenin oluşmasını engellemektedir.

İlişkilerin kötüleşmesine ya da düzelmesine neden olabilecek pek çok faktör belirlenmiş olsa da Güney Asya’da ortak bir uluslararası toplumun zayıflığı göz ardı edilmemelidir. Bölgesel örgütlerin ve anlaşmaların arttığı çağdaş uluslararası ilişkiler bağlamında, devletler arası iş birliğini güçlendirmenin gerekliliği sıkça vurgulanmaktadır. Bu sayede kültürel yakınlıklar aracılığıyla bölgesel normlar ve kurallar işlevsel hâle gelebilir. Ancak Güney Asya Bölgesel İşbirliği Örgütü (SAARC) gibi bölgesel yapıların etkisizliği, bölgede “bölgesel bir topluluk” inşa edilmesinin önündeki engelleri gözler önüne sermektedir. Hindistan ile Pakistan arasındaki düşmanlık, bu normatif düzenin oluşumunu engelleyen başlıca faktörlerden biri olmuştur. Hindistan’ın, Pakistan’ı dışlayarak çok sektörlü teknik ve ekonomik iş birliği girişimi olan Bengal Körfezi Girişimi’ni (BIMSTEC) önceliklendirmesi, bölgesel hegemonya eğiliminin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Hindistan’ın yalnızca Pakistan’la değil; Çin (Kiet ve ark., 2025), Bangladeş, Nepal, Sri Lanka ve Bhutan gibi hemen hemen tüm komşularıyla yaşadığı son sınır ve egemenlik krizleri, bölgesel aktörlerden yoğun eleştiriler aldığını göstermektedir (Waggy & Hassan, 2023).

DEVAM EDEN KRİZİN TETİKLEYİCİLERİ

Pakistan ve Hindistan arasındaki kalıcı gerilimlerin, zaman zaman yürütülen normalleşme çabalarına rağmen sürdürülmesi, düşmanlıkların sürekli olarak yeniden ortaya çıkmasının temelinde, özellikle Keşmir bölgesine ilişkin yapısal sorunların çözümsüz kalmasının yattığını göstermektedir. Bu bağlamda, siyasi liderlerin zaman zaman iş birliği yönünde proaktif bir tutum sergileme çabalarına karşın, egemenlik, bağımsızlık ve özerklik gibi konularda devam eden anlaşmazlıklar, diplomatik ilişkileri sürekli olarak zayıflatmıştır. Örneğin, egemenlik bağlamında Keşmir'in tamamının tek taraflı biçimde Hindistan veya Pakistan'a devredilmesi, her iki taraf açısından da ciddi siyasi maliyetler doğurabilecek bir durumdur (Haines, 2014). Benzer şekilde, Keşmir halkının bağımsızlık talepleri, bölgedeki karmaşık demografik yapılar ve her iki tarafın karşıt pozisyonları nedeniyle ciddi riskler barındırmaktadır. Özerklik ise, bir dönem uygulanabilir bir seçenek olarak değerlendirilmiş olsa da 2019'dan bu yana hayata geçirilmemiştir. Dolayısıyla, Keşmir'in statüsüne ilişkin toplumsal meşruiyeti güçlendirebilecek alternatif yaklaşımlar, tarihsel olarak yeterli siyasi desteği bulamamıştır. BM Güvenlik Konseyi, 1965'ten bu yana Keşmir meselesini resmen gündemine almamış; Pakistan ve Hindistan ise sorunun temel yapısına ilişkin müzakere süreci yürütmemiştir (Bukhari, 2021). Son dönemde, ABD Başkanı Donald Trump ve Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan gibi liderler, krizin çözümüne yönelik arabuluculuk girişimlerinde bulunmuştur. Ancak Hindistan kamuoyunda olumlu bir imaja sahip olan Trump'ın bile bu süreçte ciddi bir dirençle karşılaşabileceği öngörülmektedir.

Tarafların yapısal sorunları çözüme kavuşturamamasının yanı sıra, son krizin kökenleri, 2019 sonrası Hindistan kontrolündeki Keşmir'in statüsünde yapılan değişikliklere dayanmaktadır. Modi hükümeti, 2019 yılında yaşanan gerginliklerin ardından güvenlik politikalarında bir paradigma değişikliğine ihtiyaç duyduğunu belirterek, Cemmü ve Keşmir'in özerkliğini fiilen sona erdiren anayasal bir değişikliği hayata geçirmiş ve bölgeyi doğrudan merkezi yönetime entegre etmiştir. Söz konusu değişikliğin beklenen muhalefetle karşılaşacağı öngörülerek başlatılan yoğun askerileşme kampanyası, yalnızca ciddi bir insani krizi tetiklemekle kalmamış, aynı zamanda bölgesel gerginlikleri de daha da artırmıştır (Rather, 2017). 1990'lardan bu yana radikal grupların 50'den fazla saldırısına maruz kalan Hindistan açısından bu yeni güvenlik düzeni oldukça maliyetli bir yapı hâline gelmiştir. Buna karşılık, Hindistan'ın giderek sertleşen politikaları, radikal gruplar arasında taban desteğini daha da pekiştirmiştir. 2024 yılında eyalet düzeyinde yönetişimin yeniden yapılandırılması yoluyla normalleşme çağrılarını yapılmasına rağmen, bu girişimler Keşmir halkının güvenini kazanamamış, bölgedeki demografik yapının dönüştürülmesine yönelik çabalar ise ciddi şüphe ve direnişle karşılanmıştır.

Modi yönetiminin bu yeni güvenlik stratejisi, donmuş bir çatışma bölgesi olan Keşmir'deki gerginliği yeniden alevlendirmiştir. Özellikle 2024 yılının ikinci yarısında, Hindistan kontrolündeki Cemma ve Keşmir'de güvenlik güçlerine yönelik saldırılarda belirgin bir artış gözlemlenmiştir. Anantnag ve Poonch bölgelerinde gerçekleşen pusu ve karakol baskınlarının ardından merkezi hükümetin bölgeye ilgisi yeniden artmıştır. Hindistan, bu saldırıların arkasında, başta Ceyş-i Muhammed ve Leşker-i Tayyibe olmak üzere, Pakistan destekli örgütlerin bulunduğunu ileri sürmüştür (Bali, 2022). Pakistan ise bu iddiaları reddetmiş ve saldırıların yerel direniş hareketleriyle bağlantılı olduğunu öne sürmüştür. Bu durum, Pakistan ve Hindistan arasındaki vekâlet savaşları bağlamında karşılıklı suçlamaların yeniden gündeme gelmesine yol açmış; özellikle sızma faaliyetleri ve vekil aktörlerin etkinliği bağlamında tarafların karşı karşıya kaldığı güvenlik sorunları daha da derinleşmiştir (Mehdi, 2024).

Vekil gruplar tartışmasının yeniden alevlenmesine ek olarak, her iki ülkedeki iç siyasal dinamikler de bu tartışmaları derinleştirmiştir. Bu bağlamda, yaşanan son krizin temel nedenlerine ilişkin birçok yorum yapılmış ve bunların önemli bir kısmı iç siyasal zorunlulukları temel motivasyon olarak değerlendirmiştir. Aslında bu yaklaşım, Pakistan-Hindistan gerilimlerinde daha önce de dile getirilmiş bir argümandır. Örneğin, 2019 krizine ilişkin olarak da benzer tartışmalar yapılmıştır. O dönemde, genel seçim sürecinde olan Modi yönetiminin Pulwama ve Balakot saldırılarını milliyetçi seçmeni mobilize etmek amacıyla kullandığı medya tarafından geniş çapta gündeme taşınmıştır (Sreepada & Coman, 2024). Günümüzdeki Hindistan iç siyaseti açısından da benzer bir dinamik söz konusudur. Yaklaşan Bihar ve Bengal eyalet seçimlerinin de Modi yönetimini benzer şekilde motive ettiği ileri sürülmektedir. Bu seçimlerin, Hindistan parlamentosunun her iki kanadında da çoğunluğun sağlanması açısından kritik öneme sahip olması nedeniyle, Modi yönetiminin Hindu milliyetçisi tabanı harekete geçirmek üzere milliyetçi duyguları kullanmaya çalıştığı savunulmaktadır. Kasta dayalı nüfus sayımı gündeminin bu eyalet seçimlerinde daha fazla dikkat çekmesine rağmen, Modi'nin konuyu kısa süre sonra geri plana itmesi, kamuoyundaki şüpheleri daha da artırmıştır (Rao, 2025).

Hindistan bağlamında, Pakistan ile yaşanan bir krizden seçimsel fayda sağlama argümanı öne çıkarken, Pakistan'da durum daha karmaşık bir yapı arz etmektedir. Son yıllarda, Pakistan iç siyaseti Hindistan'a kıyasla daha fazla çalkantı ve parçalanma göstermiştir. Ülkede ordu önemli bir siyasi aktör olarak öne çıkmakla birlikte, son dönemde kamuoyunda ordu elitine yönelik meşruiyet sorgulamaları artmıştır. Bu tartışmalar, özellikle 2022'de İmran Han hükümetine yönelik gerçekleştirildiği öne sürülen postmodern darbe bağlamında daha da belirginleşmiştir. Bu gelişmeleri takip eden süreçte, İmran Han destekçileri çeşitli sivil itaatsizlik eylemleri gerçekleştirmiştir (Al Jazeera, 2024). Siyasal güvenin zayıflamasına işaret eden bu gelişmelere ek olarak, ülkede yaşanan derin ekonomik kriz de halkın devlete olan güvenini sarsmıştır. Artan mali yükümlülükler, sık sık iflas tartışmalarına ve

kapasitesine ilişkin eleştirilere yol açmıştır. Ancak, en önemli gelişme, son dönemde ayrılıkçı hareketlerin ortaya çıkması olmuştur. Belucistan Kurtuluş Ordusu ve Pakistan Talibanı gibi örgütlerin yükselişi, Pakistan devletini kaynaklarının büyük bir kısmını terörle mücadeleyle ayırmak zorunda bırakmıştır (Baloch, 2024). Ayrıca, 2024 yılında İran ve Afganistan sınırlarında yaşanan gerilimler, Pakistan ordusunun azalan halk desteği karşısında bir tür “yurtsever dayanışma” oluşturmak amacıyla bu davranış biçimlerini sergilediği yönünde yorumlara yol açmıştır.

Her iki ülkedeki iç dinamiklerin krizi doğrudan tetiklediğine dair kesin bir kanıt olmamakla birlikte, son gelişmelerin başında Pakistan’da yaşanan Caffar Ekspresi terör saldırısı gelmektedir. Saldırıda yaklaşık 400 kişi rehin alınmış, Belucistan Kurtuluş Ordusu bu eylemi siyasi mahkûmların serbest bırakılması talebiyle gerçekleştirmiştir. Gün sonunda ordu operasyonu ile kriz sona erdirilmiştir. “Kaynak milliyetçiliği” temelinde bir ayrılık mücadelesi yürüten BLA, Pakistan’ın kaynak bakımından en zengin bölgelerinin adil gelir paylaşımından mahrum bırakıldığını ileri sürmektedir. Ayrıca, bölgenin Çin’e satıldığını öne sürerek Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru’na (CPEC) yönelik stratejik saldırılar düzenlemiştir (Verma ve ark. 2025). Pakistan, bu suçlamaları reddetmiş; BLA’ya Hindistan ve Afganistan tarafından destek sağlandığını iddia etmiştir. 2016 yılında Hindistan vatandaşı Kulbhushan Jadhav’ın casusluk suçlamasıyla tutuklanması ve Belucistan’daki terör eylemleriyle ilişkilendirilmesi, bu argümanın temelini oluşturmuştur (Latif ve ark.,2019). Pakistan, tren saldırılarının da benzer şekilde Hindistan destekli olduğuna dair iddialarda bulunmuştur.

KRİZİN GELİŞİMİ VE ŞİDDETLENME SÜRECİ

22 Nisan 2025 tarihinde, silahlı kişilerin Hindistan kontrolündeki Keşmir'in doğal güzellikleriyle bilinen Pahalgam bölgesini ziyaret eden bir turist grubuna ateş açmasıyla kriz yeni bir boyuta taşındı. Saldırıda 25'i Hindistan vatandaşı ve biri Nepalli olmak üzere toplam 26 kişi hayatını kaybetti. Bu olay, 2008 Mumbai saldırılarından bu yana bölgedeki en kanlı terör saldırısı olarak kayıtlara geçti. Saldırının ardından Hindistan ve Pakistan arasındaki süregelen gerilim, 1999'daki Kargil Savaşı'ndan bu yana görülmemiş bir düzeye ulaştı. 2021'de imzalanan ateşkes anlaşması çerçevesinde tesis edilen kırılgan barış ortamı, politik dönüşümler ve militan faaliyetlerdeki artış nedeniyle zamanla zayıflamıştı. Söz konusu ateşkesin imzalanmasından bu yana ne Hindistan ne de Pakistan tarafından doğrudan bir ihlal yaşanmış olsa da, mevcut çatışma dalgası önceki dönemlerden çok daha yüksek bir yoğunlukla kendini göstermiştir.

Görece az bilinen bir yapı olan Keşmir Direniş Cephesi (Kashmir Resistance Front – KRF), çevrim içi platformlar üzerinden saldırının sorumluluğunu üstlenmiştir. Hindistan makamları, söz konusu örgüt ile Pakistan merkezli tanınmış bir militan grup olan Leşker-i Tayyibe arasında hızlı bir şekilde bağlantı kurmuştur. Ancak KRF kısa bir süre sonra bu açıklamanın siber korsanlar tarafından yapıldığını öne sürerek sorumluluğu geri çekmiştir. Hindistan yetkilileri ise bu iddiayı reddetmiş; bu açıklamayı, sorumluluktan kaçınmak ve Pakistan'ın etkisini artırmak adına yapılmış bir manevra olarak değerlendirmiştir. Hindistan, saldırının Pakistan istihbarat birimleri tarafından organize edildiğini açık bir şekilde ileri sürmüştür; Pakistan ise bu iddiaları kesin bir dille reddetmiştir. Hindistan ise failleri yargı önüne çıkarmak için yasal süreç başlatacağını duyurmuştur (Jamkhandikar, 2025).

Pahalgam saldırısının ardından Hindistan hem diplomatik hem de askerî anlamda sert ve hızlı bir tepki vermiştir. Kamuoyunda yükselen öfkenin ardından Başbakan Narendra Modi, teröristlerin nerede olurlarsa olsunlar cezalandırılacağını ilan etmiştir. Bölgesel dengeleri derinden etkileyecek nitelikte bir adım atan Hindistan, Hindistan ve Pakistan arasındaki İndus Suları Antlaşması'nı askıya almış ve Pakistan'la diplomatik ilişkileri aşağı seviyeye çekmiştir. Bu karar, komşu ülkeye baskıyı artırmaya yönelik önemli bir politika değişimini işaret etmektedir. Pakistan ise buna karşılık olarak hava sahasını Hindistan'a kapatmış ve ticaret kısıtlamaları getirmiştir. Artan kamuoyu baskısı altında, Başbakan Modi ordunun karşılık verme yetkisini serbest bırakarak krizin şiddetini daha da artırmıştır. 1960'tan bu yana yürürlükte olan İndus Suları Antlaşması hem Keşmir'in hem de Pakistan'ın su güvenliği açısından hayati öneme sahiptir. Antlaşmanın sekteye uğraması, milyonlarca insanı etkileyebilecek büyük bir insani krize neden olma potansiyeli taşımaktadır (Ranjan, 2024).

Kontrol Hattı (*Line of Control*) boyunca gerilim hızla artarken, her iki ülkenin orduları yüksek alarmı geçirilmiş ve çatışmalar patlak vermiştir. 7 Mayıs 2025 tarihinde Hindistan, “Sindoor Operasyonu” adı verilen bir dizi füze ve hava saldırısını başlatmış; bu saldırılar Pakistan ve Pakistan kontrolündeki Keşmir’de belirlenen dokuz hedefe yönelmiştir. Saldırıya uğrayan bölgeler arasında Muzafferabad ve Hayber Pahtunhva yakınları yer almakta olup, Hindistan bu bölgelerde militan grupların barındığını iddia etmiştir. Hindistan hükümetinin yayımladığı resmi açıklamada, sivillerin zarar görmemesi adına Pakistan ordusunun üslerinin hedef alınmadığı; bunun yerine terör altyapısının imhasına öncelik verildiği vurgulanmıştır.

Pakistan ise bu saldırıları doğrudan bir savaş ilanı olarak nitelendirmiştir. Egemenliğinin ihlal edildiğini belirten Pakistan, bu saldırılara meşru müdafaa hakkı çerçevesinde karşılık vermiştir. Takip eden saatlerde Pakistan ordusu Hindistan mevzilerine topçu atışları gerçekleştirmiş ve 10 Mayıs’ta Pakistan Hava Kuvvetleri “Bunyan-ül Marsus” (Geçilmez Siper) Operasyonu’nu başlatmıştır. Bu operasyon kapsamında Hindistan’a ait askerî üsler hedef alınmıştır. Başbakan Şahbaz Şerif, Hindistan’ın eylemlerini vahşi olarak tanımlamış ve bunun karşılıksız kalmayacağını ifade etmiştir. Pakistan, bu saldırılar sırasında Hindistan’a ait insansız hava araçları ve uçakların düşürüldüğünü iddia etmiş; ancak Hindistan tarafından bu iddialara dair herhangi bir doğrulama yapılmamıştır. Savaş aynı zamanda sosyal medya üzerinden yürütülen dezenformasyon kampanyalarıyla da sürdürülmüştür.

Sonraki 72 saat boyunca sınır bölgesi ciddi bir şiddet tırmanışına sahne olmuştur. Topçu atışları ve hava saldırılarının yoğun şekilde devam etmesi en çok sivillerin zarar görmesine neden olmuştur. Pakistan kaynaklı haberlere göre Hindistan’ın saldırılarında 31 sivil hayatını kaybetmiş, 57 kişi yaralanmıştır. Öte yandan, Hindistan’da ise Pakistan’ın topçu atışları sonucunda 15 sivilin yaşamını yitirdiği ve çok sayıda kişinin yaralandığı bildirilmektedir. Himalaya sınır bölgesi adeta bir savaş alanına dönüşmüş; yıkılmış evlerin, alevler içindeki kalıntıların ve enkazlar arasında hayatta kalanları arayan korku içindeki sivillerin görüntüleri kamuoyuna yansımıştır.

Kontrol Hattı (Line of Control) boyunca süren çatışmaların şiddetine rağmen, her iki taraf da durumun daha da kontrolden çıkabileceğinin farkındaydı. Bu bağlamda 10 Mayıs’ta yürütülen gizli diplomatik görüşmeler önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Her iki ülkenin üst düzey askerî yetkilileri arasında yapılan doğrudan telefon görüşmeleri sonucunda, Hindistan ve Pakistan o gece itibarıyla çatışmaları durdurma kararı almıştır. Pakistan Dışişleri Bakanı, kamuoyuna yaptığı açıklamada, ülkesinin barışçıl ilişkileri koruma arzusunda olduğunu ancak ulusal çıkarlarını da savunma kararlılığını vurgulamıştır.

Krizin şiddetlenmesinin engellenmesinde ABD, Türkiye ve Suudi Arabistan gibi kilit aktörlerin koordineli çabaları belirleyici olmuştur. İkinci başkanlık döneminin ilk aylarında Başkan Donald Trump, Washington’un yürüttüğü gece boyu süren

yoğun diplomatik temasların, kapsamlı ve acil bir çatışmasızlık mutabakatının sağlanmasına katkı sunduğunu açıklamıştır.

Her ne kadar bu gelişme, son otuz yılın en şiddetli üç günlük Hindistan-Pakistan çatışmasının sona ermesine işaret etse de kriz bütünüyle çözüme kavuşmamıştır. Anlaşmanın imzalanmasının üzerinden sadece birkaç saat geçtikten sonra her iki taraf da yeni ateşkesi ihlal etmekle birbirini suçlamaya başlamıştır. Sınır bölgelerinde devam eden silahlı çatışmalar ve insansız hava araçlarının faaliyetleri, mevcut barışın ne denli kırılgan olduğunu gözler önüne sermektedir. Kriz her ne kadar resmi olarak ilan edilmiş bir savaşa dönüşmemiş olsa da, birçok analist çatışmanın yoğunluğu ve artma potansiyelinin önceki karşılaşmaları aştığı konusunda hemfikirdir.

HİNDİSTAN VE PAKİSTAN’IN İÇ DİNAMİKLERİ

2025 krizine verilen tepkiler, Hindistan ve Pakistan’daki iç politik faktörler ve dinamikler tarafından büyük ölçüde şekillendirilmiştir. Özellikle Hindistan’da Başbakan Narendra Modi liderliğindeki iktidardaki Bharatiya Janata Partisi (BJP), ikinci iktidar döneminde siyasi platformunu milliyetçilik ve Pakistan karşısında güçlü bir duruş temaları üzerine inşa etmiştir. Bu bağlamda, 2014-2019 yıllarını kapsayan ilk döneminde Modi’nin öncelikli hedefleri ekonomik kalkınma ve Keşmir meselesine yönelik uzlaşmacı bir yaklaşım geliştirmektir. Ancak ikinci dönemle birlikte bu yaklaşım belirgin şekilde değişmiş, Modi hükümeti, ekonomik zorluklar ve Hindu milliyetçiliğinin yükselişi karşısında önceki uzlaştırıcı politikasını terk ederek daha iddialı ve çoğunlukçu bir gündem benimsemiştir.

Hindistan’ın bu sertleşen yeni politikası bağlamında, 5 Ağustos 2019 tarihinde Anayasa’nın 370. maddesinin yürürlükten kaldırılması önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu karar, Cemmu ve Keşmir bölgesine tanınan özerkliği ortadan kaldırarak, bölgeyi doğrudan merkezi yönetim altına almıştır. Bu adım, Hindistan kamuoyunun geniş bir kesimi ve BJP’nin milliyetçi tabanı tarafından, ayrılıkçı gruplara verilen tavizlerin reddedilmesi ve ulusal egemenliğin teyidi olarak büyük destek görmüştür. Ancak iç kamuoyunda onay görmesine karşın, bölgede askerî varlığın artırılması, yaygın gözetimler, kısıtlamalar ve uzun süreli iletişim kesintileri uluslararası kamuoyu tarafından ciddi biçimde eleştirilmiştir. İnsan hakları örgütleri ve yabancı gözlemciler bu uygulamaları sert şekilde kınamıştır.

Keşmir’de devam eden siyasal istikrarsızlık, Hindistan’ın iç güvenliği açısından sürekli bir tehdit oluşturmaya devam etmiş ve Pakistan’ın bu meseleyi uluslararası gündeme taşımasına olanak sağlamıştır. 2025’e kadar Hindistan’daki siyasal iklim, güçlü bir ulusal güvenlik söylemini ödüllendirmeye devam etmiştir. BJP’nin seçim kampanyaları, özellikle 2019’daki Balakot misilleme hava saldırılarının ardından, dış politikada sergilediği kararlı duruş üzerine inşa edilmiştir (Kuttay & Majid, 2025). Gözlemciler, bu olaylar sonrasında yükselen milliyetçi ve yurtsever duyguların parti tarafından etkili bir biçimde kullanıldığını, bu süreçte hükümetin söylemleriyle uyumlu bir medya yapısının da önemli bir rol oynadığını belirtmiştir. 2019 sonrasında yapılan kamuoyu yoklamaları, Modi yönetimine yönelik desteğin önemli ölçüde arttığını göstermektedir.

2024 genel seçimlerine gelindiğinde ise Hindistan’daki siyasi ortam, güç gösterisinde bulunmayı teşvik eden dinamiklerin zirveye ulaştığını ortaya koymuştur. Bu bağlamda, 2025 Nisan’ında gerçekleşen Pahalgam saldırısı, iç kamuoyunda güçlü bir karşılık verilmesi yönünde ani bir baskı yaratmıştır. Ulusal medyada ve

kamuoyunda misilleme talepleri yükselmiş; muhalefet partileri ise herhangi bir eylemsizliği derhal eleştirmeye hazır bir pozisyonda beklemekteydi. Bu nedenle Modi'nin net ve sert açıklamaları hem iç kamuoyuna hem de Pakistan hükümetine yönelik mesajlar içermekteydi. Ulusal güvenlik, Hindistan'da günümüz siyasetinde belirleyici bir seçim konusu haline gelmiştir ki bu durum geçmişte dış politikanın seçmen tercihlerinde daha sınırlı etkili olduğu dönemlerle çelişmektedir. Bu yeni gerçeklik, Hindistan'daki liderlerin kriz dönemlerinde geri adım atmalarını siyasi açıdan riskli hale getirmektedir (Vaishnav & Mallory, 2024).

Buna karşın Pakistan'ın iç siyasal sahnesi, siyasal istikrarsızlık ve ordu yönetiminin yaygın etkisiyle şekillenmiştir. 2023-2024 yılları arasında Pakistan ciddi ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalmış; yüksek enflasyon, artan dış borç yükü ve 2022 yılında eski Başbakan Imran Khan'ın görevden alınmasının ardından oluşan siyasal belirsizlik ortamı istikrarsızlığı derinleştirmiştir. 2023 sonlarında, medyaya ve muhalefete yönelik baskının artması ve genel seçimlerin ertelenmesiyle birlikte Başbakan Şahbaz Şerif liderliğindeki hükümetin yerine geçici bir yönetim getirilmiştir. Bu gelişmeler, sivil hükümetin etkisinin zayıflamasına ve özellikle Hindistan ve Keşmir politikalarında geleneksel olarak belirleyici rol üstlenen askerî yapının etkisinin artmasına neden olmuştur. Bu değişim aynı zamanda, ordunun meşruiyetine ilişkin bir tartışmayı da beraberinde getirmiştir.

2025 başlarında Pakistan Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Asım Munir, Keşmir'in ulusal kimlik açısından hayati öneme sahip olduğunu belirten bir kamuoyu açıklaması yapmıştır. Bu bağlamda bazı analistler, Pakistanlı yöneticilerin Hindistan ile yaşanan çatışmayı, iç baskılara karşı ulusal birliği pekiştirmek için araçsallaştırdığı yorumunda bulunmuştur. Öte yandan, devletin kapasitesi açısından değerlendirildiğinde, Pakistan'ın ağır ekonomik durumu, daha geniş çaplı bir askerî gerilim için caydırıcı bir unsur olarak öne çıkmıştır. Kriz boyunca Pakistan'ın izlediği strateji, bu çelişkinin etkilerini açıkça yansıtmıştır. Liderlik, Hindistan'ın saldırılarını açık biçimde kınarken, aynı zamanda hızlı bir şekilde ateşkese ulaşma yönünde adımlar atmıştır.

Bu stratejik temkin ile ulusal onur arasındaki hassas denge, Dışişleri Bakanı İshak Dar'ın kriz sırasındaki açıklamalarıyla somut şekilde ortaya konmuştur. Pakistan'da düzenlenen yaygın protestolar ve güçlü misilleme çağrıları halkın memnuniyetsizliğini yansıtırken, siyasal ve askerî liderliğin sergilediği tutum, planlı ve hesaplı bir strateji izlenildiğine işaret etmektedir. Hindistan'ın sivil nüfusunu veya büyük şehirlerini hedef almaktan özellikle kaçınılmış; saldırılar dikkatli bir şekilde askerî tesislere yönlendirilmiştir. Bu ölçülülük ve ABD aracılığıyla yürütülen müzakerelere hızlıca onay verilmesi, çatışmanın kontrolsüz bir şekilde artmasının önlenmesi yönünde bilinçli bir çabaya işaret etmektedir. Pakistan askerî liderliğinin, kapsamlı bir çatışmanın yaratacağı riskleri dikkatle tartarak belirli sınırlar içinde hareket etmeyi tercih ettiği değerlendirilmektedir.

Yaşanan gelişmeler, kimlik politikalarının ve ulusal anlatıların, 2025 krizinde ve genel olarak Keşmir çatışmasında belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Keşmir bölgesi, Hindistan ve Pakistan'ın birbirinden oldukça farklı iki ulusal ideolojisinin kesişim noktasında yer almaktadır (Tavares, 2008). Hindistan açısından Keşmir, yakın döneme kadar seküler ulusal kimliğin bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Ancak Modi'nin Hindu milliyetçisi söylemiyle birlikte, bu çatışma giderek daha fazla, düşman bir komşu tarafından desteklenen terörizm ve ayrılıkçılıkla mücadele olarak çerçevelenmiştir. Bu çerçeve, dış tehditler karşısında ulusal birliğin vurgulanmasına olanak sağlamıştır.

Buna karşılık, Pakistan'da Keşmir'in Müslümanlar için bir yurt olarak konumlandırılması, devletin ideolojik temelini şekillenmesinde merkezi bir rol oynamıştır. Pakistan devleti, tarihsel olarak, Keşmirli Müslümanların Hindistan baskısından kurtulmak için özerklik arayışında olduğu anlatısını desteklemiştir (James & Özdamar, 2005). Bu anlatı, Pakistan'ın Keşmir politikasına yerel desteği artırmakla kalmamış, aynı zamanda ulusal kimliğin inşasında da etkili olmuştur. Bu durum, her iki ülkedeki siyasal liderlerin kamuoyu tarafından şekillendirilen bu anlatılardan geri adım atmalarını zorlaştırmaktadır. Keşmir konusunda taviz vermek, genellikle ulusal ideallerin ihaneti olarak değerlendirilmektedir.

Tarihsel olarak, Hindistan ile barış girişimlerine yönelen Pakistanlı sivil liderler, askerî yapıdan ve radikal siyasal kesimlerden dirençle karşılaşmıştır. Benzer biçimde, terör saldırılarının ardından Hindistanlı liderler, uzlaşmacı bir tutum sergilediklerinde iç kamuoyunun sert eleştirilerine maruz kalmışlardır. Bu durum, her iki tarafın da birbirlerinin niyetlerinden şüphe duyduğu ve güç gösterisinde bulunmaya mecbur hissettiği bir karşılıklı güvenlik ikilemine yol açmaktadır. Bu bağlamda, 2025 krizi, milliyetçi söylemlerin halk nezdinde güçlü bir yankı bulduğu durumlarda, siyasal liderlerin kriz zamanlarında tansiyonu düşürme kabiliyetlerinin ciddi şekilde sınırlandığını göstermektedir.

Keşmir'deki iç güvenlik dinamiklerinin, kriz sürecinin yönünü en az ulusal siyaset kadar etkilediği ortaya çıkmıştır. 2019'dan bu yana Hindistan bölgede geniş çaplı askerî önlemler uygulamış; bu kapsamda yoğun askerî sevkiyat, uzun süreli sokağa çıkma yasakları ve yaygın gözaltılar gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamaların temel gerekçesi olarak militan faaliyetleri bastırmak gösterilmişse de, bölgedeki halkın önemli bir kesiminde ciddi bir hoşnutsuzluğa yol açmıştır. Pahalgam'da yaşananlar gibi dönemsel saldırılar, bazı kesimlerin silahlı direnişi desteklemeyi sürdürdüğünü göstermektedir (Kumar, 2024).

Pakistan, bu yerel saldırıları sık sık Hindistan yönetimine karşı Keşmirli halkın muhalefetine kanıtı olarak sunmaktadır. Nitekim, Pahalgam katliamının ardından Keşmirli Müslümanların düzenlediği geniş çaplı protestolar, Pakistanlı yetkililer tarafından, saldırının Keşmir davasına zarar verdiği ve yerel kamuoyunun Direniş Cephesi gibi grupların stratejileri üzerinde etkili olabileceği şeklinde yorumlanmıştır.

Bu bölgesel halk tepkileri ile devletlerarası dinamikler arasındaki karmaşık etkileşim, Keşmir meselesinin yalnızca ikili bir sorun değil, aynı zamanda Keşmirlilerin siyasal hakları ve talepleriyle de doğrudan bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır.

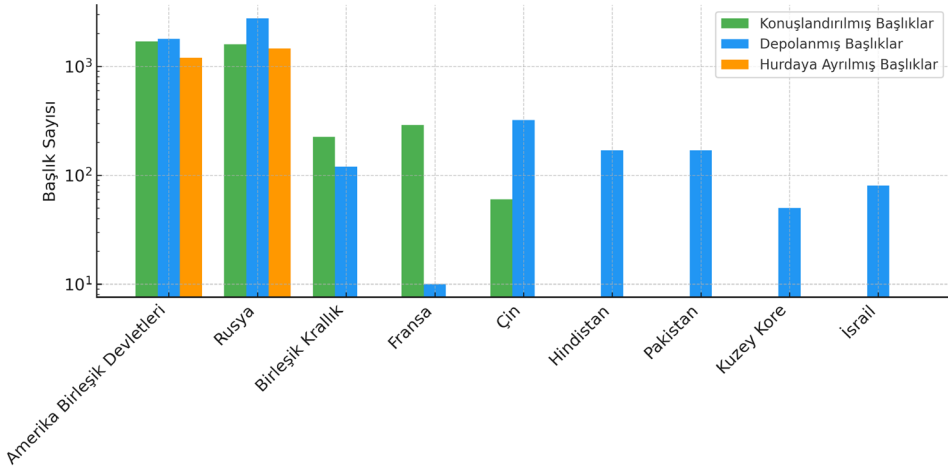
Uzun vadeli ve kapsamlı bir çözümün, bu yerel unsurları Hindistan-Pakistan ilişkilerinin daha geniş çerçevesi içinde ele alması gerekmektedir. Bu kapsam, Hindistan'da Keşmir'in siyasal haklarının yeniden tesisi ve Pakistan'ın vekil militan gruplarla ilişkilerini yönetme biçimini de içermelidir. 2025 krizi, Hindistan'da BJP'nin milliyetçi çizgisi ve Pakistan'daki siyasal-ekonomik istikrarsızlık gibi içsel dinamiklerin, şiddetin patlak vermesine ve çatışmanın sınırlarının çizilmesine doğrudan katkı sunduğunu göstermektedir. Bu faktörlerin gelecekteki krizlerde de belirleyici rol oynaması beklenmektedir.

ASKERİ DENGİ VE NÜKLEER CAYDIRICILIK

Her iki ülkenin askeri kapasiteleri ve stratejik doktrinleri, Hindistan ile Pakistan arasındaki çatışmanın seyrini önemli ölçüde etkilemiştir (Al Jazeera, 2025b). Her iki ülke de Güney Asya'nın en büyük askeri kuvvetlerine sahip olmakla birlikte, konvansiyonel güç dengesi eşit değildir. Hindistan, askeri personel sayısı, teçhizat miktarı ve savunma harcamaları açısından kayda değer bir niceliksel üstünlük sergilemektedir. 2024 itibarıyla Hindistan'ın savunma harcamaları yaklaşık 86 milyar Amerikan doları olup, bu tutar küresel ölçekte beşinci sırada yer almaktadır. Buna karşın, Pakistan'ın savunma bütçesi yaklaşık 10,2 milyar Amerikan doları düzeyindedir.

Grafik 1.

Savaş Başlığı Türüne Göre Dünya Nükleer Güçleri (Ocak 2024) (SIPRI, 2024; yeniden düzenlenmiştir)

Silahlı kuvvetlerin yapısal bileşimine bakıldığında, Hindistan; aktif personel, yedek birlikler ve yarı askeri unsurlar dâhil olmak üzere yaklaşık 5,14 milyon kişilik birleşik bir askeri güce sahiptir. Buna karşılık Pakistan'ın toplam askeri gücü yaklaşık 1,70 milyon civarındadır. Bu asimetrik oran, askeri teçhizat alanında da kendini göstermektedir. Hindistan'ın askeri hava filosu 2.200'ü aşkın uçaktan oluşurken, Pakistan'ın filosu yaklaşık 1.400 uçakla sınırlıdır. Ayrıca Hindistan, yaklaşık 3.150 adet ana muharebe tankına sahipken, Pakistan'ın sahip olduğu tank sayısı 1.839 civarındadır. Deniz kuvvetleri açısından da Hindistan, daha yüksek tonajlı ve açık deniz operasyonları için daha donanımlı bir filoya sahiptir; buna karşılık, Pakistan deniz kuvvetleri daha çok kıyı savunmasına yöneliktir (Global Firepower, 2025).

Bu dengesizliğin sonuçları oldukça önemlidir. Tam ölçekli bir savaş durumunda, Hindistan'ın daha büyük ve çeşitli askeri cephaneliği (ileri düzey savaş uçakları, modern deniz platformları ve füze savunma sistemleri dâhil) Pakistan'ın konvansiyonel savunma kapasitesini ciddi biçimde zorlayabilir. Bu duruma karşılık olarak Pakistan, Hindistan'ın üstünlüğünü dengelemek amacıyla nükleer silahlarını modernize etmeye dayalı asimetrik stratejiler benimsemiştir (SIPRI, 2024). Ayrıca Hindistan, Pakistan'ın vekil militan grupları kullanma stratejisini benimsediğini ileri sürmektedir.

Bu stratejik ortam, literatürde “istikrar-istikrarsızlık paradoksu” olarak tanımlanan olgunun ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Nükleer caydırıcılığın stratejik istikrarı koruyarak büyük ölçekli savaşları önlemede rol oynadığı kabul edilmekle birlikte, bu caydırıcılığın aynı zamanda daha düşük eşiklerdeki çatışmalara ve provokatif eylemlere zemin hazırladığı da gözlenmiştir. 1998 yılında Hindistan ve Pakistan'ın gerçekleştirdiği nükleer denemelerden bu yana, iki ülke doğrudan savaştan kaçınma çabası göstermiştir; ancak bu süreçte birçok kriz ve sınırlı çatışma yaşanmıştır. Bu olaylar arasında 1999'daki Kargil çatışması, 2001-2002'deki askeri çıkmaz, sonraki yıllardaki sınır çatışmaları ve 2019 ile 2025 yıllarındaki hava saldırıları yer almaktadır. Tüm bu gelişmeler, nükleer caydırıcılığın çerçevesinde gerçekleşmiştir.

Diğer yandan, Hindistan ve Pakistan'ın nükleer doktrinleri, askeri karar alma süreçlerini doğrudan etkilemektedir. Hindistan Cumhuriyeti, resmi olarak bir “ilk kullanmama” (No First Use) politikası benimsemiş olup, yalnızca nükleer bir saldırıya maruz kalması halinde nükleer silah kullanacağını taahhüt etmektedir. Bu strateji, bir nükleer saldırı durumunda ciddi misillemede bulunmayı öngörmekte ve Pakistan'ı nükleer silah kullanmaktan caydırmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda Hindistan'a, nükleer eşiği aşmadan sınırlı konvansiyonel operasyonlar yürütme esnekliği sağlamaktadır.

Buna karşılık Pakistan, ilk kullanmama politikasına bağlı kalmamaktadır. Bu doktrine göre, ülkenin varoluşsal bir tehdit ile karşı karşıya kalması halinde nükleer silahları ilk kullanan taraf olma hakkını saklı tutmaktadır (Wolfson & Dalnoki-Veress, 2022). Bu yaklaşım, savaş sahasında taktik nükleer silah kullanımını içeren “tam kapsamlı caydırıcılık” (full spectrum deterrence) kavramı çerçevesinde şekillenmiştir. Bu strateji doğrultusunda Pakistan, NASR (Hatf 9 olarak da bilinir) gibi kısa menzilli nükleer başlık taşıma kapasitesine sahip füze sistemlerini geliştirmiştir.

Bu doktrinsel farklılığın oluşturduğu stratejik denge son derece hassastır. Hindistan'ın “Soğuk Başlangıç Doktrini” (Cold Start, Hindistan Silahlı Kuvvetleri tarafından geliştirilen bir askeri doktrin) kapsamında öngörülen hızlı saldırılar ve sınırlı zırhlı harekâtlar, konvansiyonel güç dengesizliği göz önüne alındığında uygulanabilir görünmektedir. Ancak bu tür girişimler, Pakistan tarafından bir taktik nükleer karşılıkla karşılanma riski taşımakta ve böylece Hindistan'ın ilerlemesini durdurma potansiyeli barındırmaktadır. Pakistan, bu şekilde nükleer silah kullanma eşiğini

düşürerek, Hindistan'ın kapsamlı askeri saldırılarını engellemeyi ve konvansiyonel alandaki dezavantajını dengelemeyi hedeflemektedir.

Hindistan ve Pakistan'ın nükleer doktrinlerinin, 2025 krizi sırasında benimsedikleri operasyonel tercihleri doğrudan etkilediği görülmüştür. Hindistan, gerçekleştirdiği saldırılarda militan kamplarını hedef almış, Pakistan'a ait askeri tesislerden bilerek kaçınmıştır. Bu tercih, büyük olasılıkla Pahalgam saldırısına karşılık verirken gerilimi tırmandırmaktan kaçınma yönünde bilinçli bir çabanın sonucudur. Hindistan, askeri müdahalesini yalnızca terörist hedeflerle sınırlı tutarak, Pakistan'ın nükleer kırmızı çizgileri olarak bilinen sınırların içinde hareket etmiştir.

Benzer şekilde, Pakistan'ın misilleme saldırıları da aynı mantığa dayanmıştır. Pakistan kuvvetleri, Hindistan'ın Cemma ve Keşmir bölgesindeki askeri tesislere ve sınır bölgelerine odaklanarak, Hindistan'ın iç kesimlerine yönelik geleneksel saldırı yöntemlerinden uzak durmuştur. Çatışmaların yalnızca Keşmir bölgesiyle sınırlı kalmış olması, her iki tarafın da belli bir ölçüde karşılıklı itidal sergilediğini göstermektedir. Hiçbir tarafın topyekün savaşa yönelik seferberlik başlatmaması ve çatışmaları bu bölgenin dışına taşımaması dikkat çekicidir. Özellikle altyapıya, stratejik ekonomik merkezlere ya da büyük yerleşim alanlarına yönelik herhangi bir saldırı gerçekleşmemiştir.

Önceki çatışmalar da bu davranış biçimiyle örtüşen örnekler sunmaktadır. Örneğin Hindistan, 1999 Kargil çatışmasında operasyonlarını sadece kendi tarafında, sınırlı taktik manevralarla gerçekleştirmiş ve Pakistan topraklarına geçmemiştir. 2019 Balakot olayında da Hindistan, doğrudan askeri tesisleri değil, terör kampı olduğunu iddia ettiği hedefleri vurmuştur. Pakistan da buna karşılık olarak sivil yerleşimleri değil, Hindistan'ın Cemma ve Keşmir'deki askeri noktalarını hedef almıştır. Bu örnekler, kriz dönemlerinde nükleer caydırıcılığın askeri operasyonların kapsamını sınırladığını göstermektedir.

Ancak, nükleer silahların büyük çaplı çatışmalarda caydırıcı etkisi olduğu kabul edilse de savaş ihtimalini tamamen ortadan kaldırmadığı da açıktır. Terör eylemleriyle başlayan krizler ve sınırlı konvansiyonel çatışmaların daha sık ve zaman zaman daha cüretkâr hale geldiğine dair bulgular mevcuttur. 2019 yılında yaşanan hava muharebesi, iki nükleer silahlı devletin hava kuvvetlerinin doğrudan çatıştığı ilk örnek olması bakımından önemlidir. 2025 krizine füze saldırılarının eklenmesi, çatışmanın şiddetini daha da artırmıştır.

Bu gelişmeler, her iki ülkenin de askeri tutumlarını dikkatle yeniden ayarladığı ve şiddeti daha geniş kapsamlı bir savaşa veya nükleer çatışmaya yol açmayacak bir düzeyde tutmaya çalıştığı değişen bir stratejik ortamı yansıtmaktadır. Bu tür davranışlar, nükleer caydırıcılık çerçevesinde yürütülen “uçurum siyaseti” olarak tanımlanabilir. Bu durum, niyetlerin yanlış anlaşılması veya hatalı değerlendirmeler gibi yeni riskleri beraberinde getirmektedir.

Kriz durumlarında algı ve yanlış algı, gerilimin artmasında önemli ölçüde katkıda bulunabilir. Krizlerin doğasında barınan belirsizlikler büyük riskler taşımaktadır. Komuta karargâhları veya askeri üsler gibi kritik tesislerin yanlışlıkla hedef alınması, gerginliğin aniden artmasına neden olabilir. Ayrıca, çatışma ortamında komuta-kontrol sistemlerinin güvenilirliği zedelenebilir ve bu da izinsiz ya da yanlış kararların alınması ihtimalini artırabilir. Bir tarafın gerilimi düşürmek amacıyla attığı adımlar karşı tarafça yanlış yorumlanabilir ve bu durum yeni bir çatışma sürecini başlatabilir.

Pakistan ile Hindistan arasındaki askeri denge, iki ülkenin farklı hız ve kapsamda ilerlediği daha geniş bir modernizasyon sürecinin parçasıdır. Hindistan, ekonomik kaynaklarının genişlemesi ve çeşitli uluslararası savunma ortaklıkları sayesinde bu alanda önemli adımlar atmıştır. Hindistan, BrahMos seyir füzesi, uzun menzilli balistik füze sistemleri ve Rus yapımı S-400 Triumf gibi çok katmanlı hava savunma sistemlerini geliştirmiştir. Uydu ve İHA teknolojileri sayesinde hedefleme ve istihbarat kapasitesi de artmıştır.

Pakistan ise daha sınırlı kaynaklarla, hedef odaklı bir modernizasyon yaklaşımı benimsemiştir. Çin ve Türkiye'den alınan stratejik destek, bu sürecin temelini oluşturmaktadır. 2022–2023 yılları arasında Çin'den J-10CE savaş uçakları alınmış, Türkiye'den silahlı insansız hava araçları temin edilmiştir. Pakistan'ın füze programına yaptığı sürekli yatırımlar, nükleer caydırıcılık stratejisine verdiği önemi yansıtmaktadır. Çin'in teknolojik katkıları ve yerli çabalar, bu stratejinin iki temel ayağını oluşturmaktadır.

Bu stratejik işbirliği, Hindistan'ın niteliksel üstünlüğünü belli ölçüde dengeleyebilir. Diğer yandan, Hindistan da Batılı ülkelerle olan işbirliğinden yararlanmaktadır. ABD ile imzalanan BECA anlaşması kapsamında coğrafi ve uydu istihbaratı paylaşılmış, Fransa'dan Rafale savaş uçakları tedarik edilmiştir. Bu gelişmeler, Güney Asya'daki askeri dinamiklerin büyük güç rekabeti bağlamında yeniden şekillendiğini göstermektedir. Çin, Pakistan'a stratejik bir denge unsuru sağlarken; Hindistan, ABD, Fransa, İsrail ve sınırlı ölçüde Rusya'nın desteğini almaktadır.

Kriz döneminde Pakistan'ın başarılı olduğu ve Hindistan'ın başarısız kaldığı yönündeki değerlendirmeler, özellikle hava saldırılarına ilişkin söylemleri etkilemiştir. Hindistan'ın 2016 ve 2019'daki deneyimleriyle benzer şekilde hava saldırısı başlatması dikkat çekmiştir. Ancak bu operasyonların etkinliğine dair ciddi eleştiriler gündeme gelmiştir. Önemli bir hava gücü kapasitesine sahip olmakla birlikte, sistemler arası uyum ve entegrasyon konusunda eksiklikler sergilemiştir. Kriz süresince Pakistan'ın rakip ülkelere ait birkaç uçağı düşürdüğüne dair iddialar bu tartışmaları yeniden canlandırmıştır. Hindistan'ın Fransa'dan Rafale uçakları, İsrail'den Spyder radarları ve Rusya'dan S-400 füzeleri satın alması, ülkenin uyum ve entegrasyon kapasitesine ilişkin endişeleri artırmıştır. Buna karşılık, Pakistan, Türkiye ve Çin'in desteğiyle hava gücünü uyumlu ve yerli üretime dayalı bir yapıda

modernize etmiştir. Bu bağlamda, doktrin değişikliği ve dezenformasyon iddialarına rağmen, genel olarak hâkim olan görüş Pakistan'ın başarılı, Hindistan'ın ise yetersiz kaldığı yönündedir.

2025 itibarıyla Hindistan ve Pakistan'ın nükleer kapasiteleri birbirine yaklaşmış durumdadır. Her iki ülkenin yaklaşık 160–170 nükleer savaş başlığına sahip olduğu tahmin edilmektedir. Her iki taraf da yeni füze sistemleri geliştirmekte ve parçalanabilir madde üretimini sürdürmektedir. Hindistan, Çin'i caydırma stratejisi kapsamında nükleer üçlemesini güçlendirmeye, özellikle uzun menzilli füzeler ve denizaltıdan fırlatılan sistemlere odaklanmaktadır. Pakistan ise sistemlerinin penetrasyon kabiliyeti ve hayatta kalabilirliğine öncelik vermektedir. Karadan mobil fırlatıcılar ve bağımsız hedefleme yetisine sahip çoklu savaş başlıkları taşıyabilen Ababeel füzesi, Pakistan'ın baskı altında bile caydırıcılığı sürdürebilecek kapasiteye ulaşma stratejisinin örneklerindendir.

Silahlanma yarışı buna bağlı olarak hızlanmıştır. Taraflardan birinin yaptığı teknolojik atılım, diğer tarafın buna karşılık vermesine neden olmaktadır. Örneğin Hindistan'ın füze savunma sistemlerindeki ilerlemesi, Pakistan'ın savaş başlığı stoğunu artırmasına ya da deniz temelli füze sistemleri gibi yeni fırlatma yöntemlerine yönelmesine yol açabilir. Bu sürekli karşılıklı tepki, kriz dönemlerinde hata yapma ihtimalini artırmakta ve bölgesel caydırıcılık dengesini daha karmaşık hale getirmektedir.

2025 çatışması, nükleer silahların kullanılmamasına rağmen ciddi sonuçlar doğurabilecek bir çatışmanın mümkün olduğunu göstermiştir. Savaş sırasında Pakistan'ın Ulusal Komuta Otoritesi'nin toplandığı iddia edilmiştir. Yetkililer bunu yalanlamış olsa da olay, uluslararası uzmanlar arasında nükleer kış senaryoları ve Güney Asya'daki nükleer bir değiş tokuşun daha geniş etkileri üzerine yeniden bir tartışma başlatmıştır.

Kâğıt üzerindeki konvansiyonel askeri üstünlüğünü korumaya devam eden Hindistan, Pakistan'ın nükleer kapasitesi ve asimetrik stratejileri nedeniyle bu avantajını tam olarak kullanamamaktadır. Son yirmi yılı aşkın süredir nükleer caydırıcılık büyük ölçekli savaşların önüne geçmiştir. Ancak bu durum, zamanla tırmanabilecek kısa süreli çatışma döngülerini de teşvik edebilmektedir. Çin'in desteklediği Pakistan ve Batılı müttefikleriyle hareket eden Hindistan gibi dış aktörlerin varlığı, stratejik ortamı daha da karmaşık hale getirmektedir. 2025'te yaşananlar, bu tür durumlarda çatışmayı kontrol altında tutmanın son derece hassas ve potansiyel olarak yıkıcı sonuçlara açık bir mesele olduğunu bir kez daha göstermiştir.

ULUSLARARASI GÜÇLERİN TEPKİLERİ VE ROLLERİ

Uluslararası toplum, 2025 yılında yaşanan Hindistan-Pakistan krizinde, özellikle Güney Asya’da nükleer savaş olasılığının yarattığı acil tehdit nedeniyle hızlı ve ciddi bir tepki vermiştir. Birleşmiş Milletler, güçlü devletler, bölgesel örgütler ve Türkiye gibi önemli ülkeleri de içeren uluslararası toplum, taraflara gerilimi düşürme ve itidal çağrısında bulunmuştur.

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri António Guterres, doğrudan askeri itidal çağrısında bulunarak endişelerini dile getirmiştir. Guterres, dünyanın Hindistan ile Pakistan arasında askeri bir çatışmayı kaldıramayacağını vurgulamıştır. Pakistan’ın talebi üzerine, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 5 Mayıs 2025 tarihinde Çin’in desteğiyle özel görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu görüşmeler neticesinde resmi bir karar alınmamış olsa da uluslararası toplumun krizi ne denli ciddiye aldığını ortaya koymuştur (Security Council Report, 2025). Bununla birlikte, Birleşmiş Milletler, krize yeterince müdahil olamadığı gerekçesiyle yoğun biçimde eleştirilmiştir. Hindistan’ın Keşmir meselesini uzun süredir bir “iç mesele” olarak görmesi, bu durumu şekillendiren tarihsel bir perspektif olarak değerlendirilmektedir. Hindistan’ın, sorunun ancak Pakistan ile doğrudan diyalog yoluyla çözülebileceği yönündeki tutumu bu pozisyonu pekiştirmektedir.

Hindistan’ın kamuya yönelik açıklamaları ABD’nin tutumuyla çelişiyor gibi görünse de, ABD, 10 Mayıs’ta yürürlüğe giren ateşkes anlaşmasının sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır. ABD Başkanı Donald Trump, her iki ülkeyi de tebrik etmiş, perde arkasında yürütülen müzakerelerin başarısına dikkat çekmiştir. ABD, kamuoyunda tarafsız bir pozisyon sergileyerek suçlayıcı açıklamalardan kaçınmış, ancak gizli diplomasi yürütmüştür. Amerikalı yetkililer, Hindistan’a daha fazla askeri operasyon düzenlememesi konusunda uyarıda bulunmuş, Pakistan’a ise itidalli davranma çağrısı yapmıştır. Bu adımlar, ABD’nin Hindistan ile olan stratejik ortaklığını güçlendirirken, Pakistan ile özellikle terörle mücadele ve Afganistan’a ilişkin bölgesel güvenlik konularında işbirliğini sürdürme arzusunu da yansıtmaktadır.

Çin, Pakistan’a yönelik temkinli bir destek sunmuş ve gerilimin artmasına karşı olduğunu belirtmiştir. Bölgesel istikrara ilişkin kaygılarını dile getirirken, Hindistan’ın askeri operasyonlarına üzüntüyle yaklaştığını ifade etmiş, teröre karşı duruşunu yinelemiş, ancak Pakistan’ın misilleme saldırılarına açık destek vermemiştir. Çinli diplomatların hem Yeni Delhi hem de İslamabad’daki liderlerle temaslarını sürdürdükleri, böylece tüm taraflara gerilimin artmasının kimsenin çıkarına olmadığı mesajını verdikleri rapor edilmiştir (Jamal, 2025). Çin, Pakistan’a gerilimi düşürmesi yönünde doğrudan baskı yapmaktan kaçınmış; ancak Birleşmiş Milletler’de Pakistan’ı eleştiren bir açıklamanın yayımlanmasını engellemek için çaba göstermiştir.

Bu diplomatik tavır, Çin'in Güney Asya krizlerindeki değişen rolünün somut bir örneğidir. Bölgedeki katılımını artıran Çin, artık pasif bir gözlemci değil, aktif bir paydaş konumundadır. Çin'in kontrolündeki toprakların Keşmir sorununa dâhil olması ve Çin ile Hindistan arasındaki daha geniş çaplı jeopolitik rekabet, ikili Hindistan-Pakistan çatışmasının yerine kademeli olarak üç taraflı bir dinamğin geçmesine neden olmaktadır. Çin'in bölgedeki varlığı, çatışmaların çözümünü daha karmaşık hale getirmekte ve bölgesel güvenliğe dair daha incelikli stratejik yaklaşımları zorunlu kılmaktadır.

Rusya, Hindistan'ın uzun süredir savunma ortağı olmasının yanı sıra, Pakistan ile de dostane ilişkiler sürdüren bir ülke olarak 2025 krizine ilişkin ciddi kaygılarını dile getirmiştir. Rusya Dışişleri Bakanlığı, artan gerilim karşısında “derin endişe” duyduğunu ifade etmiş ve sorunun barışçıl yollarla çözülmesi çağrısında bulunmuştur. Rusya, 1965 Taşkent Anlaşması'ndaki rolüne atıfla arabuluculuk teklifinde bulunmuştur. Ancak bu öneri ne Pakistan ne de Hindistan tarafından resmi olarak kabul edilmiştir.

Rus hükümeti, yaptığı resmî açıklamada her türlü teröreylemini kınadığını belirtmiştir. Aynı zamanda Hindistan'a, Pakistan'ın egemenliğini ihlal ettiği gerekçesiyle uyarıda bulunmuştur. Bu dengeli yaklaşımın, büyük ölçüde Rusya'nın uzun süredir devam eden savunma ilişkilerini koruma amacı taşıdığı; zira Hindistan'ın Rus silahlarının en büyük alıcılarından biri olduğu ve aynı zamanda Pakistan ya da Çin'i karşısına almaktan kaçınmak istediği düşünülmektedir. 2025 yılı itibarıyla Rusya, Ukrayna'daki askerî müdahalesinin sonuçlarıyla mücadele etmeye devam ederken, küresel diplomatik arenadaki konumunu muhafaza etme çabasını da sürdürmüştür. Güney Asya'da başarılı bir arabuluculuk süreci, Rusya açısından jeopolitik bir kazanım olabilirdi. ABD ateşkes girişimine öncülük ederken, Rusya da Mayıs ayı başında Başkan Vladimir Putin ile Hindistan ve Pakistan liderleri arasında yapılan görüşmeler ile diplomatik varlığını sürdürdü (Al Jazeera, 2025a).

Buna karşılık olarak, İslam İşbirliği Teşkilatı ile birlikte çok sayıda Müslüman nüfuslu devlet, Pakistan'ın tutumuna güçlü desteklerini dile getirmiştir. Cemma ve Keşmir'de Daimî Temas Grubu'nu sürdüren İİT, acil bir toplantı düzenleyerek sivil kayıpları kınayan ve Hindistan'ın uluslararası hukuka saygı göstermesini talep eden bir bildiri yayımlamıştır. Türkiye, bu tepkinin oluşmasında öncü bir rol oynamıştır. Türkiye Cumhuriyeti hükümeti, Hindistan ve Pakistan'a itidal çağrısında bulunan bir açıklama yayımlamış ve daha geniş çaplı bir çatışma riskine dikkat çekmiştir. Dışişleri Bakanlığı, Hindistan'ın saldırıların sorumluluğunu atfetmesine dair belirli bir şüphe dile getirerek, Pakistan'ın 22 Nisan'daki saldırıya ilişkin uluslararası bir soruşturma talebini destekleyen bir pozisyon almıştır.

Bu yaklaşım, Türkiye'nin Keşmir meselesinde Pakistan'a yönelik istikrarlı desteğiyle tutarlıdır. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, uluslararası platformlarda Keşmir konusundaki kaygılarını dile getirmiş, Hindistan'ın bölgedeki politikalarını kınamış ve sık sık arabuluculuk çağrısında bulunmuştur; ancak Hindistan bu çağrılara

olumlu yanıt vermemiştir. Malezya ve İran da benzer şekilde Pakistan lehine net bir tutum sergilemişlerdir. Malezya Başbakanı Hindistan'ı kınayan bir açıklama yaparken, İran Dışişleri Bakanlığı da taraflara itidal çağrısı yaparak Keşmir'deki insani krize dikkat çekmiştir.

Bununla birlikte, İslam dünyası bu meselede yekpare bir duruş sergilememektedir. Hindistan'la güçlü ekonomik ve stratejik bağlara sahip olan Körfez Arap ülkeleri daha tarafsız bir tutum takınmıştır. Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Hindistan'ı eleştirmeksizin diyalogun kolaylaştırılması gerektiğini savunarak itidal çağrısında bulunmuştur. Suudi Arabistan ise kapsamlı ve diplomatik bir çözüm önererek, taraflar arasında suçlama oyununa girilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Bu farklılaşmanın pragmatik nedenlere dayandığı hipotezi tartışmalıdır. Türkiye, Malezya ve İran ideolojik ve insani dayanışmayı ön plana çıkarırken; Körfez ülkeleri, Hindistan ile gelişen ekonomik bağları ön planda tutmayı tercih ettiği görülmektedir. Bu yönelim, Pakistan'ın Türkiye ve Malezya gibi ülkelerle diplomatik ilişkilerini son dönemde derinleştirmesine katkıda bulunmuştur. Zira İslamabad, Körfez ülkelerinin krize tepkisini yetersiz bulmuştur.

Kriz süresince Avrupa Birliği (AB) dâhil olmak üzere diğer Batılı aktörler de çeşitli açıklamalarda bulunmuşlardır (Council of the European Union, 2025). Birleşik Krallık, Güney Asya ile tarihsel bağları ve bölgede yaşayan geniş Pakistanlı ve Hintli diasporası nedeniyle büyük bir kaygı duyduğunu ifade etmiştir. Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı David Lammy, Hindistan ve Pakistan arasında doğrudan iletişim kurulmasını desteklemiş ve itidal çağrısı yapmıştır (UK Government, 2025). AB de benzer görüşleri dile getirerek, BM aracılığıyla barış sürecini desteklemeye hazır olduğunu belirtmiştir.

Hindistan'ın önemli bir savunma müttefiki olan Fransa, terörizmi kınamış ve Hindistan'ın saldırılara ilişkin açıklamasını zımni biçimde onaylamıştır (France in the United Kingdom, 2025). Ancak aynı açıklamada, Yeni Delhi'nin askerî operasyonlarını sonlandırması da talep edilmiştir. Almanya ise çatışmanın daha fazla şiddetlenmemesinin gerektiğini vurgulamıştır. ABD'nin tutumuyla örtüşecek şekilde, Kanada, Avustralya ve Japonya gibi ülkeler de çeşitli şekillerde destek açıklamalarında bulunmuşlardır. Bu açıklamalar genellikle tüm taraflara itidal çağrısı yapılması ve ateşkes sürecinin desteklenmesi yönündedir. Bu ülkelerin, ileride yaşanabilecek düşmanlıkları önlemek adına uluslararası çabalara diplomatik katkı sağladıkları bildirilmektedir.

Mevcut bilgiler, 2025 Hindistan-Pakistan krizinin çözümünde diplomatik baskı ve uluslararası arabuluculuğun belirleyici rol oynadığını ortaya koymaktadır. ABD, Çin ve Rusya gibi büyük güçlerin koordineli çabaları, her iki tarafı da çatışmayı yatıştırmaya ikna etmede etkili olmuştur. Stratejik çıkarları arasındaki bariz çatışmaya rağmen bu ülkeler, özellikle nükleer savaş ihtimali göz önünde bulundurulduğunda, Hindistan ve Pakistan'ın savaşa girmesini engellemeyi amaçlamışlardır. Her bir güç Hindistan'ı, Pakistan'ı ya da her iki ülkeyi resmi veya gizli yollarla etkilemiştir.

Ateşkesin sağlanmasında 30'dan fazla ülkenin rol oynadığı bildirilmektedir. Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin, Hindistan Başbakanı Narendra Modi ile Pakistanlı liderler arasında dolaylı iletişim kurulmasına aracılık ettiği belirtilmiştir.

Çatışmaların sona ermesinin ardından da uluslararası müdahaleler sürmüştür. Nitekim, ABD ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin, Hindistan Cumhuriyeti ile Pakistan İslam Cumhuriyeti'ni çok taraflı toplantıların marjında gayriresmî diplomatik görüşmelere teşvik ettiği bildirilmektedir. Bu girişimler, güven artırıcı önlemler olarak sunulmuştur. Hindistan'ın tarihsel olarak Keşmir sorununda üçüncü taraf arabuluculuğuna karşı mesafeli yaklaşımına rağmen, 2025 çatışmalarının sona erdirilmesinde ABD desteğini kabul etmesi, politikasında pragmatik bir değişim olarak yorumlanmıştır. Kendi tarihsel yaklaşımına uygun olarak, Pakistan ise uluslararası sempatiyi kullanarak Keşmir meselesine dikkat çekmeye çalışmıştır. Bu durum, BM İnsan Hakları Konseyi ve İİT gibi önde gelen uluslararası platformlarda Keşmir'e yönelik yeni keşif görevlerinin gündeme gelmesine neden olmuştur (Orakzai, 2010; Aydoğan Ağlarıcı, 2020). Hindistan hükümeti ise bu girişimlere egemenlik ve dış müdahale ihtimali gerekçesiyle sert şekilde karşı çıkmıştır.

Bu kriz aynı zamanda jeopolitik dinamiklerdeki değişimi de gözler önüne sermiştir. ABD ile Hindistan arasındaki stratejik ortaklık, Pakistan'la işlevsel bir ilişkiyi sürdürme gerekliliği nedeniyle belirli ayarlardan geçmiştir; zira bu durum, Pakistan'ın Çin'e daha fazla yakınlaşmasını önlemek açısından önem arz etmektedir. Aynı zamanda Çin'in Güney Asya'daki artan etkisi, gelecekteki krizlerin üç kutuplu karakterini pekiştirmektedir. Bölgesel istikrar artık küresel güç rekabetiyle doğrudan bağlantılıdır (Krajick, 2020). Bu bağlamda, Keşmir'in Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi koridorları üzerindeki konumu ve ABD'nin Hint-Pasifik çıkar alanına yakınlığı, stratejik önemini daha da artırmaktadır.

2025 krizi, kısa vadede ikili bir yaklaşım üzerinden şekillenmiş olsa da çözüm süreci çok taraflı bir yapıyla yürütülmüş ve küresel etkiler doğurmuştur. BM ve Washington ile Ankara gibi başkentlerin dâhil olduğu yaygın uluslararası tepki, Hindistan ile Pakistan arasında gelecekte yaşanabilecek bir çatışmanın yalnızca bölgesel değil, aynı zamanda ciddi bir uluslararası güvenlik tehdidi oluşturacağı gerçeğini gözler önüne sermiştir. Çatışmaların sona ermesi dünya genelinde büyük bir rahatlama yaratmış; ancak bu rahatlama, uluslararası sistemin bu tür krizleri yalnızca tepki temelli yöntemlerle yönetme kapasitesinin sınırlı olduğuna dair sarsıcı bir farkındalıkla birlikte gelmiştir. Bu durum, gelecekteki politika tartışmalarında önleyici çatışma yönetimi ve proaktif diplomasi yaklaşımlarının temel bir bileşen olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

MEDYA, ALGI YÖNETİMİ VE DEZENFORMASYON

‘Hakikat Sonrası Çağı’nın (Post-Truth Era) ortaya çıkışı, duygulara dayalı siyasetin ve dezenformasyonun giderek daha yaygın hâle gelmesiyle birlikte, doğru bilginin artan önemini gözler önüne sermektedir (Lewandowsky ve ark., 2017). Krizin diplomatik ve askerî boyutlarının yanı sıra, yoğun bir enformasyon savaşı yaşanmıştır. Hem yerel hem de uluslararası kamuoyunu etkilemek amacıyla, Pakistan ve Hindistan’daki hükümetler ile medya kuruluşları kamu algısını yönetme konusunda aktif rol oynamıştır. Bu süreçte propaganda, dezenformasyon ve bilgi stratejik biçimde kullanılarak, medya ve iletişim teknolojilerinin çağdaş çatışmaların şekillenmesindeki kritik rolü vurgulanmıştır.

Kriz sürecinde Hindistan’daki medya ortamı güçlü bir milliyetçi tavır takınmaktaydı. Hükümetin olaylara ilişkin anlatısının, geniş bir yerel izleyici kitlesine sahip olan tanınmış Hint televizyon kanalları tarafından büyük ölçüde şekillendirildiği görülmektedir. 22 Nisan Pahalgam saldırısının ele alınış biçimi, olayın Pakistan destekli bilinçli bir terör eylemi olarak sunulması açısından dikkat çekiciydi. Öte yandan, Hindistan’ın misilleme saldırıları ise meşru ve başarılı birer müdahale olarak betimlendi. Hint basını, Hint Hava Kuvvetleri’ni överek ve önemli militan altyapıların yok edildiğini öne sürerek savaşı yoğun biçimde bir haberleştirdi ancak bu iddiaların çoğu bağımsız kaynaklarca doğrulanmadı.

Bu bakış açısı birden fazla amaca hizmet etti. İç kamuoyunda, halkın moralini yükseltmek ve hükümetin kriz yönetim stratejisini güçlendirmek amacıyla kullanıldı. Hindistan hükümetinin askerî gerilimi bir güç gösterisi, ardından gelen gerilimi düşürme hamlesini ise stratejik bir sınırlama olarak sunan anlatısı, kamuoyunun beklentilerini yönetmede etkili oldu.

Pakistan’da ise benzer taktikler, daha merkezi ve devlet kontrolündeki medya yapısı içerisinde uygulandı. Hem gazeteler hem de televizyon kanalları Hindistan’ın eylemlerini tutarlı biçimde kınarken, Pakistan’ın askerî tepkisinin başarısını öne çıkardı. Bu anlatı, büyük ölçüde Pakistan ordusunun medya kolu olan Halkla İlişkiler Servisi (ISPR) tarafından şekillendirildi. ISPR, sosyal medya platformlarında Pakistan’ın hava savunma faaliyetlerini ve Hindistan’a ait füze kalıntılarını gösteren görseller yayımladı.

Pakistan anlatısına göre, ülke gönülsüzce ama kararlı biçimde savunma amacıyla tepki göstermiştir. Kamuya yapılan açıklamalarda, Hindistan’a ait bir uçağın düşürülmesi gibi başarılar vurgulanmıştır; ancak bu iddialar da bağımsız kaynaklar tarafından teyit

edilmemiştir. Bu strateji, uluslararası topluma sorumluluk ve itidal mesajı verirken, yerel kamuoyuna da Pakistan'ın kendini savunma kapasitesine sahip olduğu güvenini aşılamayı amaçlamıştır.

Eşzamanlı olarak, Pakistanlı liderler uluslararası kamuoyuna yönelik medya faaliyetlerinde bulunmuştur. Cumhurbaşkanı Arif Alvi, çeşitli uluslararası medya organlarına röportajlar vererek Pakistan'ın barışçıl çözüm ve diyalog yanlısı olduğunu vurgulamıştır. Keşmir'de yaralanan sivillerin görüntülerinin yayımlanması, uluslararası sempati kazanma ve Pakistan'ı Hindistan'ın saldırganlığı karşısında mağdur olarak gösterme stratejisinin bir parçasıydı.

Esasında, her iki hükümet de kriz boyunca medyayı stratejik hedeflerinin temel bir unsuru olarak kullanmıştır. Bilgi savaşı, kamuoyunu, ulusal moral ve küresel algıyı etkileyen çatışma durumlarında anlatı kontrolünün artan önemini vurgulayan önemli bir rekabet alanı haline gelmiştir.

2025 Hindistan-Pakistan krizinde, sosyal medyada dezenformasyon ve söylenti yayılımı yaygındı. Daha önceki çatışmalarda olduğu gibi, her iki ülkedeki kullanıcılar da sahte veya yanıltıcı görüntü ve videolar paylaştı. Bunlardan bazıları yanlışlıkla düşürülen Pakistan savaş uçakları olarak tanımlanan video oyunu görüntüleriyken, diğerleri de yanlışlıkla Keşmir'deki yıkımın kanıtı olarak etiketlenen Suriye veya Filistin'deki ilgisiz çatışmalardan görüntüler içeriyordu.

Hem devlet ve hem devlet dışı aktörlerin, kendi anlatılarına uygun bilgileri yayma konusunda proaktif şekilde hareket ettikleri açıktır. Analistler, Hindistan ve Pakistan'ı destekleyen mesajları ve etiketleri yaymak amacıyla kullanılan “trol orduları” adı verilen sosyal medya hesaplarının koordineli faaliyetlerini tespit etmiştir. En çok kullanılan etiketlerin içerik analizine göre, Hindistanlı kullanıcıların 2019 hava saldırılarına atıfla kullandığı #BalakotPart2 ve Pakistanlı kullanıcıların Hindistan'ın askerî eylemlerini vurgulamak için kullandığı #IndiaAttacks gibi etiketler, önemli ölçüde yanıltıcı veya doğrulanmamış içeriklerle birlikte yayılmıştır.

Her iki taraftan devlet yetkilileri, sosyal medyayı anlık etki yaratmak için bir araç olarak kullanmıştır. Pakistan Dışişleri Bakanı, barış çağrılarını Hindistan'a yönelik suçlamalarla harmanlayan açıklamalar yayımlamıştır. Bu esnada Hintli yetkililer, silahlı kuvvetleri övmüş ve Pakistan'ın terörizmi desteklediği iddialarını yinelemiştir. Bu yoğun bilgi akışı, tarafsız gözlemcilerin gerçek ile propagandayı ayırt etmesini son derece güçleştirmiştir.

Kriz sürecinde her iki hükümet de yerel bilgi akışını kontrol altına alacak önlemler almıştır. Hindistan'da, çatışma bölgelerinde gazetecilik faaliyetleri sıkı düzenlemelere tabi tutulmuştur. Keşmir bölgesi, zaman zaman uygulanan internet kesintilerine sahne olmuştur; bu Hintli yetkililerin huzursuzluğu bastırmak ve

muhalif içeriklerin yayılmasını önlemek için sıkça kullandığı bir yöntemdir. Yabancı gazetecilere kısıtlamalar getirilmiş, cephe hattına veya etkilenen bölgelere erişimleri yasaklanmıştır. Dolayısıyla, uluslararası medyanın haber anlayışının önemli bir kısmı devlet onaylı kaynaklardan veya resmi anlatı ile uyumlu ulusal ağlardan gelen haberlerden türetilmiştir.

Pakistan da benzer biçimde bilgi akışını denetlemiştir. Yabancı diplomatlar ve gazeteciler için özel saldırı bölgelerine rehberli ziyaretler düzenlenmiş, bu sayede Hindistan'ın hava saldırılarının sivil hedefleri, örneğin bir dinî okul ve ormanlık alanları vurduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Bu girişim, Hindistan'ın saldırıları haklı çıkarma gerekçesini zayıflatmak ve Pakistan'ı mağdur taraf olarak göstermek için kasıtlı bir çabaydı. Bu medya yönetim taktikleri, 2019'daki Balakot olayında olduğu gibi daha önceki krizlerde de gözlemlenmiştir; o dönemde de Pakistan, saldırı bölgesine gazetecileri götürerek Hindistan'ın iddia ettiği yaşanan büyük zarara dair iddialarını boşa çıkarmaya çalışmıştır.

Kriz sırasında psikolojik operasyonlar da yürütülmüştür. Öne çıkan olaylardan biri, Hint televizyon yayınlarına yönelik olduğu iddia edilen siber saldırıdır. Bazı yayınlarda Başbakan Modi'yi eleştiren mesajların yayımlandığı bildirilmiştir. Gözlemciler, bu olayın Pakistanlı bilgisayar korsanlarının işi olabileceğini öne sürmüştür (BBC, 2021). Hindistanlı yetkililer bu ihlalin önemini küçümsemeye çalışmış olsa da, olay, siber savaşın günümüzdeki çatışmalardaki rolünün arttığını göstermektedir.

Buna karşın, Pakistan'ın taktiksel nükleer silahları cephe hattına konuşturduğuna dair doğrulanmamış iddialar Hint sosyal medyasında yayıldığı görülmüştür. Bu tür haberlerin, Pakistan kamuoyunda korku yaratmak ya da uluslararası kamuoyunu krizin nükleer eşiğe yaklaştığına ikna ederek baskı oluşturmak amacıyla yayılmış olma ihtimali vardır. Böylesi dezenformasyonun stratejik sonuçları son derece ciddi olabilir. Hükümetler bu tür raporları yanlışlıkla güvenilir olarak yorumlarsa, askeri alarm seviyesini yükseltebilir ve bu da düşmanın karşılıklı olarak misilleme yapmasına neden olabilir.

2025 krizinde yaşanan bilgi savaşı, kamu algısı üzerinde derin etkiler yaratmış; stratejik mesajlaşmayı etkilemiş ve yeni riskler doğurmuştur. Anlatıyı elde tutmak iç dayanışmayı artırabilirken, kamuoyunu ve karar vericileri yanlış yönlendirerek hassas durumların daha da tehlikeli hâle gelmesine yol açabilir.

Uluslararası kamuoyunda algı yönetimi, 2025 Hindistan-Pakistan krizi bağlamında son derece önemli bir unsur olarak öne çıkmıştır. Hindistan hükümeti, askerî operasyonlarını terörle mücadele kapsamında sunmuştur. Diplomatik iletişimlerde, Sindoor Harekâtı'nun (Drury, 2025) 11 Eylül sonrası dönemde terörist sığınaklara yönelik saldırılara dair küresel normlarla uyumlu, önleyici bir eylem olduğu belirtilmiştir. Pahalgam saldırısının ardından Hint diplomatları, olayla bağlantılı

olduğu öne sürülen ve BM tarafından terör örgütü olarak tanınan Jaish-e-Mohammed ve Lashkar-e-Tayyiba gibi grupların Hindistan’a başka bir seçenek bırakmadığını ifade etmiştir. Bu anlatı, bazı Batı medya organlarında “Hindistan terör kamplarını vurdu” başlıklarıyla yer bulmuştur.

Pakistan ise yaklaşımını insani boyuta ve Keşmir’e dair uzun süredir devam eden uluslararası hukuk ihtilaflarına odaklamıştır. Diplomatlar, uluslararası yayın organlarında makaleler kaleme almış ve çeşitli programlara çıkarak BM Güvenlik Konseyi kararlarına ve Hindistan ordusunun iddia edilen insan hakları ihlallerine dikkat çekmiştir (Jan & Ahmed, 2022; Akhtar, 2023). BM Güvenlik Konseyi’nin kapalı oturumlarında, Pakistan’ın büyükelçisi duygusal bir konuşma yaparak, Pahalgam kurbanlarının görüntüleri ile Hindistan’ın bombardımanı sonucu hayatını kaybeden Keşmirli sivillerin fotoğraflarını yan yana sunmuştur. Böylece Pakistan’ı hem mağdur hem de barışçıl çözüm arayan sorumlu bir aktör olarak tasvir etmeye çalışmıştır.

Her iki hükümet de yerel kamuoyunu stratejik bilgi aktarımı yoluyla etkili biçimde yönlendirmiştir. Hindistan medyası, Hint ordusunun yaşadığı kayıpları veya Pakistan bombardımanında zarar gören sivilleri haberleştirme konusunda belirgin bir çekimserlik sergilemiştir. Benzer şekilde, Pakistan basını da krizin ciddiyetini ve Hindistan saldırılarının ardından Muzafferabad gibi bölgelerde yaşanan sivil kayıpları olduğundan daha az göstermiştir. Titizlikle hazırlanan bu söylem, kamu moralini artırmak ve ulusal birlik duygusunu güçlendirmek amacı taşımaktaydı.

Karşı tarafın temsili de stratejik hedeflere bağlı olarak şekillendirilmiştir. Hint medyası, Pakistan liderlerine sıkça terörizmi destekleyen sıfatlarla yaklaşırken; Pakistan medyası Hindistan hükümetini ideolojik terimlerle tanımlamış, sıkça Başbakan Modi’nin geçmişine atıfta bulunarak Hindistan’ın politik meşruiyetini sorgulamıştır. Bu söylemsel kutuplaşma, toplumsal ayrışmaları artırmış ve uzlaşma olasılığını daha da zorlaştırmıştır.

Dikkate değer bir dezenformasyon örneği, Pakistan’ın Hint güçleri tarafından yakalanan bir savaş pilotunu kaybettiğini öne süren yanlış haberlerin yayılmasıydı. Bu atıf aslında 2019 yılında Hintli bir pilotun karıştığı gerçek bir olayın yanlış aktarımıydı. Söylentinin daha sonra çürütülmesine rağmen, Hindistan’da önemli ölçüde medya spekülasyonunu ve kamuoyu tartışmasını ateşledi. Bu olay, tarihsel hafızanın, gerçeklere dayanan bir temeli olmasa bile, dezenformasyonun etkisini artırma kapasitesini göstermektedir.

Tarihsel olarak, bu tür yanlış bilgilendirmeler krizlerin dinamiklerini etkilemiştir. 1999’daki Kargil çatışmasında, Pakistan’ın yaydığı yanlış bilgiler stratejik yanlış hesaplamalara yol açmıştır. 2025’te ise, bilginin hızla dolaşıma girdiği bir dönemde, BBC, Reuters ve Al Jazeera gibi önde gelen küresel medya organlarının doğrulama

çalışmaları dezenformasyonun yayılmasını kısmen de olsa önlemiştir. Uluslararası teyit platformları yanlış etiketlenmiş içerikleri tanımlayıp düzeltmiş, ancak bu düzeltmeler genellikle orijinal dezenformasyonun etkisinin gerisinde kalmıştır.

Günümüz Hindistan-Pakistan çatışmaları bağlamında medya ve bilgi savaşı, yirmi birinci yüzyılın jeopolitik manzarasında merkezi bir konuma yerleşmiştir. Önceki çatışmalarda devlet kontrollü yayıncılar ve basılı medya ağırlıktayken, günümüzde krizler gerçek zamanlı ve denetlenemeyen dijital platformlar aracılığıyla yürütülmektedir. 2025 çatışması, bilgi kontrolünün taktik askeri kazanımlar kadar stratejik öneme sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Sürmekte olan çatışma bağlamında her iki taraf da psikolojik üstünlüğü korumaya, halklarına güven vermeye ve uluslararası destek kazanmaya çalışmıştır. Ancak bu yaklaşım, halklar arasındaki düşmanlığı artırma ve gelecekteki krizlerin öngörülemezliğini derinleştirme potansiyeli taşımaktadır. Dezenformasyon, yalnızca kamuoyunun algısını çarpıtmakla kalmaz, aynı zamanda karar alıcıları yanıltarak yanlış varsayımlara dayalı çatışmalara da neden olabilir.

2025 krizinin en göze çarpan tarafı, olay sırasında operasyonel kapasitesini koruyan resmi askeri iletişim kanallarının dirençli olmasıydı. İki ülkenin Askeri Operasyonlar Genel Müdürlüklerinin iletişimlerini sürdürdükleri ve bu sayede, asker hareketleri veya nükleer alarm durumu ile ilgili olanlar da dâhil olmak üzere, çatışmayı arttırabilecek söylentilerin doğrudan açıklığa kavuşturulmasını sağladıkları bildirilmiştir.

Gelecekte, dezenformasyonun etkilerini azaltmaya yönelik kurumsal mekanizmalar, anlamlı güven artırıcı önlemler olarak hizmet verebilir. Bu önlemler, kriz dönemlerinde medya tesislerinin korunmasına yönelik ikili anlaşmaları veya olayların ortak doğrulamasına ilişkin çerçeve düzenlemeleri içerebilir. Ancak mevcut jeopolitik dinamikler ışığında, medyanın silah hâline getirilmesi kalıcı bir sorun olarak varlığını sürdürmekte ve Hindistan ile Pakistan arasındaki rekabet bağlamında gerçeğin çarpıtılmasına sıklıkla zemin hazırlamaktadır.

ÇATIŞMA SENARYOLARI VE STRATEJİK ÖNGÖRÜLER

2025 Hindistan–Pakistan krizi nihayetinde kontrol altına alınmış olsa bile yeniden başlayan bir çatışmanın yıkıcı potansiyelini ve caydırıcılık mekanizmalarının kalıcı etkinliğini ortaya koymuştur. Gelecekte, ikili ilişkilerin seyri ve Keşmir meselesi; bölgesel güç dengelerindeki değişimler (özellikle Çin, ABD ve daha geniş uluslararası dinamiklerin rolleri) ile her iki ülkedeki iç siyasi gelişmelerden etkilenebilir (Ünlü, 2022). 2025 krizi ve sonrasındaki ateşkesten çıkarılan dersler ışığında gelecekteki olası gelişmeleri incelemek amacıyla beş temel senaryo aşağıda sunulmaktadır.

Senaryo 1: Tekrarlayan Krizler ve Büyük Savaş Riski

Bu kötümser ama gerçekçi senaryoda, her biri çatışmanın kontrolsüz artmasına yol açabilecek bir dizi karşılıklı kriz öngörülmektedir. Pakistan merkezli gruplar ya da yerli Keşmirli aktörlerce gerçekleştirilen militan saldırıların aralıklı şekilde meydana gelmeye devam ettiği görülmektedir (Jones, 2008). Her büyük olay Hindistan’ın misillemeleriyle, örneğin hava saldırıları ya da Kontrol Hattı boyunca sınırlı askeri operasyonlarla yanıtlanmaktadır.

Pakistan, bu tür eylemlere karşı itibari kaybını önlemek amacıyla askeri karşılık vermektedir; bu durum konvansiyonel bir savaş döngüsüne dönüşebilir. İç siyasi baskılar veya yanlış hesaplamalar sonucunda, taraflar geri adım atmayı siyasi veya stratejik açıdan imkânsız görebilir. Bu bağlamda, önümüzdeki on yıl içinde tam ölçekli bir savaş olasılığı göz ardı edilemez.

Özellikle nükleer boyut ciddi bir risk unsuru oluşturmaktadır. Hint kuvvetlerinin Pakistan’ın kritik askeri ya da sivil merkezlerini tehdit etmesi durumunda, İslamabad örnek olarak taktik nükleer silah kullanımını, bir gösteri saldırısı ya da düşük verimli bir silahın kendi topraklarında konuşlandırılması düşünülebilir. Hindistan’ın “kapsamlı misilleme” ilkesi, Pakistan’ın nükleer kullanımına büyük çaplı bir Hint karşılığı anlamına gelebilir. Bu tür bir nükleer alışveriş 50 ila 100 savaş başlığıyla sınırlı olsa dahi büyük can kayıplarına ve ciddi çevresel yıkıma yol açabilir. Bilimsel modellere göre, böyle bir çatışmanın küresel iklim etkileri, hatta “nükleer kış” ve kitlesel kıtlık gibi sonuçları olabilir.

2025 krizi, bu tür senaryoların yeniden gündeme gelmesine neden olmuş; bölgesel bir nükleer çatışmanın gezegen ölçeğindeki sonuçlarına dair farkındalığı artırmıştır. İkili diyalog eksikliği, krizi daha da derinleştirme riskini artırmakta; bu husus, felaketle sonuçlanabilecek bir süreci tetikleyebilmektedir. Aynı anda yaşanabilecek bir Hindistan–Çin çatışması veya ABD–Çin iş birliğinin bozulması, kriz yönetimini büyük ölçüde engelleyebilir. Dolayısıyla bu senaryo, milliyetçilikle körüklenen ve düzenlenmemiş bir silahlanma yarışıyla daha da ağırlaşan mevcut gerilimlerin sürekliliğini ifade etmektedir.

Senaryo 2: Uzun Süreli Çıkamaz – Soğuk Barış, Soğuk Savaş

Bu senaryoda Hindistan ve Pakistan açık savaştan kaçınmakla birlikte, derin bir stratejik rekabet içinde kalmaktadır. Keşmir ya da diğer ihtilaflar üzerindeki müzakereler tıkanmış durumdadır. Kontrol Hattı, aralıklı askeri faaliyetlerin, keskin nişancı saldırıları ve taktiksel kışkırtmalar gibi olayların sürdüğü bir alan olarak kalır. Ancak taraflar büyük çaplı çatışmalardan kaçınmak için temkinli davranmaktadır.

Bu “soğuk barış” ortamı, karşılıklı caydırıcılık ve geçici uluslararası arabuluculuk temeline dayanır. Taraflar arasında bir uzlaşma veya uzlaşma arzusu bulunmamakla birlikte, çatışmanın ekonomik bedelinin yüksek olduğunun farkındadırlar. Hindistan, Çin’le rekabet ve küresel güç olma hedefi doğrultusunda Pakistan’ı ikincil önemde bir konu olarak görmektedir. Pakistan ise bölgesel dezavantajını telafi etmek amacıyla Çin’le stratejik ittifakını güçlendirmekte ve nükleer caydırıcılığına büyük ölçüde güvenmektedir.

Bu senaryo, çatışmanın önlenmesine rağmen barış veya silahsızlanma yönünde somut adımların atılmadığı kırılgan bir dengeyi temsil eder. Keşmir bölgesi, isyan ve karşı-isyan operasyonları nedeniyle yüksek düzeyde askeri varlığa sahne olmaya devam eder. Sivil halk, süregiden huzursuzluğun en büyük mağduru olmaktadır. Bölgesel işbirliği, sürekli düşmanlık ortamı nedeniyle sekteye uğramaktadır.

Uluslararası aktörler, her yeni krizi geçici önlemlerle karşılamaya devam ederken, kapsamlı bir çözüm çerçevesi sunmamaktadır. Bu tablo, 2002 sonrası dönemdeki gergin birlikte varoluş halini andırmaktadır (Kuszevska, 2022). Bu senaryo, ani bir felaketi önlemekle birlikte, kronik istikrarsızlık, yüksek askeri harcamalar ve kalıcı insani maliyetler barındırır.

Senaryo 3: Kademeli Yumuşama ve Kriz Yönetimi

Daha iyimser olan bu senaryo Hindistan ve Pakistan’ın, Keşmir sorununa nihai bir çözüm getirmeksizin, gerilimi azaltmak ve gelecekteki krizleri önlemek amacıyla kademeli adımlar atmasını öngörmektedir. Bu senaryo, pratik kriz yönetimi, güven artırıcı önlemler ve uzun süren düşmanlıkların ekonomik ve siyasi maliyetlerine dair ortak bir farkındalık temelinde şekillenmektedir.

İlk aşamada, askeri iletişim protokollerinin geliştirilmesi gündeme gelebilir. Mevcut Genelkurmay Başkanları arasında işletilen telefon hattının güçlendirilmesi veya iki ülkenin hava kuvvetleri arasında ilave iletişim kanallarının kurulması, ilerideki iş birliği alanlarını oluşturabilir. Ayrıca, liderlik ofisleri arasında sivil kriz iletişim hatlarının kurulması, acil durumlarda yanlış algıların önüne geçebilir. 2003 tarihli ateşkes anlaşmasının yeniden teyit edilmesi ve kritik altyapıların hedef alınmasından kaçınılması da bu kapsamda düşünülebilir.

Güven artırıcı önlemlerin, yeniden etkinleştirilmesi potansiyel bir adımdır. Bunlar arasında sektörel askeri komutanlar arasında rutin toplantılar, donuk durumdaki Güney Asya Bölgesel İşbirliği Birliği (SAARC) güvenlik görüşmelerinin yeniden canlandırılması ve hassas sınır bölgeleri yakınlarında yüksek riskli varlıkların konuşlandırılmasından kaçınılmasına yönelik resmi anlaşmalar yer alabilir. Bu önlemler temelde yatan anlaşmazlıkları tam olarak çözme de gerilimi azaltabilir ve diplomatik müzakereler için daha elverişli bir ortam yaratabilir.

İç siyasetteki liderlik değişimleri de katalizör rolü oynayabilir. Hindistan'da mevcut hükümetin sona ermesi ya da farklı bir dış politika yaklaşımı benimsemesi, yeni etkileşim stratejilerinin geliştirilmesine yol açabilir. Pakistan'da ise, istikrarlı bir sivil hükümetin güç kazanması ve siyasi yapının pekiştirilmesi, yeni diyalog kapılarını aralayabilir. Ekonomik boyut da önemli bir etken olabilir. Süregelen ekonomik krizle mücadele eden Pakistan, Hint pazarlarına erişim arayışına girebilir; öte yandan Hindistan'daki iş çevreleri de ticaretin normalleşmesini karşılıklı fayda temelinde destekleyebilir.

Bu gelişmeler, gizli diplomatik temasların önünü açabilir. Pakistan'ın Hindistan karşısı militanlara karşı somut adımlar atması karşılığında, Hindistan'ın ticaret kısıtlamalarını gevşetmesi ve Keşmir'e yönelik idari reformları sessizce tartışması gibi bir yapı ortaya çıkabilir. Bu senaryo, bir anda çözümden çok, ilişkilerde kademeli bir yumuşamanın temelini atar.

Üçüncü taraf kolaylaştırıcıların olumlu rol oynayabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan, 2021 yılında yeniden sağlanan Kontrol Hattı ateşkesinde gizli diplomasi yürütmüşlerdir. Benzer bir arabuluculuk, gelecekte de mümkün olabilir. Ayrıca, Çin ve ABD gibi büyük güçlerin, Güney Asya'da savaş çıkmasını önlemek için sınırlı bir iş birliği alanı bulmaları da mümkündür. Çin, Pakistan'a vekâlet savaşlarını sona erdirmesi yönünde baskı yapabilirken, ABD, Hindistan'a daha diplomatik bir tutum benimsemesi için telkinde bulunabilir.

Zamanla, bu gelişmeler Hindistan-Çin ilişkilerinin 1962 sonrası formuna benzeyebilir: çözümlenmemiş bir sınır anlaşmazlığı ama diplomasi ve pratik düzenlemelerle yönetilen bir ilişki. Tam normalleşme uzun vadeli bir hedef olmaya devam etse de bu senaryo şiddetin azalmasını ve daha öngörülebilir bir bölgesel ortamın oluşmasını sağlayarak sivil nüfusun yaşamını iyileştirebilir.

Senaryo 4: Kapsamlı Bir Anlaşmaya Doğru

Bu senaryo, günümüz şartlarında uzak görünse de diplomatik yaratıcılık ve siyasi cesaretle Hindistan-Pakistan çatışmasının uzun vadeli bir çözümle sona erdirilebileceğini öngörmektedir. Bu tür bir sonuç, stratejik hesaplamalarda büyük bir dönüşüm, iç siyasi ortamda köklü değişiklikler ve barış için yüksek risk alabilecek istisnai liderlikler gerektirecektir.

2004-2007 yılları arasında Pervez Müşerref ile Manmohan Singh yönetimleri arasında gerçekleştirilen gizli müzakereler bu konuda dikkate değer bir örnektir. Bu süreçte, Kontrol Hattı'nın fiilen sınır olmaktan çıkarılması, Keşmir'in her iki yakasına geniş özerklik verilmesi ve iki ülkenin katılımıyla ortak denetim mekanizmaları oluşturulması gibi temel ilkelerde uzlaşma sağlandığı bildirilmektedir.

Benzer ya da güncellenmiş bir modelin geliştirilmesi, gelecekteki kapsamlı çözüm sürecine zemin oluşturabilir. Bu çerçevede, Pakistan'ın kalıcı biçimde militan faaliyetlerden vazgeçmesi ve kontrolündeki Keşmir bölgesindeki askeri varlığını azaltması beklenebilir. Buna karşılık Hindistan, Cemma ve Keşmir'in eyalet statüsünü ve kısmi özerkliğini yeniden tesis edebilir, siyasi mahkûmları serbest bırakabilir ve iş birliğine dayalı sınır kurumlarının kurulmasını destekleyebilir.

Zamanla bu adımlar, Kontrol Hattı'nın esnek biçimde resmi sınır olarak kabul edilmesine yol açabilir. Pakistan, Keşmir Vadisi'nde zafer kazanmasının mümkün olmadığını; Hindistan ise Pakistan kontrolündeki Keşmir'i geri almanın gerçekçi olmadığını kabul etmiş olur. Böylece odağın, Keşmir halkının yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelmesi sağlanır.

Uluslararası aktörlerin gözlemci veya ekonomik destekçi olarak sürece dâhil olması da güven artırıcı bir unsur olabilir. Hindistan, resmi arabuluculuğa karşı çıksa da, kalkınma yardımları, yatırım garantileri veya gözetim mekanizmaları gibi dolaylı destekler faydalı olabilir. BM, AB ya da Dünya Bankası gibi kurumlar kolaylaştırıcı rol oynayabilir.

Bu tür bir anlaşma, Siachen Buzulu'nun askerden arındırılması, Sir Creek deniz sınırının belirlenmesi ve nükleer risk azaltma protokolleri gibi diğer sorunların çözümünü de içerebilir. Bu kapsamda, karşılıklı nükleer deneme yasağı, füze bildirim sistemleri ve konuşlandırma yasağı bölgeleri gibi düzenlemeler gündeme gelebilir.

Bu çözüm aynı zamanda daha geniş bir bölgesel bütünleşmenin önünü açabilir. Hindistan'ın Pakistan üzerinden Afganistan'a erişimini sağlayacak bir ticaret ve transit koridoru mümkün hale gelebilir. Ayrıca Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru'nun, Hindistan'ın Kuzey-Güney Taşımacılık Koridoru ile bağlantısı kurulabilir. Bu stratejik adım, Orta Asya, Güney Asya ve Doğu Asya arasında ekonomik bir ağı oluşturmasını sağlayabilir.

Büyük güçlerin sunabileceği teşvikler, bu süreci hızlandırabilir. ABD ve AB, ticaret kolaylıkları veya kalkınma yardım paketleri önererek katkı sağlayabilir. Çin de rekabet yerine iş birliği eksenli bir stratejik paydaş rolü benimseyebilir.

Bu senaryo mevcut şartlar altında uzak görünse de tarih büyük jeopolitik dönüşümlerin beklenmedik hızla gerçekleşebileceğini göstermektedir. 2030'larda yaşanacak kuşak değişimi, savaşların mirasını taşımayan yeni liderliklerin süreci hızlandırmasını sağlayabilir. Böyle bir barış anlaşması, 1,5 milyardan fazla insana doğrudan fayda sağlarken, çatışma yerine kalkınmaya kaynak aktarımını mümkün kılar ve yeni bir bölgesel istikrar çağını başlatır.

Senaryo 5: Dış Şoklar ve Stratejik Yeniden Düzenlemeler

Bu senaryo, Hindistan-Pakistan ikili çerçevesinin sınırları ötesinde faaliyet gösteren dış faktörlerin bölgesel dinamiklerde önemli değişikliklere yol açma potansiyelini incelemektedir. Bu yeniden düzenleme, her iki devletin doğrudan girişimlerinin sonucu olmaktan ziyade, değişen küresel koşullar, bölgesel krizler veya iç liderlik geçişleri tarafından tetiklenebilir.

Çin-Hindistan ilişkilerindeki bozulma, bu tür bir potansiyel sonucun örneğidir. Gerilimin tırmanarak açık düşmanlığa dönüşmesi durumunda Hindistan, iki cepheli bir çatışmayı önlemek için batı cephesini istikrara kavuşturma veya etkisiz hale getirme stratejik zorunluluğunu değerlendirebilir (Narayanan & Ladwig, 2025). Bu stratejik ayarlama, ABD veya başka bir tarafsız kuruluşun desteğiyle Pakistan ile gizli bir diplomatik girişim gerektirebilir. Amaç, ekonomik veya stratejik tavizler karşılığında Pakistan'ın tarafsızlığını veya en azından gerilimin yatışmasını sağlamak olacaktır. 1962 Çin-Hindistan Savaşı sırasında Pakistan'ın tarafsızlığı, bu konuda tarihsel bir emsal teşkil etmektedir. Ancak, Hindistan'ın stratejik planlamacıları, önleme konusunda endişeli olmaya devam etmektedir.

Öte yandan, Çin ve Hindistan arasındaki diplomatik ve ticari ilişkilerin güçlenmesi, Pakistan için stratejik bir marjinalleşme endişesini tetikleyebilir. Bu jeopolitik bağlamda, İslamabad bölgesel üstünlüğünü korumak için Yeni Delhi ile ilişkilerini güçlendirmeye çalışabilir. Çin'in stratejik hesaplamalarında algılanan bir değişiklik, özellikle Çin çatışma yerine bölgesel ekonomik entegrasyonu vurgularsa, Pakistan'ı Hindistan politikasını yeniden gözden geçirmeye teşvik edebilir.

Her iki ülkedeki iç siyasi gelişmeler de güç dengesindeki değişime katkıda bulunabilir. Pakistan'da, güçlü bir demokratik yetkiye ve ordunun desteğine sahip yeni bir sivil hükümet, Keşmir anlaşmazlığından çok ekonomik istikrarı öncelikli hale getirebilir. Hindistan tarafında ise, baskın parti sisteminden diyaloga daha açık bir koalisyon hükümetine geçiş, ikili meselelerde daha yumuşak bir tutuma yol açabilir.

Dış etkenlerin de değişikliklere yol açma potansiyeli vardır. Örneğin, felaket niteliğinde bir terör saldırısı veya nükleer kaza olasılığı, hükümetleri mevcut güvenlik tutumlarının sürdürülebilirliğini yeniden değerlendirmeye motive edebilir. Yanlış yorumlanan askeri eylemler veya kazara artan çatışmalar, yeni silah kontrol anlaşmaları, iyileştirilmiş iletişim protokolleri veya askeri kriz yönetiminin kurumsallaştırılması için bir tetikleyici olabilir.

Küresel diplomatik ve normatif ortamlarda daha uzun vadeli baskıların ortaya çıkma olasılığını kabul etmek zorunludur. Nükleer silahların yayılmasının önlenmesi (Gheorghe, 2019) ve insani normlara yönelik küresel ilginin artması, Keşmir'de devam eden militarizasyon ve uzlaşmaz tavırların itibar maliyetini potansiyel olarak artırabilir. Askerileştirilmiş sınırların ve uzun süreli çatışmaların insani etkisine dikkat çeken uluslararası kampanyalar, her iki ülkeyi de kademeli olarak uzlaşmacı bir tutuma yönltebilir.

Çok taraflı platformlar bu geçişi kolaylaştırma potansiyeline sahiptir. Yeniden canlanan SAARC veya alternatif olarak BM'yi veya tarafsız bölgesel aktörleri içeren yeni kurulan bir diyalog mekanizması, resmi bir barış süreci olmasa da pratik işbirliğini başlatmak için bir platform işlevi görebilir.

Senaryo öngörülebilir olmasa da dışsal uyarıcılar, sistemik şoklar ve gelişen normların Hindistan ve Pakistan'ı uzlaşma olmasa da yeniden dengelemeye doğru itecek kadar baskı uygulayabileceğini göstermektedir.

Hindistan-Pakistan ilişkilerinin geleceğini değerlendirirken, Türkiye gibi orta güçlerin rolü önemli ve potansiyel olarak etkili bir değişken olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin uluslararası itibarı arttıkça, bölgesel çatışmalarda diplomatik arabulucu olarak hareket ederek Asya'daki etkisini genişletmeyi hedefleyebilir. Pakistan ile uzun süredir devam eden stratejik ve kültürel uyumu, küresel çatışmalarda arabuluculuk yapma konusundaki ilgisiyle birleştiğinde, Türkiye'yi Keşmir anlaşmazlığında benzersiz bir rol oynamaya konumlandırmaktadır.

Olası bir eylem planı, Türkiye'nin iki Güney Asya ülkesine önerilerini veya mesajlarını gizli bir şekilde iletebileceği gayri resmi bir "İslamabad-Ankara-Yeni Delhi" iletişim kanalının oluşturulmasıdır. Bu düzenlemenin uygulanabilirliği, özellikle arabuluculukta üçüncü tarafların katılımına şiddetle karşı çıkan Hindistan'ın da dahil olmak üzere, karşılıklı takdir ve ikili kabulüne bağlıdır. Türkiye'nin bu konudaki herhangi bir müdahalesi, müdahaleci bir yaklaşımdan ziyade, ikili diplomasiye destekleyici bir önlem olarak titizlikle tanımlanmalıdır.

Alternatif olarak Türkiye, İslam İşbirliği Teşkilatı gibi çok taraflı çerçeveler aracılığıyla da müdahil olabilir. Uluslararası emsalleri örnek alarak Keşmir için yenilenmiş bir özerklik yol haritası önerebilir. Bu yol haritası, siyasi bir çözümden ziyade insani veya idari bir teklif olarak çerçevelenebilir. Ancak, bu tür girişimlerin uygulanması, Hindistan'ın diplomatik muhalefetini önlemek için özenli bir denge kurmayı gerektirecektir.

Tüm olası senaryolarda, nükleer caydırıcılık yapısal bir arka plan olarak işlevini sürdürmektedir. Bu fenomen, hem gerginliğin artmasını engelleyen bir kısıtlama hem de varoluşsal bir risk kaynağı olarak işlev görmektedir. Analistler, Güney Asya'nın stratejik durumunu genellikle "kriz altında risk yönetimi" olarak tanımlamaktadır. Bu durumda, caydırıcılık yoluyla savaşın önlenmesi, yanlış hesaplama, yanlış bilgi veya sistem arızası gibi sürekli tehditlerle birlikte gelmektedir.

Bu riski azaltmak için kademeli bir yaklaşımın etkili bir strateji olduğu kanıtlanmıştır. Askeri acil hatların geliştirilmesi, nükleer doktrinlerin paylaşılması yoluyla şeffaflığın teşvik edilmesi, füze testi bildirim protokollerinin iyileştirilmesi ve çatışma önleme prosedürlerinin değerlendirilmesi gibi pragmatik önlemlerin uygulanması, uluslararası güvenliği artırmak için önemli bir potansiyel

barındırmaktadır. Bu mekanizmaların çoğu halihazırda yürürlükte olmakla birlikte, bunların kurumsallaştırılması ve iyileştirilmesi gerekmektedir.

Daha önce tanımlanan beş senaryodan, kısa vadede en olası senaryo, Senaryo 2’dir: aralıklı krizlerle karakterize edilen kırılgan bir çıkmazın devam etmesi. Bu fenomen, on yıllardır Hindistan-Pakistan ilişkilerini şekillendiren köklü pozisyonları, siyasi hesaplamaları ve güvenlik ikilemlerini göstermektedir (Pu, 2022).

Kasıtlı çabalar, hedefli güven artırıcı önlemler ve elverişli jeopolitik koşullar sayesinde, Senaryo 3’e, yani kademeli gerginliğin azalmasına doğru bir geçiş mümkündür. “Tam ölçekli savaş” olarak adlandırılan en tehlikeli senaryo, riski azaltmak için tetikte olma ve etkili kriz yönetimi gerekir.

TÜRKİYE VE BÖLGE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Hindistan-Pakistan krizinin tırmanması, Güney Asya'nın ötesinde ciddi etkiler doğurabilir. Bu durum, Batı Asya, Orta Asya ve tüm İslam dünyası açısından önemli bir endişe kaynağıdır. Türkiye, jeopolitik stratejilerine ve bunların doğrudan veya dolaylı çıkar akışlarına duyarlı şekilde bölgesel karar alma süreçleri üzerindeki etkilerine özellikle dikkat etmektedir.

Türkiye, Asya ve Güney Asya'ya yönelik diplomatik erişimini artırmak için kararlı adımlar atmış; bu bölgeler de kendilerini Doğu'ya açılan bir kapı olarak tanımlayarak bu çabalara karşılık vermiştir. Güney Asya'da Türkiye tarafından finanse edilen okullar, sivil toplum kuruluşları ve insani yardım faaliyetlerinde artış gözlenmektedir. Bu katılım çok boyutludur. Bunun arkasında, Türkiye'nin İslami kimliği, İslam İşbirliği Teşkilatı'na aktif üyeliği ve Avrasya jeopolitiğine daha yoğun şekilde katılma arzusunun giderek artması yatmaktadır.

Türkiye ile Pakistan arasındaki ilişkiler her zaman güçlü ve “trans-politik” nitelikte olarak tanımlanmıştır. İki ülkenin geçmişte birbirlerini siyasi olarak desteklediği ve askeri alanda iş birliği yaptığı açıktır. Bu iş birliğine, ortak savunma projeleri, diplomatik ilişkiler ve Kuzey Kıbrıs ile Keşmir meseleleri konusundaki karşılıklı destekler de dâhildir. Türkiye, 2025 krizinde Pakistan'ı desteklemiş ve Pahalgam olayıyla ilgili olarak itidal çağrısı yapmış ve uluslararası soruşturma taleplerine destek vermiştir.

Hindistan ve Pakistan arasındaki çatışma yakın zamanda çözülmezse, Türkiye'nin Pakistan ile iş birliğine yönelik desteğini artırması oldukça muhtemeldir. Olası gelişmeler arasında; MILGEM sınıfı korvetler, T129 ATAK taarruz helikopterleri (lisanslı üretim) ve silahlı insansız hava araçları gibi askeri unsurların Pakistan'a sağlanması yer almaktadır. Halihazırda Pakistan'a bazı yardımlarda bulunmuş olan Türkiye'nin, gelişmiş insansız hava aracı sistemleri savunma alanındaki ikili ilişkileri önemli ölçüde güçlendirebilir. Bu stratejik hamle, Türkiye'nin savunma sanayisini Asya'da yaygınlaştırma ve bölgede güçlü ittifaklar oluşturma hedefleriyle uyumludur. Ancak bu girişimin dezavantajları da yok değildir.

Türkiye'nin Keşmir konusundaki tutumu nedeniyle Hindistan'ın dış politika yaklaşımını yeniden şekillendirdiği ifade edilmektedir. Edinilen bilgilere göre, Hindistan son yıllarda Türk firmalarından yaptığı savunma sanayi alımlarını azaltmış ve Türkiye ile diplomatik ilişkilerini kısıtlamıştır. Aynı zamanda Hindistan'ın, Yunanistan, Kıbrıs ve Ermenistan gibi Türkiye'nin dış politikasıyla çeşitli alanlarda ihtilaf yaşadığı ülkelerle stratejik ortaklıklarını genişlettiği gözlemlenmektedir. Bu tür değişiklikler, Hindistan'ın Türkiye'ye karşı diplomatik ve ekonomik alanda caydırıcı bir strateji izlediğini ve Türkiye'nin bölgesel dengelerde marjinalleştirilmesinin amaçlandığını göstermektedir.

Türkiye'nin, özellikle Hindistan'ın çıkarlarına açıkça aykırı davranması veya Keşmir üzerindeki kontrolünü ortaya koyarak Pakistan ile yakın ilişkilerini sürdürmeye devam etmesi durumunda, Hindistan-Türkiye ilişkilerinde daha da ciddi bir kötüleşme yaşanması oldukça muhtemeldir. Böyle bir senaryoda, Türk şirketlerinin Hindistan pazarlarından çekilme olasılığı artarken, diplomatik faaliyetlerde de azalma görülebilir ve Türkiye'nin İran ile ilişkilerinde, bölgesel rakiplerine karşı daha net ittifaklar kurması gündeme gelebilir.

Ekonomik büyümenin boyutu ve hızı ile Türkiye'nin küresel yönetim mekanizmalarına katılma arzusu göz önünde bulundurulduğunda, Hindistan'dan uzaklaşmanın Türkiye açısından jeopolitik ve ekonomik anlamda önemli maliyetleri olacağı açıktır. Bu nedenle, Pakistan ile sürekli etkileşimde bulunmanın bazı stratejik avantajları olsa da Türkiye'nin, bu ilişkileri Hindistan ile kaybedebileceği çıkarlarla karşılaştırarak dikkatle değerlendirmesi gerekmektedir. Öte yandan, Hindistan açısından da Türkiye'yi kaybetmenin ciddi maliyetleri olduğu görülmektedir. Türkiye, bugüne kadar Hindistan'ın Batı Asya politikasına karşı açıkça çatışmacı bir tutum sergilememiştir. Özellikle Hindistan'ın enerji bağımsızlığı ve güvenliğini sağlaması için büyük önem taşıyan Körfez ve Türk dünyası konularında Türkiye, Yeni Delhi'ye karşı açık bir düşmanlık sergilememiştir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan liderliğindeki Türkiye, Müslüman dünyasında son yıllarda çok daha aktif hâle gelmiş ve Müslümanları ilgilendiren yüksek profilli insani ve siyasi faaliyetlerde lider bir rol üstlenmiştir. Tarihsel olarak Filistin meselesi, Myanmar'daki Rohingya krizi ve Keşmir çatışması gibi konuları savunmak ve aktif olarak desteklemek, Türkiye'nin dış politikasının önemli bir parçası olmuştur. Bu tutum, Müslüman dünyasındaki kamuoyunun taleplerine yanıt olarak ortaya çıkan ve zaman zaman "militarize İslam politikası" olarak tanımlanan yaklaşımın bir parçasıdır. Söz konusu tutumlar, dünya çapındaki Müslüman nüfus arasında oldukça popülerdir ve Türkiye'nin kendi bölgesi dışındaki bölgelerde de etkili olma hedefi açısından rasyonel bir strateji olarak değerlendirilmektedir.

Keşmir meselesine dair ciddi anlaşmazlıkların, Müslümanlar arasında kamuoyunu güçlü şekilde harekete geçirdiği söylenebilir. Keşmir, genellikle ezilen Müslüman halkların sembolik bir örneği olarak görülmektedir. Bu çerçevede, Türkiye'nin kendisini Müslümanların haklarının savunucusu olarak konumlandırması mümkündür. Bu durum, Türkiye'nin Malezya ve İran ile ilişkilerinde belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır. Türkiye, bu üç ülke ile birlikte, Müslümanların haklarını savunmak amacıyla aktif bir şekilde hareket eden gayri resmî bir blok oluşturmuştur. Söz konusu blok, 2019 yılında Hindistan'ın Cemma ve Keşmir'in özel statüsünü tek taraflı olarak kaldırmasını kamuoyunda sert biçimde kınamıştır. Buna karşılık, aynı dönemde Arap bloğunun büyük bir kısmı daha sessiz bir tutum sergilemiştir.

Türkiye için Keşmir konusunda tırmanan anlaşmazlık, Müslüman ülkeler arasında insani değerlerin savunucusu olarak kendisini konumlandırmak açısından önemli bir fırsat sunmaktadır. Yumuşak güç unsurlarını kullanarak, Cumhurbaşkanı Erdoğan, hem iç politikadaki konumunu güçlendirebilir hem de uluslararası Müslüman

kamuoyunda etkili bir figür hâline gelebilir. Böyle bir liderliğin, Türkiye'nin İslam İşbirliği Teşkilatı içindeki pozisyonunu güçlendireceği ve muhtemelen yurt dışındaki diplomatik etkisini artıracakı savunulmaktadır.

Türkiye, Keşmir anlaşmazlığında arabuluculuk yapmaya çalışırsa, Rusya ile Ukrayna arasında Karadeniz tahıl sevkiyat anlaşmalarının sağlanmasında oynadığı role benzer şekilde uluslararası alanda önemli bir saygınlık kazanabilir. Ancak bu konuda bir strateji geliştirilirken, Türkiye'nin Pakistan ile sahip olduğu kardeşlik ilişkileri ve Hindistan'a yönelik geçmişteki eleştirilerinin önemli diplomatik zorluklar yaratacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim, Yeni Delhi'nin Türkiye'nin arabuluculuk girişimlerini büyük olasılıkla yabancı müdahale olarak görmezden gelmesi muhtemeldir.

Hindistan'ın tepkisini yumuşatmak adına Türkiye, öncelikle insani yardım faaliyetlerine odaklanabilir. Bu girişimlerin faydaları arasında, Keşmirli öğrencilere burs sağlanması, eğitim değişim programlarına destek verilmesi ve yerinden edilme veya kritik altyapının hasar görmesi durumunda insani yardımda bulunulması yer alabilir. Böylece Türkiye, Hindistan'ın egemenliğini ihlal etmeksizin bölgede etkisini artırabilir.

Siyasi ve dini ittifakların ötesinde Türkiye, bölgedeki istikrarın korunmasına büyük önem atfetmektedir. Güney Asya, dünyanın iki büyük nükleer gücünü, stratejik deniz ticaret yollarını ve yüksek düzeyde entegre ekonomileri bünyesinde barındırmaktadır. Bu bölgede yaşanacak bir askerî çatışma, hem küresel hem de bölgesel piyasa istikrarını ciddi biçimde tehdit edecektir. 2025'te yaşanan çatışmalar sırasında, tedarik zincirinin kesintiye uğrama korkusu, küresel petrol fiyatlarında ani artışlara sebep olmuştur.

Hindistan ve Pakistan'ın enerji ithalatlarının, çatışma riskine açık deniz yollarına büyük ölçüde bağımlı olduğu da önemle belirtilmelidir. Enerjiye ve ticarete bağımlı bir ülke olarak Türkiye de bu tür ekonomik krizlerden olumsuz etkilenmektedir. Bu durum, Türkiye'nin bölgesel istikrara verdiği önemin altını çizmektedir. Dolayısıyla, çatışmaların yol açtığı petrol fiyatlarındaki artış, küresel piyasa dengesi açısından savaşın engellenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Öte yandan, İstanbul-Tahran-İslamabad (ITI) demiryolu koridoru projesi, Güney ve Orta Asya üzerinden Avrupa ve Çin ile güçlü bir bağlantı sağlamayı amaçlamaktadır. Ancak proje için yeterli finansman bulunamaması, bölgedeki istikrarsızlıktan kaynaklanmaktadır. Bu durum, Orta Koridor vizyonunun uygulanmasını doğrudan etkileyerek bu perspektife stratejik bir önem kazandırmaktadır. Projenin hayata geçebilmesi için, Pakistan üzerinden kesintisiz ve sürdürülebilir bir güzergâhın kesinliği sağlanmalıdır.

Süregelen çatışmalar, bu güzergâh boyunca yatırımcıları caydırmakta ve ticaret akışını aksatmaktadır. Pakistan'daki jeopolitik istikrarsızlık, Türkiye'nin yalnızca Orta Asya ve Batı Çin ile değil, tüm Asya ile ekonomik ve diplomatik bağlarını derinleştirmeyi amaçlayan “Yeniden Asya” stratejik vizyonunu da sekteye uğratmaktadır.

Pakistan'ın, bu bölgelere açılan bir kapı olarak sahip olduğu coğrafi ve lojistik konum göz önünde bulundurulduğunda, ülkenin iç güvenliği Türkiye'nin bölgesel hedefleri açısından kritik bir öneme sahiptir. Hindistan-Pakistan ekonomik ilişkilerinin normalleşmesi durumunda, Türkiye bundan büyük ölçüde fayda sağlayacaktır. Gelişmekte olan bir üretim merkezi olarak Türkiye, giderek daha erişilebilir hâle gelen Güney Asya pazarının gelişen tedarik zincirlerine entegre olabilir. Bölgenin güçlü ticaret yolları ve Hindistan ile Pakistan'daki geniş tüketici kitlesine erişim imkânı, Türkiye'nin ihracatını artırabilir ve ülkeye daha fazla yatırım çekebilir.

Siyasi açıdan bakıldığında, Türkiye'nin Güney Asya'daki çıkarları son derece çeşitlidir. Keşmir'deki şiddetli çatışmalar, İslam dünyasındaki uzun süredir devam eden liderlik boşluğunu doldurmak için Türkiye'ye yeni fırsatlar sunmaktadır. Ekonomik açıdan ise barış ve istikrarın sağlanması, ticaretin büyümesi ve enerji güvenliği gibi önemli avantajlar getirmektedir. Türkiye'nin karşı karşıya olduğu temel zorluk, ilkeli diplomasi ile pragmatik girişimler arasında bir denge kurarak hem ahlaki hem de stratejik çıkarlarını koruyabilmektir.

Hindistan ve Pakistan arasındaki ciddi anlaşmazlık, kendiliğinden ortaya çıkmış bir durum değildir. Bu kesintisiz çatışmanın Türkiye'nin bölgesel çıkarları üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri, Orta Doğu, Orta Asya ve ötesine kadar uzanmaktadır. Körfez ülkeleri, krizler sırasında güvenlikleri ve para transferleri kesintiye uğrayabilen Hintli ve Pakistanlı göçmenleri özellikle hassasiyetle takip etmektedir. Silahlı çatışma veya gerilimin yükselmesi hâlinde, kısmi tahliyeler, para transferlerinin aksaması ve diaspora toplulukları arasındaki toplumsal gerilimlerin artması gibi çeşitli olası sonuçlar ortaya çıkabilir.

Hindistan-Pakistan ilişkileri çerçevesinde, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Suudi Arabistan ve Katar gibi Körfez ülkeleri çoğu zaman sessiz ve temkinli bir diplomatik tutum benimsemişlerdir. Her iki ülkenin de iş gücü, ticaret ve yatırım bağlamında ABD'ye önemli ölçüde bağımlı olmaları, bu tutumun arkasındaki temel nedenlerden biridir. Örneğin, BAE, 2019 ve 2021'deki kriz dönemlerinde sessiz bir diplomatik rol üstlenmiştir. Türkiye'nin Katar ile ilişkilerini güçlendirmesi ve Suudi Arabistan ile BAE ile ilişkilerini normalleştirilmesi sayesinde, Ankara bu Körfez ülkeleriyle iş birliği yaparak Güney Asya'ya yönelik ortak projeler veya insani yardım faaliyetleri yürütebilir. İslam İşbirliği Teşkilatı gibi mekanizmalar, bu tür iş birlikleri için önemli bir platform oluşturabilir.

Güney Asya'daki her nükleer tırmanışın, Orta Asya ve Orta Doğu açısından da ciddi çevresel güvenlik riskleri oluşturacağı unutulmamalıdır. İklim simülasyonlarına göre, sınırlı çapta bir nükleer saldırı bile muson düzenini bozabilir, atmosferin soğumasına yol açabilir ve çatışma bölgesinin çok ötesindeki tarımsal üretimi olumsuz etkileyebilir. Özellikle gıda güvenliği ve bölgesel iklim direnci açısından, bu tür sonuçlar Türkiye ve komşuları için ani ve ciddi etkiler yaratabilir. Bu gelişmeler, Orta Doğu ülkeleri arasında nükleer itidalin sağlanması ve barışı korumaya yönelik standartların güçlendirilmesi konusunda ortak bir çıkarın varlığına işaret etmektedir.

Başka bir bölgesel zayıflık ise Orta Asya ve Afganistan'da gözlemlenmektedir. Afganistan'dan kaynaklanabilecek güvenlik riskleriyle başa çıkılabilmesi, büyük ölçüde Pakistan'ın batı sınırlarındaki duruma bağlıdır. Hindistan ile Pakistan arasında bir askerî çatışma yaşanması hâlinde, Pakistan ordusunun batı sınırından birliklerini çekerek başka bölgelere konuşlandırması olasıdır. Bu tür bir kuvvet kaydırması, Pakistan'ın karşı-ayaklanma kapasitesini zayıflatabilir ve Tehrik-i-Taliban Pakistan (TTP) veya bölgesel cihatçı ağlar gibi yapıların güçlenmesine zemin hazırlayabilir. Bu durumun yaratacağı güvenlik taşmaları Orta Asya'ya kadar uzanabilir ve Afganistan'ın istikrarını tehdit edebilir.

Türkiye, özellikle Kabil Havalimanı'nın güvenliğinde oynadığı rol ve yeniden inşa projelerine katılımı aracılığıyla Afganistan'da kayda değer bir varlık göstermiştir. ABD'nin ise Afganistan'da hâlâ belirli ölçüde olumlu bir kamuoyu desteğini koruduğu dikkat çekicidir. Ayrıca, Türkiye'nin Orta Asya'da istikrarsızlığın kuzeye yayılmasını engelleme yönünde stratejik çıkarları bulunmaktadır. Pakistan'ın güvenlik duruşunun zayıflaması, Türkiye'nin bölge genelinde güvenli ticaret ve ulaşım koridorları oluşturma hedeflerini dolaylı biçimde sekteye uğratabilir.

Bu olumsuz senaryolardan İran'ın da etkilenmesi kaçınılmazdır. Hem Pakistan'a hem de Hindistan'a coğrafi yakınlığı nedeniyle, büyük çaplı bir yerinden edilme durumunda İran'ın Batı Pakistan'dan gelen mültecilerle karşı karşıya kalması mümkündür (Sultan, 2022). Bölgesel gelişmelere aktif biçimde katılan Türkiye ise bu bağlamda, İran üzerinden geçebilecek ikincil mülteci akınlarının Türk topraklarına ulaşmasından endişe duymaktadır. Böyle bir çatışma, özellikle Türkiye'nin hâlihazırda büyük bir mülteci nüfusuna ev sahipliği yaptığı göz önünde bulundurulduğunda, İran üzerinden geçen göç yolları üzerinde ciddi sonuçlar doğurabilir.

Sürmekte olan Hindistan-Pakistan çatışması, Türkiye açısından stratejik bir ikilemi de beraberinde getirmektedir. Pakistan'a verilen sürekli destek, Türkiye'nin mevcut dış politika yönelimiyle uyumlu olup savunma ve diplomatik ilişkileri güçlendirmektedir. Ancak, daha tarafsız bir rol üstlenmek veya potansiyel bir arabulucu konumuna gelmek, Türkiye'nin son yıllarda siyasi anlaşmazlıklar nedeniyle ticari ilişkileri sınırlı kalan Hindistan ile ilişkilerini sürdürmesini veya geliştirmesini mümkün kılabilir. Hindistan, Türkiye ile savunma ilişkilerini zaten azaltmış ve hoşnutsuzluğunu, Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Ermenistan gibi bölgesel rakipleriyle ilişkilerini geliştirerek ortaya koymuştur. Türkiye, söylemini karşılıklı olarak yeniden düzenleyebilir ve kendisini daha pragmatik bir aktör olarak sunabilirse, iki ülke konumlarını yeniden inşa edebilir ve ticaret ile savunma alanlarında yeni fırsatlar yakalayabilir. Ancak, Keşmir eksenli İslamcı dayanışmaya dair algılanan herhangi bir destek, Hindistan tarafından müdahale olarak değerlendirilmeye devam edecektir.

Bölgesel bir çatışma, aynı zamanda Türkiye'nin büyük güçler arasındaki genel konumunu da etkileyecektir. ABD, Güney Asya'da yaşanacak bir kriz durumunda diplomatik müdahalelerini artırabilir. Bir NATO üyesi olarak Türkiye, özellikle

nükleer sonrası bir senaryoda, koordineli müdahalelere veya insani yardım operasyonlarına dahil olma potansiyeline sahiptir. Çin'in çatışma sırasında açıkça Pakistan'a destek vermesi durumunda ise, Türkiye'nin Islamabad ile olan yakın ilişkileri, Ankara'nın Güney Asya politikası bağlamında dolaylı olarak Pekin'le aynı çizgide konumlanmasına yol açabilir. Bu durum, Türkiye'nin Doğu ile Batı arasında sürdürdüğü hassas dengeyi daha da karmaşık hâle getirebilir.

Güney Asya ülkeleri tarafından nükleer silahların ister söylemsel ister fiilî olarak kullanılması, küresel nükleer silahsızlanma normlarını zayıflatmaktadır. NATO üyesi olan ve nükleer silaha sahip bulunmayan Türkiye, İsrail ve İran gibi nükleer yetkinliğe sahip devletlere coğrafi yakınlığı nedeniyle, caydırıcılığı sürdürmek, istikrarı sağlamak ve nükleer örnek teşkil edebilecek gelişmeleri engellemek konusunda doğal bir çıkar sahibidir. Güney Asya'da meydana gelecek bir nükleer kriz, bölgesel ve uluslararası düzeyde yayılma riskleri ile savunma hazırlıkları konusundaki tartışmaları tetikleyebilir. Aynı zamanda bu tür bir kriz, kriz koordinasyonu ve insani müdahale mekanizmaları açısından NATO gibi uluslararası kurumlar için önemli bir sınav olacaktır.

Herhangi büyük bir çatışmanın sonucu, bölgedeki güç algılarını da yeniden şekillendirecektir. Hindistan'ın kesin bir askerî zafer elde etmesi, Pakistan'ın stratejik duruşunu zayıflatabilir ve Pakistan'ı Çin ve Türkiye gibi dış ortaklara daha fazla bağımlı hâle getirebilir. Her ne kadar Ankara, geleneksel olarak güçlü bir Pakistan'dan yana tavır almış olsa da, bu durum Türkiye'ye Pakistan'ın iç ve dış politikaları üzerinde daha fazla etki sağlama fırsatı sunabilir.

Öte yandan, Pakistan'ın uluslararası baskı sayesinde Hindistan'ı müzakere masasına oturtmayı başararak diplomatik kazanımlar elde etmesi durumunda, Türkiye ve ortakları bu ivmeden yararlanarak Keşmir konusunu uluslararası platformlarda daha fazla gündeme getirebilir ve gelecekteki çok taraflı mekanizmaların şekillendirilmesine katkı sağlayabilir. İslam İşbirliği Teşkilatı ve Birleşmiş Milletler gibi yapılar, Türkiye'nin yumuşak gücünü ve anlatı etkisini kullanabileceği başlıca platformlar olacaktır.

Hindistan-Pakistan arasındaki çatışma döngüsü, Türkiye ve çevresindeki bölgeler için karmaşık riskler ve fırsatlar barındırmaktadır. Türkiye'nin artan jeopolitik etkisi ve bölgesel bütünleşme stratejileri, Güney Asya'da istikrarın sağlanmasına yönelik daha derin yatırımları beraberinde getirmektedir. Barışçıl bir Güney Asya, Türkiye'nin Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlama vizyonunu desteklerken, bölgedeki istikrarsızlık, Ankara'yı zorlu stratejik tercihlerle karşı karşıya bırakabilir ve bu durum ekonomik, güvenlik ve diplomatik açılardan ağır bedeller doğurabilir.

Orta Doğu açısından Güney Asya'daki barış, enerji tedarik zincirlerinin kesintisiz işlenmesini, Güney Asya diasporası toplulukları için istikrarı ve yatırım iş birliği fırsatlarını güvence altına alacaktır. Orta Asya açısından ise, istikrar; Hindistan'ı Afganistan'a ve ötesine bağlayan bölgesel ticaret koridorlarının önünü açarak daha

derin bir bölgesel bağlantı sağlayabilir. Buna karşılık, yaşanacak bir çatışma, Güney Asya'nın tecridini pekiştirir ve bölgesel bağlantı girişimlerini ciddi şekilde kısıtlar.

1. Diplomasi ve Dış İlişkiler

- Türkiye'nin Pakistan ile süregelen uyumu, İslam dünyasındaki konumunu ve İslam İşbirliği Teşkilatı gibi kurumlarla ilişkilerini güçlendirebilir.
- Ancak, algılanan taraflılık, Hindistan gibi büyük bir pazar ve bölgesel güç ile ikili ilişkilerin zarar görme riskini doğurmakta ve dikkatli bir denge siyaseti yürütülmesini gerektirmektedir.
- Orta Doğu, bazı devletlerin her iki Güney Asya gücüyle ilişkilerini sürdürme amacıyla tarafsız kalmayı tercih etmesi nedeniyle bölünmüş bir tablo çizebilir.
- Türkiye, arabuluculuk yapma veya diyalog süreçlerine destek sunma konusunda başarı gösterirse, uluslararası alanda arabulucu kimliğini daha da güçlendirebilir.

2. Ekonomik Kırılganlık

- Güney Asya'da yaşanacak bir savaş, bölgesel ticareti sekteye uğratar ve küresel risk primlerini artırır.
- Türkiye'nin İslamabad-Tahran-İstanbul demiryolu hattı ve Orta Koridor gibi bağlantı hedefleri, Güney Asya'daki istikrara bağlıdır.
- Çatışmalardan kaynaklanan petrol fiyatı dalgalanmaları, Türkiye'nin enerji ithalatına dayalı ekonomisini olumsuz yönde etkiler.
- Buna karşılık, barış ortamı ticaret yollarını açar, yeni tedarik zincirlerinin oluşmasına olanak tanır ve Türkiye'nin gelişmekte olan Güney Asya pazarlarına erişimini genişletir.

3. Bölgesel Güvenlik

- Nükleer gerilim, sınır ötesi çevresel bir tehdit oluşturur ve Türkiye'nin iklim ile gıda sistemlerini olumsuz etkileyebilir.
- Savaş, Pakistan'ın iç güvenlik duruşunu zayıflatabilir, radikal grupların yeniden canlanmasına zemin hazırlayabilir ve Batı ile Orta Asya'ya taşabilecek riskler doğurabilir.
- Pakistan veya Afganistan'dan kaynaklanacak toplu göç hareketleri, İran üzerinden Türkiye'ye ulaşabilir ve ülkenin mevcut göç yönetimi kapasitesini zorlayabilir.

4. Jeopolitik Etki

- Türkiye, özellikle Keşmir meselesinde Müslüman davalarını savunan lider bir aktör olarak kendini konumlandırma fırsatına sahiptir.
- Keşmirlilerin haklarını kapsayan başarılı bir barış çerçevesi, Ankara için önemli bir diplomatik zafer anlamına gelebilir.
- Şiddetlenebilecek bir kriz, ABD ve Çin gibi büyük güçleri sürece dâhil edebilir, Güney Asya'yı jeopolitik rekabetin yeni sahnesine dönüştürebilir ve Türkiye'yi karmaşık ittifaklar arasında bir pozisyon almaya zorlayabilir.
- Türkiye-Çin-Pakistan eksenini oluşturabilir ve bu yapı, Hindistan'ın ABD, Körfez ülkeleri ve Hint-Pasifik aktörleriyle kurduğu ittifaka denge unsuru oluşturabilir.

Tarihsel olarak Hindistan-Pakistan dinamiklerini daha çok uzaktan izleyen Orta Doğu ve Orta Asya, günümüzde Güney Asya'nın stratejik yörüngesine giderek daha fazla bağlanmaktadır. Küreselleşme, çok kutuplu rekabet ve sınır aşan güvenlik meseleleri nedeniyle, Güney Asya'daki dalgalanmaların etkisi her zamankinden daha geniş bir coğrafyada hissedilmektedir. Yükselen bir Avrasya aktörü olarak Türkiye, Hindistan-Pakistan çatışmasının bir sonraki evresini hem şekillendirecek hem de bu süreçten doğrudan etkilenecektir.

SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

2025 Hindistan-Pakistan krizi, bu iki nükleer güce sahip komşu arasında süregelen rekabetin hâlâ dünyanın en tehlikeli girdaplarından biri olduğuna dair sarsıcı bir uyarı niteliği taşımaktadır. Yıkıcı bir terör saldırısıyla patlak veren ve açık askerî çatışmalara dönüşen kriz, her iki ülkeyi de tam ölçekli bir savaşın eşiğine getirmiştir. Felaketi önleyen unsurlar yalnızca soğukkanlılık değil; aynı zamanda nükleer caydırıcılığın etkisi ve hızlı uluslararası diplomasi mekanizmalarının devreye girmesi olmuştur. Ancak, nükleer silahlar savaşı engellemiş olsa da, derinlerde yatan çatışmayı çözmemiştir. Aksine, karar alma süreçleri için ayrılan zamanı daraltmış, her adımın riskini artırmış ve tarafları çözüm üretmekten çok kriz yönetimiyle baş başa bırakmıştır.

Bu son çatışma, bazı önemli eğilimleri de gün yüzüne çıkarmıştır. Küresel statüsünün artmasından ve konvansiyonel askerî üstünlüğünden cesaret alan Hindistan, Sindoore Operasyonu'nda (Operation Sindoore) görüldüğü üzere, sınırlı güç kullanma eğilimine daha istekli görünmektedir. Pakistan ise hem cesur bir misillemeyle karşılık vermiş, hem de kararlılığını gösterdikten sonra ateşkes çağrısıyla daha pragmatik bir duruş sergilemiştir. ABD ve Çin başta olmak üzere dış güçler, gerilimin düşürülmesinde kritik roller oynamış, bu aktörlerin iş birliği olası bir felaketi önlemeye katkı sağlamıştır. Ancak, aralarındaki stratejik rekabetin gelecekte bu tür müdahaleleri daha da karmaşık hâle getirebileceği açıktır.

Türkiye ve bölge açısından bu kriz, Güney Asya'daki istikrarın artık uzak bir mesele olmadığını güçlü bir şekilde vurgulamaktadır. Bölgedeki istikrar, küresel ekonomik, çevresel ve güvenlik endişeleriyle yakından iç içe geçmiş durumdadır. Bu tür krizlerin nasıl yönetileceği ise, hem bölgesel hem de uluslararası dinamikleri derinden şekillendirecektir.

Episodik kriz yönetiminin ötesine geçmek, sürdürülebilir bir katılım ve kalıcı çatışma çözümüne doğru daha kapsamlı bir değişimi gerektirir. Öncelikle, Hindistan ve Pakistan'ın kriz iletişimi ve nükleer riskleri azaltmaya yönelik mekanizmalara yatırım yapması önem arz etmektedir. Bu kapsamda, askerî acil hatların modernize edilmesi, hava ve denizde karşılaşmalar için protokoller geliştirilmesi ve mevcut nükleer anlaşmaların güncellenmesi gereklidir. Arka kanallar veya emekli yetkililer aracılığıyla dahi olsa nükleer diyalogun yeniden canlandırılması, şeffaflığı artırabilir ve yanlış hesaplamaları azaltabilir (Gheorghe, 2022). Pugwash Konferansları gibi platformlar veya BM bağlantılı kurumlar, bu tür çabalar için tarafsız bir zemin sunabilir.

İkinci olarak, daha az ihtilaflı konular üzerinden bile olsa ikili diyalogun yeniden başlaması gerekmektedir. Siachen'in askerden arındırılması veya Sir Creek sınırı gibi alanlardaki anlaşmalar, güven artırıcı önlemler işlevi görebilir. Keşmir meselesinde ise, her iki ülke de 2003 ateşkesine yeniden riayet etmeli ve insani girişimleri genişletmelidir; örneğin, Kontrol Hattı boyunca tıbbi ve dini amaçlı seyahatlerin kolaylaştırılması gibi. Keşmirlilerin de dâhil edildiği sessiz üçlü görüşmeler, barış inşasını yerelleştirmeye ve meşrulaştırmaya katkıda bulunabilir. Uluslararası ortaklar, bu çabaları diplomasi, teknik destek veya sessiz kolaylaştırıcılık yoluyla destekleyebilir; BAE veya Türkiye gibi ülkeler bu noktada yapıcı roller üstlenebilir.

Üçüncü olarak, ticaret ve ekonomik iş birliği barış için önemli bir araç olarak değerlendirilmelidir. Ticaretin siyasetten mümkün olduğunca ayrılması, karşılıklı faydaların önünü açabilir. Pakistan, Hindistan'a pazar erişimi sunabilir; Hindistan ise tarife dışı engelleri azaltabilir. TAPI boru hattı veya Kartarpur gibi halklar arası geçiş koridorları, bölgesel altyapı üzerinden karşılıklı bağımlılığı teşvik edebilir. Dünya Bankası veya Asya Kalkınma Bankası tarafından yürütülecek ortak çalışmalar, ekonomik iş birliğinin gerekçelerini ortaya koyabilir ve istikrardan yana iş çevrelerinin oluşmasını sağlayabilir.

Dördüncü olarak, resmi olmasa da uluslararası arabuluculuk hayati önem taşımaya devam etmektedir. ABD, Çin, Rusya ve diğer kilit aktörlerden oluşan bir grup, itidal ve diyalogu teşvik etmek üzere daimi bir irtibat grubu olarak görev yapabilir. Emekli yetkililer ve uzmanların yer aldığı ikinci kanal görüşmeleri desteklenmelidir. Hindistan ve Pakistan'daki BM Askerî Gözlem Grubu, daha gelişmiş izleme araçlarıyla modernize edilebilir. Türkiye gibi her iki tarafla da ilişkilere sahip ülkeler, sessizce mesaj iletebilir veya insani girişimleri teşvik edebilir; taraflı aktör olarak algılanmadan katkı sunabilirler.

Beşinci olarak, temel nedenlerin ele alınması şarttır. Pakistan, aşırılık yanlısı ağırları dağıtmaya ve sınır ötesi itidal politikalarını sürdürmeye devam etmelidir. Hindistan ise Keşmir’de güven inşasını; siyasi hakların yeniden tesisi, güvenlik varlığının azaltılması ve yerel liderlerle diyalog kurulması yoluyla gerçekleştirmelidir. İnsan hakları alanındaki iyileştirmeler (HRW, 2023) yalnızca ahlaki bir zorunluluk değil, aynı zamanda militanlığı ve uluslararası eleştirileri azaltmada stratejik açıdan da etkili bir araçtır. Terörle mücadelede sınırlı istihbarat iş birliği ise Şanghay İşbirliği Örgütü gibi bölgesel platformlar aracılığıyla değerlendirilebilir.

Altıncı olarak, bölgesel oluşumlar yeniden canlandırılmalıdır. SAARC, sağlık ve afet müdahalesi gibi ortak çıkar alanlarına odaklanarak yeniden etkin hâle getirilebilir. Hindistan, Pakistan ve Çin’in dahil olduğu üçlü görüşmeler ise zamanla istikrar normlarının şekillendirilmesine katkı sunabilir. Türkiye ve diğer orta ölçekli güçler, egemenliğe saygı gösterirken sivil ihtiyaçları gözetken dengeli çözümler önermek amacıyla İslam dünyası öncülüğünde insani platformlar düzenleyebilir. Batılı aktörler ise bu çabaları, bölgesel istikrarın daha geniş kalkınma hedefleriyle nasıl örtüştüğünü vurgulayarak destekleyebilir.

Son olarak, her iki hükümet de halkla olan iletişimini geliştirmelidir. 2025 krizinde bilgi çarpıtma, oldukça zararlı etkiler doğurmuştur. Ortak kriz durumuna yönelik medya protokollerinin geliştirilmesi, sınır ötesi gazeteci değişimlerinin teşvik edilmesi ve küresel teknoloji firmalarıyla iş birliği yapılarak dezenformasyonun yönetilmesi, daha bilinçli bir kamuoyunun oluşmasına katkı sağlayabilir. Şeffaflık, toplumsal direnci artırır ve yanlış kamuoyu baskılarını azaltmaya yardımcı olur.

Türkiye, Pakistan’ın terörle mücadele reformlarını destekleyerek ve Keşmir’deki insani meseleler konusunda Hindistan ile diyalog kurarak anlamlı katkılarda bulunabilir. Ayrıca Türkiye, her iki ülke ile ticari ilişkilerini derinleştirerek ve yapıcı diyalogu teşvik ederek bölgesel bir denge unsuru olarak rol oynayabilir. Bunun yanı sıra, siyasi kutuplaşmalardan uzak duran ve yerel kalkınmayı öne çıkaran, kalkınma odaklı bir “Keşmir’in Dostları” grubu oluşturmak üzere diğer orta ölçekli güçlerle ortaklık kurabilir.

Hindistan ve Pakistan arasında kalıcı bir barışın hızla veya zahmetsizce tesis edilemeyeceğini bilmek önemlidir. Ancak bu, istikrarlı ve tutarlı adımlarla mümkün hâle gelebilir. Her iki ülke de, Hindistan’ın küresel güç olma arzusu ile Pakistan’ın güvenlik ve refah arayışının, iş birliği yoluyla daha etkin bir şekilde sağlanabileceğini kavramalıdır. 2025 krizi, bu anlamda bir dönüm noktası olmalıdır. Uluslararası destek ve yerel irade sayesinde, bölge bir kriz odağı olmaktan çıkarak, bölgesel iş birliği ve istikrar için sağlam bir temele dönüşebilir. Bu raporda sunulan öneriler, ileriye dönük bir yol haritası sunmaktadır. Ciddiyetle hayata geçirildiği takdirde, Hindistan-Pakistan ilişkileri bir çatışma döngüsünden kontrollü rekabet ve nihayetinde barış içinde bir arada yaşama modeline dönüşebilir.

KAYNAKLAR / REFERENCES

- Abbasi, R. & Ullah, S. (2022). Rising strategic instability and declining prospects for nuclear disarmament in South Asia: A Pakistani perspective. *Asian Journal of Peacebuilding*, 10(1), 215–241. <https://doi.org/10.18588/202202.00a207>
- Ahanger, J. A. & Yaqoob, M. (2023). The politics of rhetoric: Examining popular discourse in Jammu and Kashmir. *Third World Quarterly*, 44(9), 2080–2097. <https://doi.org/10.1080/01436597.2023.2217757>
- Ahlawat, D. & Izarali, M. R. (2020). India's revocation of Article 370: Security dilemmas and options for Pakistan. *The Round Table*, 109(6), 663–683. <https://doi.org/10.1080/00358533.2020.1849495>
- Akhtar, Z. (2023). Kashmir's right to self-determination: UNSC resolutions, human rights violations and culpability under international law. *Athens Journal of Law*, 9(1), 111–136. <https://www.athensjournals.gr/law/2023-9-1-7-Akhtar.pdf>
- Al Jazeera. (2024, 24 Kasım). *Pakistani capital in lockdown before march by Imran Khan's supporters*. <https://www.aljazeera.com/news/2024/11/24/pakistani-capital-in-lockdown-before-march-by-imran-khans-supporters>
- Al Jazeera. (2025a, 7 Mayıs). *How world leaders are reacting to India-Pakistan military strikes*. <https://www.aljazeera.com/news/2025/5/7/how-world-leaders-are-reacting-to-india-pakistan-military-strikes>
- Al Jazeera. (2025b, 8 Mayıs). *What are India and Pakistan's military and nuclear capabilities?* <https://www.aljazeera.com/news/2025/5/8/what-are-india-and-pakistans-military-and-nuclear-capabilities>
- Altaf, K. (2023). Analyses of past and future initiatives in the Kashmir disputes. *Journal of Social Sciences Review*, 3(4), 33–41. <https://doi.org/10.54183/jssr.v3i4.394>
- Anderson, B. (2006). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. Verso Books.
- Anwar, U. & Atif, M. (2025). CPEC & BRI regional game changers: Security and geopolitical implications in Pakistan. *Australian Journal of Maritime & Ocean Affairs*, 1–17. <https://doi.org/10.1080/18366503.2025.2480945>
- Aras, F. C. & Sert, K. (2025). From non-aligned movement to multipolarity: India's role in Asian global politics. D. Nandy & M. Das (Ed.), *Decoding the chessboard of Asian geopolitics* (s. 471-490) içinde. Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-981-96-3368-5_22
- Aslan, Ö. (2022). The evolution of Turkey's 'South Asia Policy': Continuities and ruptures in outlook, roles, actors and constraints. *Journal of Asian Security and International Affairs*, 9(1), 122–149. <https://doi.org/10.1177/23477970221076754>

- Aydoğın Ağlarcı, M. G. (2020, 5 Ağustos). *Organization of Islamic Cooperation voices concern over India-Pakistan tensions*. Anadolu Agency. <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/organization-of-islamic-cooperation-voices-concern-over-india-pakistan-tensions/3558100>
- Bali, S. (2022, 31 Ekim). *Beyond response: J&K needs proactive strategies for counter-terrorism*. Observer Research Foundation. <https://www.orfonline.org/expert-speak/beyond-response-j-k-needs-proactive-strategies-for-counter-terrorism>
- Baloch, K. (2024, 12 Eylöl). *BLA-TTP collaboration in Balochistan: Alliance or anomaly?* Dawn. <https://www.dawn.com/news/1856227>
- Bastaki, B., Staniland, P. & Popoola, B. (2024). Stabilizing civil wars without peacekeeping: Evidence from South Asia. *International Security*, 49(1), 133–170. https://doi.org/10.1162/isec_a_00489
- BBC. (2021, Aralık 13). *India's Narendra Modi: The division over a powerful leader*. <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-59627124>
- Bhat, S. A. (2019). The Kashmir conflict and human rights. *Race & Class*, 61(1), 77–86. <https://doi.org/10.1177/0306396819850988>
- Bhatnagar, S. & Chacko, P. (2019). Peacebuilding think tanks, Indian foreign policy and the Kashmir conflict. *Third World Quarterly*, 40(8), 1496–1515. <https://doi.org/10.1080/01436597.2019.1642743>
- Bilgin, P. (2016). *The international in security, security in the international* (1. baskı.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315683812>
- Bose, S. (2003). *Kashmir: Roots of conflict, paths to peace*. Harvard University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1p6hp3k>
- Brustlein, C. (2021, Ocak). *Strategic risk reduction between nuclear-weapons possessors (Proliferation Papers No. 63)*. French Institute of International Relations (Ifri). https://www.ifri.org/sites/default/files/migrated_files/documents/atoms/files/brustlein_risk_reduction_nuclear_weapons_possessors_2021.pdf
- Bukhari, S. A. A. (2021). Self-determination and state sovereignty: The case of UN involvement in Jammu and Kashmir. S. Z. Abbasi (Ed.), *International organizations and the Kashmir dispute* (s. 137–160) içinde. Kashmir Institute of International Relations.
- Chadha, V. (2005). *Low intensity conflicts in India: An analysis*. SAGE Publications.
- Chandra, V. (2015). *India and South Asia*. Pentagon Press.
- Chase, M. S. (2014). The U.S. “rebalancing” policy and China’s search for a “new type of great power relationship” with the United States: Some potential implications for Taiwan. *American Journal of Chinese Studies*, 21, 127–141. <http://www.jstor.org/stable/44289343>
- Clary, C. (2025). Is India underbalancing China? *Journal of Strategic Studies*, 1, 1–24. <https://doi.org/10.1080/01402390.2025.2486085>

- Council of the European Union. (2025, 8 Mayıs). *India/Pakistan: Statement by the High Representative on behalf of the European Union on the latest developments* [Press release]. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/05/08/indiapakistan-statement-by-the-high-representative-on-behalf-of-the-european-union-on-the-latest-developments/>
- Dasgupta, C. (2002). *War and diplomacy in Kashmir, 1947-48*. SAGE Publications.
- Drury, F. (2025, 7 Mayıs). *What we know about India's strikes on Pakistan and Pakistan-administered Kashmir*. BBC News. <https://www.bbc.com/news/articles/cj6868pdpw4o>
- France in the United Kingdom. (2025, 7 Mayıs). *India/Pakistan: Recent developments – Press briefing by the Ministry for Europe and Foreign Affairs Spokesperson*. French Embassy in the UK. <https://uk.ambafrance.org/France-voices-deep-concern-about-latest-developments-between-India-and-Pakistan>
- Gheorghe, E. (2019). Proliferation and the logic of the nuclear market. *International Security*, 43(4), 88–127. https://doi.org/10.1162/isec_a_00344
- Gheorghe, E. (2022). Balance of power redux: Nuclear alliances and the logic of extended deterrence. *The Chinese Journal of International Politics*, 15(1), 87–109. <https://doi.org/10.1093/cjip/poac003>
- Global Firepower. (2025). *India vs Pakistan military power comparison 2025*. <https://www.globalfirepower.com/countries-comparison-detail.php?country1=india&country2=pakistan>
- Golts, A. (2024, 28 Haziran). *The ladder of nuclear escalation* (SCEEUS Report No. 9, 2024). Stockholm Centre for Eastern European Studies (SCEEUS), Swedish Institute of International Affairs (UI). <https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/sceeus/2024-publications/the-ladder-of-nuclear-escalation.pdf>
- Gopalan, S. (2021). India–Pakistan relations: Legalization and agreement design. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 40(3), 687–728. <https://scholarship.law.vanderbilt.edu/vjtl/vol40/iss3/3>
- Guneratne, A. & Weiss, A. M. (2014). Introduction: Situating domestic politics in South Asia. A. Guneratne & A. M. Weiss (Ed.), *Pathways to power: The domestic politics of South Asia* (s. 1–20) içinde. Orient Blackswan.
- Haass, R. N. & Halperin, M. H. (1998, Eylül). *After the tests: U.S. policy toward India and Pakistan*. Council on Foreign Relations. https://www.cfr.org/sites/default/files/pdf/1998/11/India_Pakistan.pdf
- Haines, D. (2014). Disputed rivers: Sovereignty, territory and state-making in South Asia, 1948–1951. *Geopolitics*, 19(3), 632–655. <https://doi.org/10.1080/14650045.2014.896796>
- Hasan, K. S. (2017). Kashmir dispute: Failure of United Nations mediation. *Pakistan Horizon*, 70(4), 5–45. <http://www.jstor.org/stable/44988350>

- Hilali, A. Z. (2004). Historical developments of the Kashmir problem and perceptions. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 9(2), 75–102.
- Hindustan Times. (2025, 14 Şubat). *Donald Trump denies US 'deep state' role in Bangladesh crisis: 'I'll let PM Narendra Modi handle'*. <https://www.hindustantimes.com/india-news/donald-trump-denies-us-deep-state-role-in-bangladesh-crisis-i-ll-let-pm-narendra-modi-handle-101739519979422.html>
- Human Rights Watch. (2019, 2 Ağustos). *"Everyone lives in fear": Patterns of impunity in Jammu and Kashmir*. <https://www.hrw.org/report/2019/08/02/everyone-lives-fear/patterns-impunity-jammu-and-kashmir>
- Human Rights Watch. (2024). Pakistan. *World report 2024* içinde. <https://www.hrw.org/world-report/2024/country-chapters/pakistan>
- James, C. C. & Özdamar, Ö. (2005). Religion as a factor in ethnic conflict: Kashmir and Indian foreign policy. *Terrorism and Political Violence*, 17(3), 447–467. <https://doi.org/10.1080/09546550590929219>
- Jamkhandikar, S. (2025, 24 Nisan). *Kashmir resistance group that claimed attack on tourists in Indian Kashmir*. Reuters. <https://www.reuters.com/world/india/kashmir-resistance-group-that-claimed-attack-tourists-indian-kashmir-2025-04-23/>
- Jan, M. W. & Ahmed, Z. S. (2022). Internationalizing the Kashmir dispute: An analysis of India and Pakistan's statements at the United Nations General Assembly. *India Review*, 21(4–5), 546–575. <https://doi.org/10.1080/14736489.2022.2131124>
- Jones, S. (2008). India, Pakistan, and counterinsurgency operations in Jammu and Kashmir. *Small Wars & Insurgencies*, 19(1), 1–22. <https://doi.org/10.1080/09592310801905736>
- Karamat, M. S. (2019). A contrast of Muslim and Hindu class system in subcontinent. *Journal of Indian Studies*, 5(2), 255–260. https://pu.edu.pk/images/journal/indianStudies/PDF/10_v5_2_19.pdf
- Kataria, S., Guerci, S. & Salman, M. (2025). Detecting seasonal variations in terrorist-related violence: The case of Indian-administered Jammu and Kashmir (1988–2018). *National Identities*, 1, 1–23. <https://doi.org/10.1080/14608944.2025.2465430>
- Khan, H. (t.y.). *The role of international organizations in addressing the Jammu and Kashmir conflict*. Kashmir Institute of International Relations. Retrieved from <https://www.kiir.org.pk/Research-Paper/the-role-of-international-organizations-in-addressing-the-jammu-and-kashmir-conflict-8397>
- Khan, Y. (2017). *The great partition: The making of India and Pakistan* (2. baskı). Yale University Press.
- Khattar, T. (2025). Progressive nationalism and the making of new Kashmir (1931–1947). *Global Intellectual History*, 1, 1–27. <https://doi.org/10.1080/23801883.2025.2478099>

- Kiet, L. H., Binh, N. T. & Hiep, T. X. (2025). From border conflicts to maritime competition: Driving forces behind the power rivalry between India and China in the Indian Ocean region. *Australian Journal of Maritime & Ocean Affairs*, 1, 1–25. <https://doi.org/10.1080/18366503.2025.2492438>
- Korbel, J. (1953). The Kashmir dispute after six years. *International Organization*, 7(4), 498–510. <http://www.jstor.org/stable/2704850>
- Krepon, M. (2005). The stability-instability paradox, misperception, and escalation-control in South Asia. R. Dossani & H. Rowen (Ed.), *Prospects for peace in South Asia* (s. 261–279) içinde. Stanford University Press. <https://doi.org/10.1515/9781503625037-010>
- Krishnan, S. (2023). US sanctions on Pakistan and their failure as strategic deterrent. *World Affairs: The Journal of International Issues*, 27(3), 78–95. <https://www.jstor.org/stable/48761480>
- Kumar Aryal, S. & Muneer, S. (2023). Geopolitics, conflict and narratives: An assessment of Kashmir conflict after the abrogation of Article 370. *Journal of Asian and African Studies*, 60(2), 1310–1324. <https://doi.org/10.1177/00219096231192318>
- Kumar, P. & Kothari, R. (2016). Sindh, 1947 and beyond. *South Asia: Journal of South Asian Studies*, 39(4), 773–789. <https://doi.org/10.1080/00856401.2016.1244752>
- Kumar, R. (2024, 24 Temmuz). *The Pahalgam attack in Kashmir: Why we should expect a forceful response from India*. Pacific Forum. <https://pacforum.org/publications/pacnet-35-the-pahalgam-attack-in-kashmir-why-we-should-expect-a-forceful-response-from-india/>
- Kurita, M. (2023, Ocak). The 2019 Pulwama crisis and India-Pakistan deterrence stability in the new era. *Security & Strategy*, 3, 111–128. <https://www.nids.mod.go.jp/english/publication/security/pdf/2023/01/10.pdf>
- Kuszevska, A. (2022). The India–Pakistan conflict in Kashmir and human rights in the context of post-2019 political dynamics. *Asian Affairs*, 53(1), 198–217. <https://doi.org/10.1080/03068374.2022.2041288>
- Kuttay, W. & Majid, I. (2025). When less is more: Low voter turnout and electoral politics in Kashmir. *India Review*, 24(1), 108–129. <https://doi.org/10.1080/14736489.2025.2454796>
- Kwong, J., Bartoux, A. & Acton, J. M. (2025, Nisan). *Forecasting nuclear escalation risks: Cloudy with a chance of fallout*. Carnegie Endowment for International Peace. https://carnegie-production-assets.s3.amazonaws.com/static/files/Kwong_Nuclear%20Escalation.pdf
- Larsen, E. H. (2023). Deliberate nuclear first use in an era of asymmetry: A game theoretical approach. *Journal of Conflict Resolution*, 68(5), 849–874. <https://doi.org/10.1177/00220027231185154>

- Latif, A., Niazi, S. & Adil, A. (2019, 17 Temmuz). *Pakistan, India hail ICJ verdict on alleged spy case*. Anadolu Agency. <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/pakistan-india-hail-icj-verdict-on-alleged-spy-case/1534604>
- Lewandowsky, S., Ecker, U. K. H. & Cook, J. (2017). Beyond misinformation: Understanding and coping with the “post-truth” era. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 6(4), 353–369. <https://doi.org/10.1016/j.jarmac.2017.07.008>
- Lou, C. (2022). Geopolitical “entanglements” and the China-India-Pakistan nuclear trilemma. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, 5(2), 281–295. <https://doi.org/10.1080/25751654.2022.2156252>
- Majid, I. (2022). Confronting the Indian state: Islamism, secularism, and the Kashmiri Muslim question. *International Journal of Asian Studies*, 19(1), 67–80. <https://doi.org/10.1017/S1479591420000479>
- Mehdi, S. E. (2024, 18 Ocak). *Understanding the uptick of militancy in Kashmir*. International Centre for Peace Studies. <https://www.icpsnet.org/comments/Militancy-in-Kashmir-syed-e-mehdi>
- Menski, W. & Yousuf, M. (Ed.). (2025). *Kashmir after 2019: Abrogation of Article 370 and completing the partition* (1. baskı). Routledge India. <https://doi.org/10.4324/9781003588849>
- Miller, M. C. (2024, 11 Aralık). *India will carve its own path: How a rising New Delhi will shift the global balance of power*. Foreign Affairs. <https://www.foreignaffairs.com/india/india-will-carve-its-own-path>
- Mishra, B. K. (2017). The nation-state problematic: South Asia’s experience. P. Bilgin & L. H. M. Ling (Ed.), *Asia in international relations* (s. 55–63) içinde. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315576183-6>
- Mishra, S. K. (2016). The colonial origins of territorial disputes in South Asia. *The Journal of Territorial and Maritime Studies*, 3(1), 5–23. <https://www.jstor.org/stable/26664123>
- Morgan, F. E., Mueller, K. P., Medeiros, E. S., Pollpeter, K. L. & Cliff, R. (2008). *Dangerous thresholds: Managing escalation in the 21st century* (RAND Monograph MG-614-AF). RAND Corporation. <https://www.rand.org/pubs/monographs/MG614.html>
- Mostofa, S. M. (2024, 24 Ekim). Geopolitics and revolution: The superpower nexus behind Hasina’s rule and the future of Bangladesh’s foreign policy. *SAIS Review of International Affairs*. <https://saisreview.sais.jhu.edu/geopolitics-and-revolution-the-superpower-nexus-behind-hasinas-rule-and-the-future-of-bangladeshs-foreign-policy/>
- Narayanan Kutty, S. & Ladwig, W. C., III. (2025). Nonresident prime ministers? Measuring India’s foreign policy orientation via leadership travel. *International Studies Quarterly*, 69(1), Article sqae144. <https://doi.org/10.1093/isq/sqae144>

- Nawaz, S. (2024, 13 Nisan). *Two from one? An analysis of the rise and impacts of religious nationalism in the Indian subcontinent*. Berkley Center for Religion, Peace & World Affairs, Georgetown University. <https://berkleycenter.georgetown.edu/responses/two-from-one-an-analysis-of-the-rise-and-impacts-of-religious-nationalism-in-the-indian-subcontinent>
- OHCHR. (2019, 8 Temmuz). *Update of the situation of human rights in Indian-Administered Kashmir and Pakistan-Administered Kashmir from May 2018 to April 2019*. https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/IN/KashmirUpdateReport_8July2019.pdf
- Orakzai, S. B. (2010). Organisation of the Islamic Conference and conflict resolution: Case study of the Kashmir dispute. *Pakistan Horizon*, 63(2), 83–94. <http://www.jstor.org/stable/24711087>
- Paldan, K. (2025). Partition, narratives and change in the borderland areas of Ladakh India. *Journal of Borderlands Studies*, 1, 1–15. <https://doi.org/10.1080/08865655.2025.2475815>
- Paul, J. (2019). US and India: Emerging offshore balancing in Asia. *India Review*, 18(3), 221–242. <https://doi.org/10.1080/14736489.2019.1616258>
- Pitafi, G. M. (2020). Stability-instability paradox and Pakistan-India relations under Prime Minister Narendra Modi (2014–2020). *Journal of Indian Studies*, 6(1), 63–72. https://pu.edu.pk/images/journal/indianStudies/PDF/5_v6_1_20.pdf
- Pu, X. (2022). The status dilemma in world politics: An anatomy of the China–India asymmetrical rivalry. *The Chinese Journal of International Politics*, 15(3), 227–245. <https://doi.org/10.1093/cjip/poac015>
- Purushotham, S. (2020). Federating the Raj: Hyderabad, sovereign kingship, and partition. *Modern Asian Studies*, 54(1), 157–198. <https://doi.org/10.1017/S0026749X17000981>
- Raghavan, V. (2024, 14 Şubat). *Reflections on Pulwama-Balakot at five years*. Stimson Center. <https://www.stimson.org/2024/reflections-on-pulwama-balakot-at-five-years/>
- Rahman, A. & Muneer, S. (2020). Demographic changes in Indian administered Jammu and Kashmir: A legal perspective. *Pakistan Vision*, 21(2), 73–85. https://pu.edu.pk/images/journal/studies/PDF-FILES/5_v21_2_20.pdf
- Ranjan, A. (2024). Indus Waters Treaty negotiations: Geopolitics, disputes and cooperation. *South Asia Research*, 45(1), 110–131. <https://doi.org/10.1177/02627280241303540>
- Rao, L. N. (2025, 30 Nisan). *What is caste census? Modi govt's big announcement*. Hindustan Times. <https://www.hindustantimes.com/india-news/what-is-caste-census-modi-govts-big-announcement-101746016843500.html>
- Rather, M. A. (2017). Identifying the parameters of militarisation in Kashmir Valley: Locating through the prism of human security approach. *International Journal of Peace and Conflict Studies*, 4(2), 41–52.

- Roudani, C. (2025, 18 Mayıs). *On the brink of irreversibility: India-Pakistan, the looming war. Modern Diplomacy*. <https://moderndiplomacy.eu/2025/05/18/on-the-brink-of-irreversibility-india-pakistan-the-looming-war/>
- Sadiq, M. & Ali, I. (2022). Challenges of nuclear deterrence stability in South Asia. *Journal of Asian and African Studies*, 58(8), 1511–1527. <https://doi.org/10.1177/00219096221090636>
- Salik, N. (2023). Dangers of inadvertent escalation in South Asia. P. Cotta-Ramusino, M. Lowenthal, L. Maiani & E. Pellecchia (Ed.), *Nuclear risks and arms control: Problems and progresses in the time of pandemics and war (Springer Proceedings in Physics, Vol. 291)* (s. 93-104) içinde. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-29708-3_12
- Security Council Report. (2025, 5 Mayıs). *India/Pakistan: Emergency closed consultations. What's in Blue*. <https://www.securitycouncilreport.org/whatsinblue/2025/05/india-pakistan-emergency-closed-consultations.php>
- Sethi, M. (2022). Understanding the nuclear landscape in Southern Asia: Complexities and possibilities. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, 5(2), 224–242. <https://doi.org/10.1080/25751654.2022.2156253>
- Shah, R. (2021). Pakistan's quest for balance in the context of the Indo-Pacific strategy. *Australian Journal of Maritime & Ocean Affairs*, 14(1), 39–52. <https://doi.org/10.1080/18366503.2021.1925467>
- SIPRI. (2024, 12 Haziran). *Role of nuclear weapons grows as geopolitical relations deteriorate: New SIPRI yearbook out now [Press release]*. <https://www.sipri.org/media/press-release/2024/role-nuclear-weapons-grows-geopolitical-relations-deteriorate-new-sipri-yearbook-out-now>
- Singh, S. (2025, 29 Nisan). India and Pakistan are perilously close to the brink: The real risk of escalation in Kashmir. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/india/india-pakistan-kashmir-are-perilously-close-brink>
- Sohal, A. (2021). Kashmiri secularism: Religious politics in the age of democracy. *Global Intellectual History*, 7(6), 994–1015. <https://doi.org/10.1080/23801883.2021.1939502>
- Sohal, A. (2022). Pure Kashmir: Nature, freedom and counternationalism. *Modern Intellectual History*, 19(4), 1106–1133. <https://doi.org/10.1017/S1479244321000470>
- Sohal, A. (2025). Introduction: The laboratory of Kashmir. *Global Intellectual History*, 1, 1–11. <https://doi.org/10.1080/23801883.2025.2478101>
- Sohal, A. (2025). Kashmir without history: Sheikh Abdullah, Jinnah and the partition of India. *Global Intellectual History*, 1, 1–35. <https://doi.org/10.1080/23801883.2025.2478114>
- Spokesperson of the Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. (2025, 7 Mayıs). *Foreign Ministry spokesperson's remarks on the ongoing situation between India and Pakistan*. https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/xw/fyrbt/202505/t20250507_11616523.html

- Spencer-Churchill, J. & Mehmood, N. (2025). Accidental/inadvertent Indian missile launch and procedural arms control in South Asia. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, 1, 1–22. <https://doi.org/10.1080/25751654.2025.2494870>
- Sreepada, N. & Coman, I. (2024). The aftermath of the 2019 Pulwama terror attack – religion, nationalism and exclusion in online news comment sections. *The Journal of International Communication*, 1, 1–22. <https://doi.org/10.1080/13216597.2024.2339883>
- Srinivasan, R. (2025, 6 Mayıs). *Crisis without closure: India-Pakistan confrontation in an era of fragile deterrence*. The Diplomat. <https://thediplomat.com/2025/05/crisis-without-closure-india-pakistan-confrontation-in-an-era-of-fragile-deterrence/>
- Subbiah, S. (2004). Security Council mediation and the Kashmir dispute: Reflections on its failures and possibilities for renewal. *Boston College International and Comparative Law Review*, 27, 173.
- Suh, K. (2022). Nuclear balance and the initiation of nuclear crises: Does superiority matter? *Journal of Peace Research*, 60(2), 337–351. <https://doi.org/10.1177/00223433211067899>
- Sultan, S. (2022). The obscure Kashmiris in the Kashmir conflict: Analysing the 1990 Kashmiri refugees. *Cogent Arts & Humanities*, 9(1). <https://doi.org/10.1080/23311983.2022.2049481>
- Tasleem, S. (2016, 30 Haziran). *Pakistan's nuclear use doctrine*. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/research/2016/06/pakistans-nuclear-use-doctrine?lang=en>
- Tasleem, S. & Ramana, M. V. (2024). The limits of anti-nuclear critique in Pakistan. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, 7(2), 536–557. <https://doi.org/10.1080/25751654.2024.2391136>
- Tavares, R. (2008). Resolving the Kashmir conflict: Pakistan, India, Kashmiris and religious militants. *Asian Journal of Political Science*, 16(3), 276–302. <https://doi.org/10.1080/02185370802504316>
- Tejani, S. (2014). The colonial legacy. A. Guneratne & A. M. Weiss (Ed.), *Pathways to power: The domestic politics of South Asia* (s. 21–103) içinde. Rowman & Littlefield.
- The Economic Times. (2024, 30 Mayıs). *Turkish drones: What explains Erdogan's hand behind Pakistan's aggression?* <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/turkish-drones-what-explains-erdogans-hand-behind-pakistans-aggression/articleshow/121035328.cms?from=mdr>
- Türkiye Bilimler Akademisi. (2022). *The final report of the workshop on Russia's invasion of Ukraine and international relations* (TÜBA Reports No. 45). <https://doi.org/10.53478/tuba.978-605-2249-99-4>
- Türkiye Bilimler Akademisi. (2023). *TUBA report on the Palestinian–Israeli war* (TÜBA Reports No. 54). <https://doi.org/10.53478/TUBA.978-625-8352-82-5>

- UK Government. (2025, 7 Mayıs). *Foreign Secretary statement on India and Pakistan [Government response]*. <https://www.gov.uk/government/news/foreign-secretary-statement-on-india-and-pakistan>
- Ünlü, H. (2020). Hindutva as an informal institution. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 3(4), 252–259.
- Ünlü, H. (2022). Politics of South Asia. H. Türkan (Ed.), *South Asia Analyses* (s. 13–41) içinde. South Asia Strategic Research Center.
- Verma, A., Baloch, I. & Valle, R. (2025, Nisan). The Baloch insurgency in Pakistan: Evolution, tactics, and regional security implications. *CTC Sentinel*, 18(4), 27–36. <https://ctc.westpoint.edu/the-baloch-insurgency-in-pakistan-evolution-tactics-and-regional-security-implications/>
- Waggy, M. M. & Hassan, K. W. (2023). Antagonistic states in multilateral forums: India and Pakistan in SAARC and SCO. *Cappadocia Journal of Area Studies*, 5(2), 110–126. <https://doi.org/10.38154/CJAS.2024.65>
- Wolfson, R. & Dalnoki-Veress, F. (2022, March 2). *The devastating effects of nuclear weapons*. The MIT Press Reader. <https://thereader.mitpress.mit.edu/devastating-effects-of-nuclear-weapons-war/>
- Zhang, H. & Malik, A. A. (2024, 16 Aralık). *Delivering promises for the China-Pakistan Economic Corridor: Lessons learned and the path forward*. Georgetown Journal of International Affairs. <https://gjia.georgetown.edu/2024/12/16/13728/>
- Zia, A. S. (2022). Pious, populist, political masculinities in Pakistan and India. *South Asian Popular Culture*, 20(2), 181–199. <https://doi.org/10.1080/14746689.2022.2090679>

YAZARLAR HAKKINDA

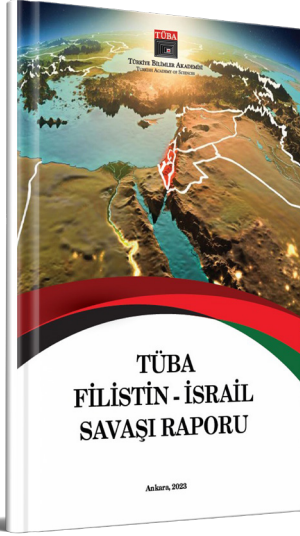
Doç. Dr. Mürsel DOĞRUL | Milli Savunma Üniversitesi |
mursel.dogrul[at]msu.edu.tr | ORCID: 0000-0002-0637-843X

Doç. Dr. Mürsel Doğrul, Milli Savunma Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler alanında Dr. Öğr. Üyesi olarak görev yapmaktadır. Lisans eğitimini Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamlamıştır. Türkiye Avrupa Birliği Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı'nda stajlar yapmıştır. Yüksek lisans derecesini Necmettin Erbakan Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'ndan, Japonya'nın Terörle Mücadele Politikası üzerine çalışmasıyla almış, doktorasını ise 2021 yılında Milli Savunma Üniversitesi'nde "Japon Dış Politikasında Orta Doğu" başlıklı teziyle tamamlamıştır. Japan Foundation bursiyeri olarak 2023 yılında Meiji Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi, 2024 yılında ise Tokyo Üniversitesi'nde Erasmus bursiyeri olarak bulunmuştur. Araştırma alanları güvenlik çalışmaları, Japon dış politikası, enerji politikası ve uluslararası güveniktir. Dr. Doğrul, uluslararası güvenlik ve uluslararası ilişkiler alanında değişen dinamikleri inceleyen akademik çalışmalarıyla alana önemli katkılar sunmuştur. Halen Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Başkan Danışmanı ve TÜBA Genç Akademi temsilcisidir.

Dr. Öğr. Üyesi Hayati ÜNLÜ | Milli Savunma Üniversitesi |
hunlu2[at]msu.edu.tr | ORCID: 0000-0002-2645-5930

Dr. Hayati Ünlü, İstanbul'daki Milli Savunma Üniversitesi Müşterek Harp Enstitüsü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. 1985 yılında Manisa'nın Soma ilçesinde doğmuş, ilk, orta ve lise eğitimini burada tamamlamıştır. 2008 yılında Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun olmuştur. Selçuk Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başlamış, bu süreçte YÖK bursu ile ABD'de The University of Texas at Tyler'da araştırma bursiyeri olarak bulunmuş ve 2012 yılında yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır. 2019 yılında İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'ndan "Hindistan'da Baskın Parti Sisteminin Değişimi: Kurumsal Bir Analiz" başlıklı doktora teziyle mezun olmuştur. Daha önce Şırnak Üniversitesi'nde Araştırma Görevlisi olarak görev yapmış; 35. Madde kapsamında Ankara Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi'nde araştırma görevliliği yapmıştır. Türkiye Belediyeler Birliği ve Türkiye Maarif Vakfı gibi çeşitli kurumlarda danışmanlık yapmış; halen Türkiye Maarif Vakfı Başkanı'na danışmanlık görevini sürdürmektedir. Araştırma alanları karşılaştırmalı siyasi kurumlar, strateji ve güvenlik, devlet-toplum ilişkileri, milliyetçilik ve siyasi partiler olup, özellikle Hindistan, Pakistan, Afganistan, İran ve Türkiye coğrafyalarına odaklanmaktadır.

TÜBA Filistin - İsrail Savaşı Raporu

TÜBA Uluslararası İlişkiler Çalışma Grubu girişimleriyle derlenen bu çalışma, İsrail-Filistin Savaşının tarihsel, mevcut ve gelecekteki boyutlarını kuramsal literatür ve güncel veriler ışığında analiz etmektedir. 7 Ekim 2023 tarihinde Hamas'ın askeri kanadının silahlı saldırılarının İsrailiileri hedef alması ve buna karşın İsrail'in başlattığı 'Demir Kılıçlar Operasyonu', insani kriz ve küresel kaos bağlamında uluslararası toplumda ciddi endişelere yol açmıştır. Filistin-İsrail Savaşı'nın çok aktörlü mahiyeti, etkisi ve tarihsel kökenleri bu konuyu tarihsel kınımları da odağa alarak bir kez daha incelemeyi gerekli kılmıştır. İsrail'in orantısız misillemeleri, yerleşik uluslararası normları ve savaş/çatışma hukuklarını ihlali ve hastaneler de dahil olmak üzere sivilere yönelik saldırılarının uluslararası ilişkilere ve özellikle Orta Doğu bölgesine ciddi yansımaları olmuş/olmaktadır. Raporun bulguları bölgede yaşananların, Gazze Şeridi'ndeki insani trajediyi reddeden ülkelerin kendi içlerinde görülen protestolar sonrası Filistin topraklarındaki insani krizlerin farkına varmaya başladıklarını ve geleneksel güç odaklı İsrail yanlısı tutumlarından uzaklaştıklarını ortaya çıkarmaktadır. Ancak ulusal ve uluslararası politikanın adil olmayan yapısal ve kurumsal taraflılığı gibi nedenlerle hala bireysel, akademik ve ifade özgürlüğünün İsrail'i koruma adına aşırı baskı altında olduğu görülmüştür.

Rusya'nın Ukrayna'yı İşgalı ve Uluslararası İlişkiler Çalıştay Sonuç Raporu

Türkiye jeostratejik konumu gereği bölgesinde yaşanan savaşların insani, siyasal, ekonomik ve sosyal tüm boyutlarını hissetmektedir. Aynı zamanda tüm bu süreçlerde Türkiye ritmik bir diplomasi ile tüm çatışma bölgelerinde barışın tesisi için sonuna kadar mücadele etmektedir. Özellikle Ukrayna'da yaşanan savaş, her iki tarafla belli açılardan önemi haiz ilişkilerini tesis etmiş Türkiye için en önemli dış politika başlığı haline gelmiştir. Bu gelişmeler bilim insanlarını dönem Türk dış politikasında özenle takip edilmesi gereken dış politika yöntem ve enstrümanları üzerine mülhaza etmeye zorlamıştır. TÜBA tarafından 28 Mart 2022 tarihinde düzenlenen "Rusya'nın Ukrayna'yı İşgalı ve Uluslararası İlişkiler" Çalıştayıyla, bilim insanları geleceğin şartlara bağlı olduğunu vurgulayarak ve genelleyici ifadelerden kaçınarak bu savaşın boyutlarını ele aldılar. Çalıştay sonrası yapılan çözümlemelerin ardından bu Sonuç Raporu kamuoyunun istifadesine sunulmuştur. Savaş öncesi sürecin kılma noktalarını ele alarak başlayan rapor, savaşın boyutunu ve niteliğini açıkladıktan sonra savaşın sistem, bölge ve ülke düzeyindeki etkileri ile devam ediyor. Sonuç başlığında ise 12 madde halinde raporun bulgularına yer verilmektedir.

Hindistan-Pakistan çatışması, yalnızca bölgesel düzlemde kalmayıp, küresel güvenliği derinden etkileyen ve çok boyutlu jeopolitik dinamikler barındıran karmaşık bir sorunsaldır. “Ne Savaş Ne de Barış” başlıklı bu eser, tarihsel arka plandan günümüz kriz dinamiklerine, nükleer caydırıcılık doktrininden uluslararası aktörlerin stratejik pozisyonlanmalarına kadar kapsamlı bir çözümleme sunmaktadır. TÜBA Uluslararası İlişkiler Çalışma Grubu’nun katkılarıyla hazırlanan bu çalışma, yalnızca akademik literatürdeki boşlukları doldurmakla kalmayıp, aynı zamanda bilimsel raporlama ve veriye dayalı diplomatik çözüm önerilerinin önemini vurgulamaktadır.

Bilimsel kurumların, nesnel bilgi üretimi yoluyla barış inisiyatiflerine katkı sağlayabileceğini güçlü biçimde ortaya koyan TÜBA, uluslararası ilişkilerde diplomasinin gerekliliğine ve savaşın doğurabileceği sakıncalara dikkat çekmektedir. Eser, Hindistan-Pakistan krizini hem bölgesel hem küresel düzeyde ele alan ve Türkiye’nin potansiyel arabuluculuk kapasitesini değerlendiren nitelikli bir başvuru kaynağı özelliği taşımaktadır.

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Vedat Dalokay Caddesi No: 112, 06670 Çankaya/ANKARA
Tel: +90 (312) 442 29 03 Faks: +90 (312) 442 72 36

www.tuba.gov.tr

www.facebook.com/TUBAakademi

twitter.com/TUBAakademi